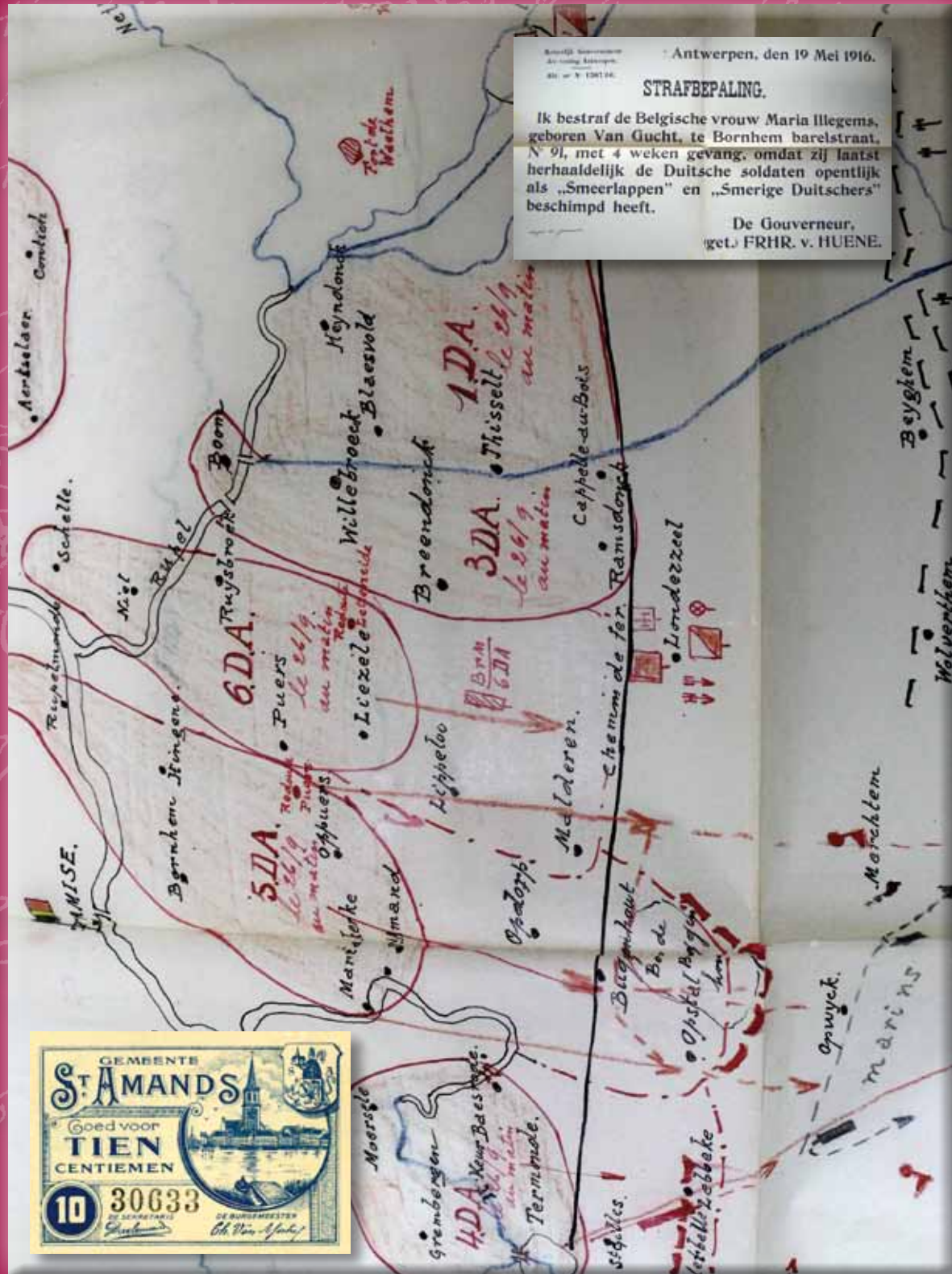

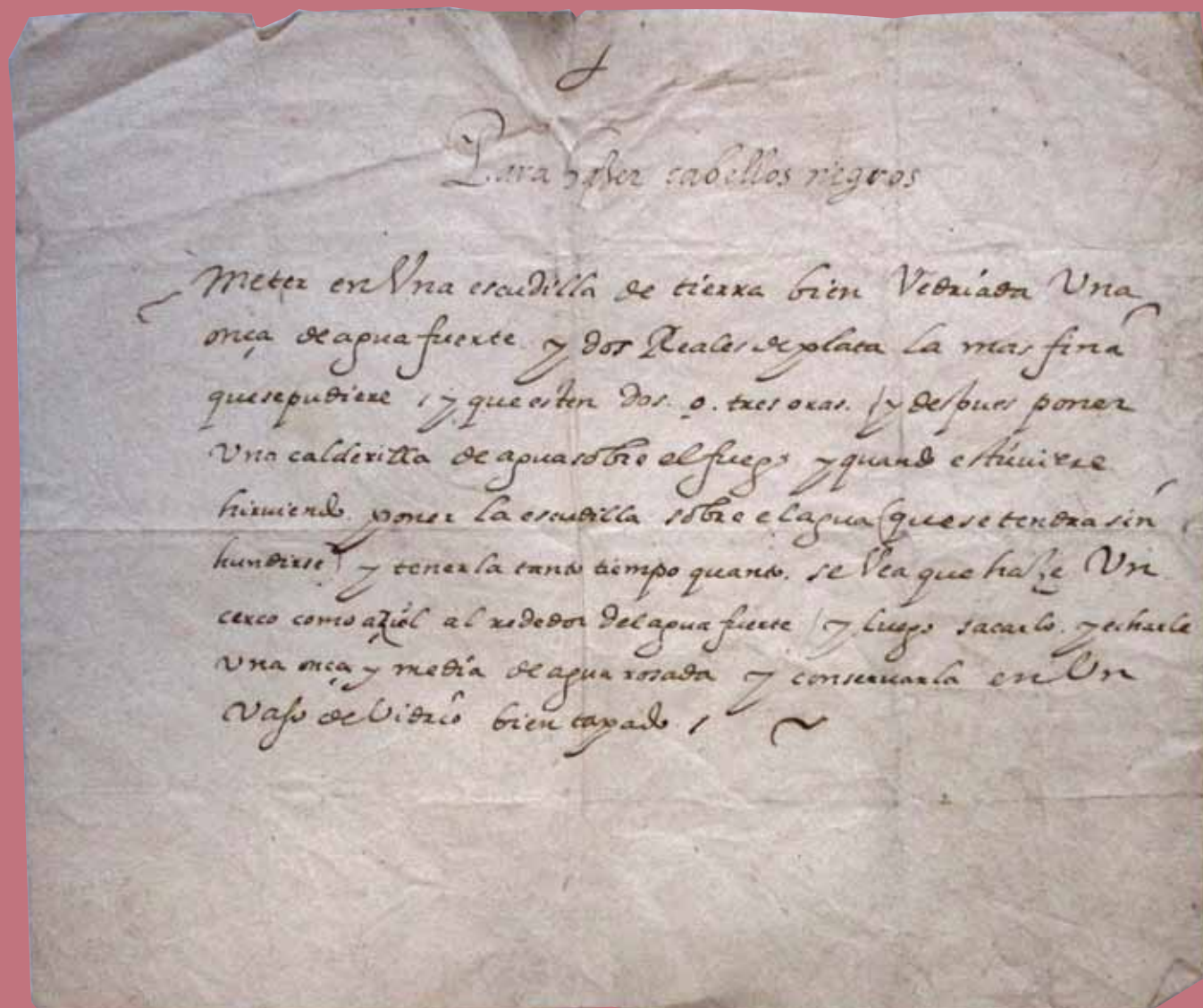
Mededelingen

van de Vereniging voor Heemkunde in Klein-Brabant vzw

Uit het archief

Kasteelarchief Bornem, KAB_S3_D063_L010_001

Om zwart haar te hebben

Giet in een aarden kom, die goed geglaazuurd is, een ons sterk water en twee realen van het zuiverst mogelijke zilver. Laat alles twee of drie uren staan. Nadien plaats je een kookpot met water boven het vuur en als dat aan de kook is, plaats je de aarden kom boven het water (die moet er boven hangen zonder erin weg te zakken). Laat haar daar zo lang totdat men een blauwe kring rondom het sterk water ziet. Nadien neem je de kom eruit en giet je er een anderhalf ons rozenwater bij en bewaar alles in een glazen pot, die goed afgesloten is.
(vertaling uit het Spaans door Bea De Winne)

Verantwoordelijke uitgever: Luc Rochtus, Van Breestraat 33, 2018 Antwerpen

Zetel van de Vereniging: Erfgoedhuis De Casteleyn, W. d'Urselstraat 5, 2880 Hingene-Bornem

Secretaris: Achiel Calus, e-mail: heemkundekleinbrabant@gmail.com Rek. nr.: BE63 0682 0091 4208

Cover: **Kaart** (© Kon. Musea van Leger en Krijgsgeschiedenis); **Noodgeld** (© Museum Nationale Bank); **Veroordeling** (© Gemeentearchief Bornem)

Redactie: Benny Croket

Realisatie en druk: N.V. Drukkerij Baeté, Puurs

De auteurs zijn verantwoordelijk voor de vorm en de inhoud van de door hen ondertekende bijdragen.

Artikels mogen overgenomen worden mits bronvermelding en toestemming van auteur of uitgever.

Voorwoord van de voorzitter

L.S.,

Als voortzetting van de Heemkundige Kring van het Land van Bornem bestaat onze vereniging dit jaar 80 jaar; feit dat we niet met grote feestelijkheden gaan vieren, maar wel een reden vinden om minstens op de ingeslagen weg verder te gaan en bij te dragen aan de versterking van een Klein-Brabantse identiteit.

Op deze plaats wil ik ook eer betuigen aan Walter Verstraeten die wel bestuurslid blijft, doch om gezondheidsredenen zijn actieve functies van secretaris en penningmeester diende neer te leggen. De leemte die dit ontslag na 20 jaar inzet voor onze vereniging nalaat, wordt ingevuld door Achiel Calus, onze nieuwe secretaris en Marc Peelman, penningmeester. De inzet van Achiel Calus zal u wellicht reeds opgevallen zijn door zijn initiatief van de georganiseerde uitstappen en bezoeken.

Ons bestuur werd ten andere ook versterkt door twee dames, Martine Van Keer en Linda Caluwaerts, die ook reeds hun sporen hebben verdiend in archiefonderzoek en plaatselijke geschiedenis.

En als u deze Mededelingen in handen krijgt zijn we volop werkzaam aan de voorbereiding van ons volgend Jaarboek, maar hierover meer in de volgende bladzijden. Onnodig te herhalen dat deze Mededelingen, beste lezer, ook openstaan voor uw bijdragen met heemkundig nieuws uit onze streek.

Veel leesgenot!

Luc Rochtus,
voorzitter van de
Vereniging voor Heemkunde in Klein-Brabant vzw,
lente 2018

TIJDENS DE MAAND JULI IS ERFGOEDHUIS DE CASTELEYN
WEGENS VAKANTIE GESLOTEN

Nog verkrijgbaar

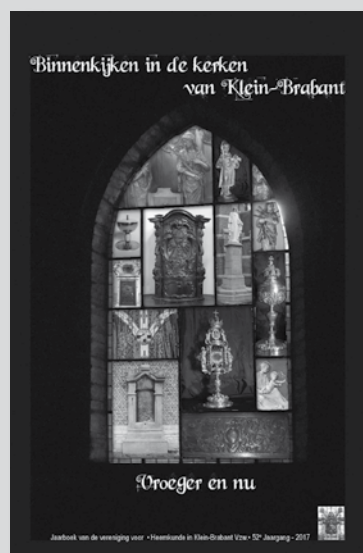
Jaarboek 2017

Binnenkijken in de kerken van Klein-Brabant. Vroeger en nu

Voor de geïnteresseerden in kerkelijke kunst en geschiedenis in en over onze regio, die dit kunstboek nog niet hebben kunnen bemachtigen, hebben we nog enkele exemplaren op voorraad. In dit jaarboek van 400 blz. krijgt de lezer een uitgebreid en diepgaand overzicht van het brede spectrum aan kunst in en om onze kerken. Zowel cultusobjecten als schilderijen, beeldhouwwerk, edelsmeedkunst, glasramen en nog zo veel meer worden op een vlotte, maar toch wetenschappelijke verantwoorde manier beschreven. Zelfs de klokken worden niet vergeten. Honderden foto's, waaronder enkele in kleur, visualiseren al die pracht. En af en toe kleurt een anekdote de sfeer in de parochies of geloofsgemeenschappen.

Een erg interessant boek, zeker nu over de toekomst van onze kerken wordt nagedacht.

Voor inlichtingen en bestellingen: zie cover achteraan

Met de VHKB en de Vrienden van het Archief op uitstap

Bezoek aan het vernieuwd PLANTIN-MORETUSmuseum in Antwerpen

Vele vrijwilligers-boekenliefhebbers hebben bij het archiveren van de Abdijsbibliotheek van Bornem bewonderend stilgestaan bij de voorpagina van menig boek, waarop als drukker-uitgever vermeld stond: *Plantin-Moretus drukker te Antwerpen*. Op zondagnamiddag 26 februari 2017 zijn we met 25 vrienden van het Bornemse Archief naar het Plantin-Moretusmuseum in Antwerpen getrokken. Verdeeld over 2 groepen loodsten de gidsen ons gedurende 2 uur door de woning annex ateliers. Hierbij worden de leefwereld van een patriciersfamilie, de gebruiken in hun werkhuizen en de technieken van de eerste boekdrukkunst vloeiend met elkaar verweven. Het museum kreeg recent een volledige facelift, waardoor een gidsbeurt nu meer een beleavingsparcours is geworden. Je mag op de stoel gaan zitten aan het bureau waar ooit humanist Justus Lipsius zat, je kan het boekenwinkeltje binnenstappen en achter de winkelhoogte gaan kijken en in de lettergieterij kan je vele diverse lettervormen vast nemen en de loden letters wegen in je handen. Voor velen onder ons was dit een unieke ervaring. Zeker als je beseft dat hier al van circa 1550 een drukkerij gevestigd was. Bovendien worden de uitgaven van Christoffel Plantin, die voor de Spaanse Koning Filips II de "Biblia Polyglotta" (in het Hebreeuws, Aramees, Grieks, Latijn en Syrisch) drukte, en zijn opvolgers erg geprezen door boekenliefhebbers.

Deze uitstap hebben we afgesloten bij een glas en een vrolijke babbel in de Grote Witte Arend, vlak om de hoek, waar men ons vlot een zaaltje ter beschikking stelde, zodat we ongestoord konden napraten. (A.C.)

Bernardusdagen in Nederland: Oudenbosch - Wouw - Oud Gastel - Hoeven

Op 25 augustus 2017 zijn we met een aantal Vrienden van het Archief van Bornem naar Nederland getrokken onder leiding van Gert Van Kerckhoven. Na een voorspoedige rit arriveerden we in Oudenbosch, een van de vier parochies die een link hebben met de St.-Bernardusgemeenschap in Bornem. Deze parochies werden bediend door priesters, die door de St.-Bernardsabdij van Hemiksem (later Bornem) waren uitgestuurd.

We werden eerst ontvangen in de crypte onder de basiliek van Oudenbosch. Daar werd door abt Leo een kelk overhandigd aan de huidige pastoor van Oudenbosch. Deze kelk was in het bezit van de abdij in Bornem, maar was destijds door de parochianen van Oudenbosch aan de toenmalige pastoor geschonken, die uit de kloostergemeenschap van Bornem afkomstig was. Abt Leo oordeelde dat het nu het moment was om de kelk terug naar Oudenbosch te brengen. Na een rondleiding in deze prachtige basiliek genoten we van een lichte lunch.

Daarna ging het naar Wouw, waar in het koor de beelden te bewonderen zijn, die uit de koorbanken van de abdij van Hemiksem komen. Deze koorbanken werden een eerste keer gered bij de vernielingen tijdens de Franse Revolutie in 1797. Toe werden die banken door zowel burgers als kloosterlingen terug gekocht en naar Wouw overgebracht. In 1944, toen de Duitse troepen vernielingen aanbrachten, werden de beelden net op tijd uit de koorbanken gehaald en verborgen. Na de bevrijding zijn deze beelden terug geplaatst in het koor van de kerk.

Dankzij de deskundige toelichtingen van de gedreven plaatselijke gidsen, die ons op de vele aanwezige referenties naar de St.-Bernardsabdij van Bornem hebben gewezen, hebben wij een leerrijke en aangename erfgoeduitstap beleefd.

En misschien... Er zijn wegens het overweldigend succes opnieuw St.-Bernardusdagen gepland in 2018 op zondagen 19 en 26 augustus en op 2 en 9 september. (A. C.)

“VAN DE WERELD” beelden van beslotenheid en bevrijding Tentoonstelling in PARCUM, museum van de Abdij van Park Leuven

Het gloednieuwe museum “Parcum” is ondergebracht in de gerestaureerde Norbertijnenabdij van Park in Heverlee. Het museum heeft als taak het kwetsbaar religieus erfgoed uit de Vlaamse leeglopende kloosters en kerken te presenteren in een relevant verhaal. De eerste tentoonstelling (10/2017-02/2018) handelde over het isolement waarin christenen en kloosterlingen zich terugtrokken in de vorige eeuwen. Oude kunst werd gepresenteerd in confrontatie met moderne kunstwerken met een religieuze inslag.

Op initiatief van de VHKB trok op zondag 19 november, onder een flauw herfstzonnetje, een groep van zeventien sympathisanten naar Heverlee. Bij aankomst werden we overdonderd door de indrukwekkende abdijsite. En dan hebben we genoten van deze bijzondere tentoonstelling onder de deskundige leiding van Hilde Boulanger. Zij troonde ons bovendien mee achter de schermen van de restauratiewerken. Daar konden we ons vergapen aan een authentieke kloosterrefter, versierd met fragmenten van de oorspronkelijke wanddecoraties (fresco's).

Omdat er geen plaats was voor onze grote groep in brasserie de Abdijsmolen op het domein van Park werd deze dag afgesloten met een gezellige babbel in het cafetaria van Ter Dilt in Bornem.

Voor herhaling vatbaar! (A. C.)

In september gaan we naar de Koninklijke Bibliotheek te Brussel: tentoonstelling “LIBRARIUM”

Door de opportuniteit om in het voorjaar de bijzondere tentoonstelling “Haute Lecture” over Colard Mansion te bezoeken in het Groeningemuseum te Brugge, hebben we ons bezoek van het “Librarium” in de Koninklijke Bibliotheek te Brussel uitgesteld tot september 2018. We houden het (onder voorbehoud) op vrijdag 28 september. Definitieve informatie met inschrijvingsmodaliteiten volgt, maar als je nu al geïnteresseerd bent, contacteer Achiel Calus via heemkundekleinbrabant@gmail.com.

Het programma:

- Vertrek met de trein rond 9 uur vanuit Bornem
- Gegidste rondleiding in het “Librarium” van 10u30 tot 12 uur
- Lunch in het Cafetaria van de Koninklijke Bibliotheek
- Keuzeactiviteit in de namiddag van 13 tot 14 uur30

of A) Workshop initiatie handschrift met ganzenveer op perkament en handgeschept papier

of B) bezoek aan het “Paleis van Coudenberg” — verblijf van Keizer Karel te Brussel, dat in 1731 vernietigd werd door een brand en waarvan de ondergrondse gangen en zalen gerestaureerd werden en opengesteld voor het publiek

- Terugkeer met de trein naar Bornem circa 15 uur30
- Aankomst te Bornem rond 17uur

Jaarboek 2017 – Addendum et corrigendum

In het artikel SINT-PIETERSKERK TE PUURS: KUNST IN OVERVLOED lezen we op p. 55: *We zien: de H. Johannes de Doper en de adelaar...* Uiteraard wordt hier bedoeld: *de H. Johannes de Evangelist*

In het artikel SINT-VINCENTIUS A PAULO KERK TE BRANST vinden we op p. 247 een foto van Onze-Lieve-Vrouw met Kind. Dit beeld staat

echter niet achteraan in de kerk, maar in de sacristie en het is ook niet afkomstig van de Grot in Branst. Het beeld uit de grot, een Onze-Lieve-Vrouw van Lourdes in wit en blauw, staat wel achteraan de mid-denbeuk. Het is dat Onze-Lieve-Vrouwbeeld dat ingehuldigd werd op 28 september 1947.

Uit het oorlogsdagboek van pater Benedictus Van Doninck

Het dagboek van Benedictus Van Doninck, pater in de abdij van Bornem, geeft een unieke kijk op de gebeurtenissen tijdens de oorlogsjaren 1914-1918.

Maandag 20 mei 1918

(dag 1380)

Geen kanon hoorbaar overdag. Men vertelt dat de Koning van Beieren te Sint-Niklaas is gekomen.

Te Mariekerke eerste mis van de gisteren te Mechelen gewijde priester Van Eetveld. J. Hammenecker predikant. Feest op de pastorijs. Leonardus ook uitgenodigd feliciteert, maar verontschuldigd zich.

Frater Robertus ontving een brief van zijn broer Henri dat hij een rekening heeft thuis gekregen van 150 mark, voor kost en logis vuur en licht gebruikt gedurende de maanden gevangenis in Duitsland!

Dinsdag 21 mei 1918

(dag 1381)

Bernardus is deze morgen, 9 uur, met de trein naar Sint-Niklaas op vacantie.

Leonardus ontving om 10 uur onverwacht bezoek van 2 nachten uit Wilrijk. Ze vertrokken om 4 uur over Temse.

Om 11 uur ontving ik een telegram het overlijden meldend mijner oudste zuster 18 dezer. R.I.P.

Het telegram was uit Herentals verzonden 11 uur voormiddag den 18e. Werd te Mechelen gestempeld den 18e en is te Puurs waarschijnlijk wegens de Pinksterdagen blijven liggen. Lijkdienst vandaag 21. R.I.P.

Verleden nacht 1 ¼ - 1 ½ herhaaldelijk vliegergeronk en bomontploffingen. Men vertelt dat er te Willebroek en te Puurs mensen gedood zijn.

Woensdag 22 mei 1918

(dag 1382)

Geen kanon hoorbaar.

Verleden nacht werd door sommigen een Zeppelin gezien. Sint-Niklaas—Mechelen.

Men weet reeds te vertellen dat de bommen te Puurs en Willebroek gevallen, door Duitse vliegtuigen werden geworpen. Te Willebroek op de markt en te Puurs 20 meter ver van de statie.

Mgr. Lauwerijs, zegt men, heeft een geraaktheid gehad. Toestand erg. Tegen avond 6 uur onweder, dat geen regen meebracht.

Donderdag 23 mei 1918

(dag 1383)

Deze nacht nogmaals een Zeppelin gehoord en gezien door sommigen in 't dorp, richting als gisteren. Er werden vele lichtsignalen gegeven van het fort Breendonk.

Om 10 uur gaat de Prior naar Oppuurs—Puurs biecht horen bij de Zusters en komt 's avonds om 6 ½ thuis.

Om 12 uur klein onweder met lichte regenbui.

Onder de recreatie wandeling langs de Grote Hei, waar Sus Boey bezig is te bouwen en Leblon een aardig huisje heeft onder dak.

De broeders van Oostakker te Bornem hebben uit het Etappengebied 4 kilos inlandse tabak gesmokkeld en gekocht aan 28 frank de kilo en broeder Alanus is bezig hem te snijden met een nieuw machien gefabriceerd door smid De Ridder.

Vrijdag 24 mei 1918

(dag 1384)

Tegen 8 uur deze morgen begint een weldoende regen te vallen.

Er wordt uitgebeld dat "om besmettelijke ziekte te weren het verboden is tussen 9 uur 's morgens en 9 uur 's avonds met beir over de straat te rijden".

Weeral een verse koe met stierkalf en nog altijd siroop in de refter.

Een oud vrouwe van de vluchtelingen komt bij de portier 2 missen bestellen "tot dankzegging voor O.L.Vrouw van 't Luipegems kapelleke, waar zij haren gaanstok heeft achtergelaten, dien ze niet meer nodig heeft om goed te gaan."

Meneer Prior vertelt dat Tarsicus van Tongerlo over acht dagen per auto door de Duitsers naar Holland over de grens is gebracht. Niemand weet waarom.

Bernardus is om 7 ½ thuis gekomen van Sint-Niklaas, waar de Koning van Bayeren, door zijn volk niet goed onthaald, ontevreden is vertrokken. De Beierse soldaten gaan veel naar de kerken en gedragen er zich voorbeeldig. Een der onderpastoors, die met de schaal in de kerk rondging voor de missies, meende zijn patriotismus te moeten tonen met zijn schaal terug te trekken als de soldaten de hand uitstaken om er hunnen penning in bij te dragen! Het zijn Beierse keurtroepen, die deelnamen aan de laatste gevechten in Vlaanderen en na een poos rust, er zullen terug naar toe moeten. Hun zedelijk gedrag tegenover het volk laat niet te wensen en van hun anti-Pruisische gezindheid maken ze geen geheim.

Zaterdag 25 mei 1918

(dag 1385)

Gerardus van Kerniel laat de Prior weten dat hij aanvraag heeft gedaan om naar Holland over te mogen, maar weinig hoop heeft van te gelukken. Er wordt verteld dat gemeenten door de Duitsers gaan verplicht worden alle melkkoeien te taxeren om wekelijks 20 à 25 liters melk te leveren! Iemand vroeg hier of het daarom was dat wij te middag voor de eerste keer binst den oorlog zoetmelkpap aten? Als dat zo was, zou de maatregel nog van de slechtste niet zijn.

Men vertelt nog dat prof. Alet van Sint-Amands te Antwerpen eindelijk gevonnisst werd tot 2 maanden gevangenis. Er werd hem niets te laste gelegd dan dat hij gepoogd had de grenzen over te geraken.

Zondag 26 mei 1918

(dag 1386)

In de 3 missen vandaag heeft broeder Alanus aan de kerkdeur 700 druk-sels uitgedeeld "opwekking tot het vierten, den 7e juni, van het feest van 't H. Hart".

Meneer Joz. Van Fraeyenhoven die al geruime tijd kwijnde en reeds 5 doctors had geraadpleegd, kreeg gisterenmiddag 2 maal een bloedspuwing. Toestand erg.

Men vertelt dat gisteravond "geblekt" ofte ketelmuziek werd gemaakt

ter ere van de Klas en de dochter van H. Filips.
Bij het avondmaal kregen we boter in plaats van siroop!
Tegen avond zwaar kanon hoorbaar.

Maandag 27 mei 1918 (dag 1387)

Het kanon is nacht en dag hoorbaar.

Meneer Van Durme bevestigde vandaag dat Von Hindenburg zich zou zelfmoord hebben, volgens 't zeggen van de Duitsers te Temse die zich gereedmaken terug naar 't front te marcheren.

Meneer Jef Van Fraeyenhoven is verleden nacht om 1 uur overleden voorzien van de H. Sacramenten.

Er zijn in de abdij 7 kisten beschuit en chocolade aangekomen voor de schoolkinderen vanwege de philantroop Solvay van Brussel. 18.000 stuks. Gisteren was 't kermis te Branst en werd er in 4 herbergen gedanst.

De nieuwe pastoor van Sint-Amands, J. Van Kerckhoven, bracht om 5 ½ - 5 ¾ bezoek in de abdij, waar hij sedert 1891 niet meer binnen was geweest. Hij kwam eigenlijk om inlichtingen nopens (zijn parochiaan) Ger. De Vos, die hier verleden jaar postulant was voor een paar dagen en dan moest doorgezonden worden. Voorlopig schoolmeester te Weert probeert hij de pastoor van Sint-Amands wijs te maken dat hij nu zeker is van zijn vocatie tot den religieuze staat. Een paar woorden uitleg waren voldoende om de pastoor te overtuigen dat hij hier nutteloze pogingen zou doen.

Mr. Van Kerckhoven wordt te Sint-Amands graag gezien en hij zegde er ook zeer kontent te zijn.

Kermis had ik met hem gemaakt, in 1891 te Wörishofen bij pastoor Kneip, waar hij ruim een jaar of twee de waterkuur volgde wegens slechte spijsvertering. Het weinige Duits dat hij er geleerd had, was hem nog al eens te pas gekomen tijdens de oorlog en te Hoegaarden en te Sint-Amands. Theodoor De Maeyer kreeg deze avond bezoek van een hoofdinspecteur van Brussel met de Spaanse gezant en Van de Zande van Antwerpen.

Dinsdag 28 mei 1918 (dag 1388)

Af en toe is het kanon hoorbaar.

Deze morgen zag ik toevallig P. een korf patatten uit de kelder onder Sint-Thomas langs de schuur wegsмоккelen naar Leenknecht. En dan wordt er gejammerd dat wij moeten zuinig aandoen om rond te komen!

Deze middag kaart ontvangen van D. Eberhard uit Marienstadt het overlijden meldend van hun abt Conrad +21 dezer.

En Martinus ontving een kaartje van Vader Quampl, die hem bedankte voor de zorg en moeite die hij besteed had in het versieren met bloemen van het graf van zijn dochterke Blanche! Bij de eerste gelegenheid zou hij hem nog persoonlijk zijn dank komen uitdrukken. Hoe dat bezoek zal van pas komen en aflopen? Quampl, een man zonder godsdienst, is wegens zijn activisme onlangs tot inspecteur benoemd van het middelbaar onderwijs door de Duitse overheid, en M. heeft hier nooit harde woorden genoeg om Broeder Activist, JM, te brandmerken.

Sedert eergisteren heeft de Duitse overheid de gemeentepolitie in handen.

Woensdag 29 mei 1918 (dag 1389)

Af en toe kanon hoorbaar. Deze nacht lichtstralen uit fort Breendonk.

Om 9 ½ lijkdienst en begrafenis van Jef Van Fraeyenhoven onder grote toeloop van volk. Meneer Prior heeft de lijkdienst bijgewoond in de kerk. Om 11 uur werd de vrouw van Alfons Van Meerbeek berecht en een uur of twee later was zij reeds dood.

Gerardus laat weten dat hij maandag aanstaande over de grenzen mag naar Holland. Een andere gebeurtenis, die vele commentairs maakt, is een brief van cfr. Gosuinus, Rector bij de Zwartzusters te Breda en secretaris van de militaire aalmoezeniers. Hij laat weten dat hij het zeer druk heeft, ons hoopt terug te zien en dat de heren confraters in Holland, die en die, het goed maken, en van die het niet goed maken, gewaagt hij liefst met geen woord. Het is de eerste fatsoenlijke brief van de heren vluchtelingen die wij binst den oorlog te lezen kregen.

Leonardus heeft 3 kauwkens van Liezele gekregen en broeder Alanus laat na de middag zijn elektrische maalmotor ronken.

Donderdag 30 mei 1918 Corp. Christ. (dag 1390)

In de refter te middag enige nieuwe patatten uit de serrepotten en onder de recreatie een glas cider over jaren door Affligem geschenken.

Om 11 uur voormiddag bezoek van madame de gravin. Zusters of kinderen van de Presentatie zijn niet ter aanbidding gekomen zoals vorige jaren. Moeder van 't gasthuis en Zuster Elisabeth met de kinderen, kwamen van 4 tot 6 uur.

Eerw. Zusters van Lippelo met een hondertal congreganisten en zondagsschoolkinderen waren een bezoek komen brengen in 't gasthuis en brachten om 4 ½ ook een bezoek in onze hof, die moeder van 't gasthuis nog nooit gezien had.

Vluchtelingen in de abdij

Je kan de verschillende delen van het dagboek downloaden via www.wolbornem.be

Inventarisatie Burgerlijke Stand Groot-Bornem

Gert van Kerckhoven

Wist je dat in de periode 1795-1900 82 kindjes geboren werden op 1 januari? In diezelfde periode noteerde de ambtenaar ook 123 kerstkinderen. De eerste geboorteakte met 25 december als datum werd genoteerd in 1807 en dit was Anastasie Vinck. Helaas verhalen de akten ook over de armoedige omstandigheden en zo werden er 1.968 kindjes levenloos geboren. Een eigenaardige geboorteakte treffen we aan bij Josepha Coleta Segers die op 30 (sic) februari 1894 in Hingene het levenslicht zou gezien hebben.

Tijdens de Franse bezettingsjaren begin 1800 overwinterden verschillende Franse oorlogsschepen te Wintam in de monding van de Rupel. Maar ook daar werden kinderen geboren, werd er getrouwd en vielen overlijdens te betreuren. De benaming van de verschillende schepen – zoals 'La ville de Berlin', de 'Commerce de Lyon' of de 'Duguesclin' – verradt misschien niet meteen veel, maar bij verder onderzoek geraakt men toch onder de indruk van de aangemeerde schepen, twee- of driedeks-fregatten beladen met een pak kanonnen.

Ben je van adel en heb je blauw bloed in de aderen stromen of heb je wel een beroemde voorouder in de familie? Iedereen is hier wel eens benieuwd naar. Daarom starten velen met een zoektocht naar hun familiegeschiedenis en proberen hun stamboom samen te stellen. In het begin zal elke genealoog zijn drempelvrees voor archieven moeten overwinnen, maar vrij snel kan men vertrouwd worden met de methode om gegevens te verzamelen over zijn familie. Na de eerste gegevens via familiefoto's, overlijdensberichten gaat men zoeken in de registers van de Burgerlijke Stand en parochieregisters.

In het gemeentelijk archief van Bornem kan men via deze registers terug gaan tot begin 1600. Dus als er niet teveel verhuizingen naar andere gemeenten gebeurden, dan kan men misschien een familiegeschiedenis van meer dan 400 jaar samenstellen! Met het gebruik van nog andere bronnen en archiefdocumenten kan men soms zelfs nog verder in de tijd teruggaan.

Verschiede genealogen hebben de voorbije jaren hun gegevens gebundeld in repertoria. Systematisch werden de registers onderzocht en werden

alle persoonlijke gegevens alfabetisch geordend, vaak ook met gehele familiesamenstellingen. Fantastische hulpbronnen die de plaatselijke stamboomonderzoekers gewoon kunnen raadplegen. Voor de parochieregisters van Groot-Bornem kan men zo de gegevens tussen 1613 en 1795 benutten. De gegevens van de Burgerlijke Stand waren echter nog niet gebundeld. De vrijwilligers van Archief en Erfgoed hebben hier hun schouders onder gezet en zijn gestart met de inventarisatie ervan.

Registers Burgerlijke Stand

In ons land werd de Burgerlijke Stand ingevoerd bij decreet van 29 Prairial an IV (17 juni 1796). In oktober 1795 werden de Zuidelijke Nederlanden door Frankrijk geannexeerd. Er zou heel wat veranderen. De vroegere instellingen werden afgeschaft en vervangen door nieuwe. Er kwam een nieuw bestuur, nieuwe rechtbanken, het land werd ingedeeld in departementen en municipale besturen zagen het leven. De Franse wetgeving werd ook bij ons van kracht. Al die nieuwigheden werden bij onze bevolking niet met enthousiasme aanvaard. Het verzet tegen de Franse administratie was echter vooral een verzet tegen de afbraak van de katholieke Kerk. De priesters moesten zoals de Franse geestelijken een belofte van trouw afleggen. Slechts weinig priesters van bij ons waren hiertoe bereid. Administratief hield men voortaan rekening met de Burgerlijke Stand en waren de parochieregisters waarin de priesters elke doop, huwelijk of overlijden noteerden niet langer de standaard.

In de registers van de Burgerlijke Stand wordt iemands burgerlijke staat genoteerd. Zo worden alle geboorten, huwelijken en overlijdens in akten opgenomen. Voor gegevens uit de Burgerlijke Stand gelden wel beperkingen aan de openbaarheid om de privacy van nog levende personen te beschermen.

Index als toegang tot de registers.

Er zijn een aantal bronnen over de Burgerlijke Stand beschikbaar en werden gepubliceerd of beschikbaar gesteld via internet. Al deze gegevens zijn in eerste instantie vooral een start en hulpbron om op zoek te gaan naar de originele documenten en data. Want hoe goed men ook noteert, men blijft afhankelijk van de input van de gegevens die soms onvolledig blijkt te zijn of in enkele gevallen soms volledig fout kan lopen. Een tikfout, verkeerde link tussen personen en de opzoekingen in je stamboom kunnen hierdoor een totaal andere richting uitgaan. Dus welke bronnen men als genealoog aangereikt krijgt, men dient ze voortdurend kritisch te gebruiken en te controleren naar de originele registers.

Hiermee rekening houdend hebben de vrijwilligers de gegevens uit de Bornemse Burgerlijke Stand – en dit voor alle deelgemeenten Bornem, Hingene, Mariekerke en Weert – geïnventariseerd en in een database

verzameld. Ze vormen een eerste toegang voor stamboomonderzoek. Geen volledige gezinssamenstelling, wel een alfabetische index van de geboorte-, huwelijks- en overlijdensakten. De originele akten kan men raadplegen in boekvorm en digitaal in de archiefleeszaal. Er wordt met deze inventarisatie geen gehele stamboom voorgeschoteld, wel zijn ze een stimulans om zelf de verschillende akten op te zoeken. Elke akte is een klein puzzelstukje in de stamboom. En niet alleen voor vele genealogen zijn de opgestelde indexen nuttig, ook voor administratieve en notariële opzoekingen hebben de indexen reeds hun waarde bewezen.

Aantal akten : 82.983

Bornem:	40.066 (48%)
Hingene:	29.285 (35%)
Mariekerke:	8.349 (10%)
Weert:	5.283 (7%)
Geboorten:	41.896 (50%)
Huwelijken:	10.596 (13%)
Overlijdens:	30.491 (37%)

Een overzicht in cijfers

De voorbije jaren werden door de vrijwilligers al meer dan 80.000 akten geïnventariseerd; 82.983 zijn verwerkt in een database, nog enkele honderden zullen binnenkort toegevoegd worden na controle op tikfouten en volledigheid. Een bijzonder groot aantal akten!

Zowel in de leeszaal van het Bornems archief (Landhuis, Boomstraat 1) worden 's woensdags 3 pc's ingezet voor invoer van gegevens en ook in het erfgoedhuis De Casteleyn (Wolfgang d'Urselstraat 5, Hingene-Bornem) staan elke dinsdag 3 pc's ter beschikking voor de vrijwilligers. Van elke akte worden familie- en voornaam genoteerd, maar ook de ouders, partners en diverse achtergrondinformatie wordt geregistreerd. Een schat aan informatie!

Raadpleging:

De indexen én de registers kan je raadplegen zowel in de leeszaal op het Landhuis als in erfgoedhuis De Casteleyn. De originele registers werden de voorbije jaren met een boekscanner digitaal vastgelegd. Zo ontstond er een veiligheidskopie, maar tegelijkertijd ook gemakkelijk raadpleegbare pdf-bestanden. De indexen als toegang tot de eigenlijke registers kan je bovendien raadplegen via de gemeentelijke website van Bornem via:

<https://www.bornem.be/product/719/stamboomonderzoek>

Tentoonstellingen om zeker te bezoeken

Van 20 mei tot 30 september 2018 in kasteel d'Ursel, Hingene:

Winters in Brussel. De stadsresidentie van de familie d'Ursel (1590-1960).

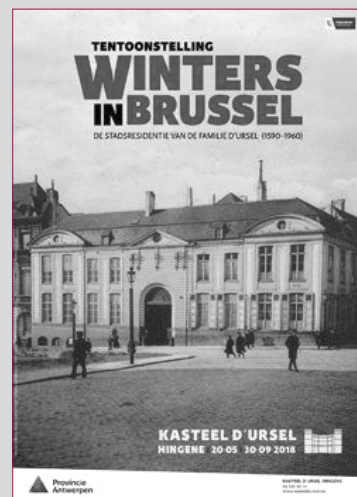
Wanneer de familie d'Ursel nog Schetz heet en nog voordat ze het 'hof van plaisancie' in Hingene verwerft, koopt de schatrijke Conrard Schetz een rij huizen nabij de Houtmarkt in Brussel. Hij en zijn nakomelingen vormen dit huizenblok om tot een schitterende stadsresidentie, gekend onder de naam Hôtel d'Ursel. Vooral in de 18de eeuw kent het gebouw zijn bloeiperiode, zeker qua interieurs. Om reden van stadsvernieuwing en door de aanleg van de Noord-Zuidverbinding wordt het pand in 1960 gesloopt. De titel 'Winters in Brussel' alludeert op de aanwezigheid van de adellijke familie d'Ursel in het hôtel tijdens de wintermaanden, want tijdens de zomer verbleef de familie overwegend in het kasteel van Hingene.

De tentoonstelling pakt uit met merkwaardige 3D-reconstructies van het gebouw aan de buitenzijde. Tientallen foto's tonen ons verder hoe het interieur eruitzag en via maquettes en tekeningen vinden we de verborgen kantjes van het eens zo indrukwekkende hôtel.

Praktische info: voor openingstijden en toegangsprijs, zie www.kasteeldursel.be onder 'Winters in Brussel'

Bij de tentoonstelling hoort ook een rijk geïllustreerd boek (Nederlands-Frans): Koen DE VLIETTER-DE WILDE & Serge MIGOM, *Hôtel d'Ursel (1590-1960). Biografie van een Brusselse stadsresidentie en zijn bewoners*

Prijs: 35 euro (verzendkosten 9 euro) Bestel via info@kasteeldursel.be en schrijf het bedrag over op BE54 0910 1850

Tot 11 november 2018 in de Oude Pastorie te Liezele:

Liezele op de kaart

Een tentoonstelling welke de gestage heropbouw van het platgebrande dorp na WO I in beeld brengt: nieuwe kerk, nieuwe school, nieuw gemeentehuis, nieuwe straten en huizen. Voor meer info: www.liezele.be of linsellapost@hotmail.com

Van 7 september tot 15 november 2018 in St-Stefaankerk, Hingene:

Op weg naar vrede 1914-1918. Hulde aan de gesneuvelden van groot-Bornem.

Dit jaar wordt het einde van WO I uitgebreid herdacht. Via deze tentoonstelling krijgt de bezoeker een overzicht van deze gruwelijke oorlog in al zijn aspecten, maar vooral wordt de aandacht toegespitst op de tientallen gesneuvelden van Weert, Mariekerke, Bornem en Hingene.

Praktisch: alle zon- en feestdagen van 14 tot 18 uur.

Van 9 september tot 25 november 2018 op verschillende locaties in groot-Puurs:

Het dagelijks leven in Puurs tijdens de 'Groote Oorlog'

Deze reizende tentoonstelling geeft ons een interessante inkijk in het leven van de inwoners en hun overlevingsstrijd in een moeilijke periode. De plaatsen en data van opstelling:

- zondag 9 september (Open Monumentendag): fort Liezele; in samenwerking met de vrijwilligers van het fort is er kinderspeelplaats en re-enactment voorzien
- zaterdag 15 en zondag 16 september (Pukemawekend): kerk van Puurs
- zaterdag 13 (Breendonk jaarmarkt) en zondag 14 oktober: kerk van Breendonk
- zaterdag 24 (Ruisbroek jaarmarkt) en zondag 25 november: kerk van Ruisbroek
- onder voorbehoud: van 8 oktober tot en met 20 november: te bezichtigen in Fort van Liezele

Voor meer inlichtingen: <http://dagelijksleventijdenswereldoorlog1.weebly.com>

Drie onbekende Klein-Brabanders over de landsgrenzen erg bekend

Paul Servaes

Het is waar: vraag iemand in Klein-Brabant wie acteur Jan Hammenecker, taalraadsman Ludo Permentier of acteur Thomas Cammaert zijn, men blijft u het antwoord schuldig. En toch zijn ze over de landsgrenzen heel erg bekend. Ze zijn het niet zozeer door hun afkomst uit Klein-Brabant, maar vooral door hun prestaties die internationaal gewaardeerd worden.

Acteur Jan Hammenecker

Hoewel zijn filmdebuut reeds dateert van 1989 met een rolletje in "Blueberry Hill" van Robbe De Hert en het jaar daarop in "Koko Flanel" van Stijn Coninx is Jan Hammenecker de jaren nadien maar in de belangstelling gekomen door zijn vele rollen zowel in Franstalige als in Vlaamse films en TV-series.

Geboren werd hij op 24 januari 1968 te Oostende als zoon van Jozef Ham-

menecker, een palinghandelaar uit Mariekerke die te Vissegem (De Haan) woonde. Zo stamt hij rechtstreeks uit de familie van de bekende priester-dichter Jan Hammenecker die te Mariekerke zijn standbeeld heeft op de Scheldeoever, gehuldigd als de "Zanger van Christus, Vlaanderen en de Schelde". In een interview in "De Standaard" vertelde hij hierover: *"Ik ben opgegroeid in Oostende, mijn ouders hadden een palingkwekerij. Ze kwamen naar de kust verhuisd vanuit Klein-Brabant, de streek van Bornem. Wij spraken thuis dus Brabants, geen West-Vlaams. Zo bleef ik altijd een buitenbeentje in Oostende hoe ik ook mijn best deed op school om wel West-Vlaams te praten."* Op zijn zeventiende deed hij ingangsexamen aan de Studio Herman Teirlinck te Antwerpen en werd aanvaard. Na een jaar werd hij er uitgegooid. Zijn theateropleiding voltooide hij aan De Kleine Komedie te Brussel. Hier ontmoette hij de vrouw van zijn leven, een Franstalige uit Brussel en via haar verzeilde hij in het Franstalige theatercircuit en duurde het nog wat eer hij in Vlaanderen doorbrak.

Het aantal langspeelfilms en televisieseries dat hij op zijn palmares mag zetten is intussen al indrukwekkend geworden en dan moeten we daarbij nog een twintigtal kortfilms tellen. Zo komen we gemakkelijk aan een

tachtigtal items. Uit de beginperiode noemen we de misdaadfilm "Beck - De gesloten kamer" (1992) met Jan Decleir en Els Dottermans en een aantal kortfilms zoals "Ti amo" (1989) en "Stuck Out All Alone" (1993). Nog in 1993 vertolkte hij de rol van Danny in de Vlaamse TV-serie "Bex & Blanche" en in 1998 die van Bobo in "Max & Bobo". Zijn eerste politiefilm was "Pleure pas Germaine" in 2000, het jaar ook van drie kortfilms: "La dinde" (1999), "Les mini-cakes: qui a bu boira" (2000) en "French Fries" (2002). Elk jaar volgen dan nog films of TV-films met titels als "T'as voulu voir la mer" (2003), "Quand la mer monte" (2004), "Rois et reine" (2004), "Saint-Jacques ... La Mecque" (2005) "Les Parrains" (2005) "Comme tout le monde" (2006). In 2007 kwamen "La tête de maman", "Ex Drummer", "Comme à Ostende" en "Où est la main de l'homme sans tête" (2007). Twee jaar later hebben we "Les livres qui tuent", "Sweet Valentine" en "Mr. Nobody" zonder de vele kortfilms uit al die jaren te vermelden.

Bekender zijn de Vlaamse TV-series "Oud België" (2010), "Dag en Nacht" (2010), "Het goddelijk monster" (2011), "Rang 1" (2011) en "Clan" (2012) naast de Franse TV-series "Signature" (2011) en "Engranges" (2012). Langspeelfilms als "Tango Libre" (2012) van Frédéric Fonteyne, "The Broken Circle Breakdown" (2012) van Felix Van Groeningen, waarin hij speelde samen met Veerle Baetens en Johan Heldenbergh, en de horrorfilm "Welp" (2014) zijn uitermate bekend, evenals de tv-series "'Code 37" (2012), "Danni Lewinski" (2013), "Zone stad" (2013), "Cordon" (2014) en "Vermist" 2014-2015). Zijn rollen in de TV-reeksen "Eigen Kweek", "De 16", waarin hij de politicus Charles Van Praet speelde en de tiendelige reeks "Beau Séjour" waren succesvol in Vlaanderen. Deze laatste succesreeks krijgt een vervolg. Arte zond de serie uit in Duitsland en Frankrijk in een gedubde versie en via Netflix kan het programma over zowat de hele wereld bekeken worden. Over onze landsgrenzen heen is hij ook te zien in de Franse TV-series "Les témoins" (2014-2017) en "Jeux d'influence" (2018). Recent nog kreeg hij in de film "Cléo", het langspeelfilmdebuut van Eva Cools, een rol. Anderzijds lonkt ook het theater. In Nederland en Vlaanderen ging hij op tournee in het bekende theaterstuk "King Lear" van William Shakespeare, een productie van Het Zuidelijk Tooneel (Tilburg) & Het Paleis (Antwerpen). Merkwaardig is ook dat Lies Van Assche uit Sint-Amands verantwoordelijk is voor het kostuumontwerp in deze productie.

Jan Hammenecker woont nu in Brussel met zijn vrouw en drie kinderen waar hij "le flamand" is in de straat waar hij verblijft als hij in het land is. Het is nu al duidelijk dat we van zijn acteursloopbaan nog heel wat staan te verwachten.

Taalraadsman Ludo Permentier

Hij werd op 27 mei 1950 te Bornem geboren in een arbeidersgezin van zeven kinderen waarvan hij als enige hoger onderwijs heeft gevolgd. In

de middelbare school was hij nog niet zo zeer met taal bezig, maar volgde een opleiding met veel wetenschappen en wiskunde. Wel las hij werk van Gerard Walschap, Louis Paul Boon en Willem Elsschot en enkele leraren Nederlands wisten hem te overtuigen Germaanse talen te gaan stu-

deren aan de Leuvense universiteit. Interesse was er voor Nederlandse literatuur die later omsloeg in belangstelling voor taalkunde. In 1972 promoveerde hij op de thesis "Dood en zelfmoord bij Dirk de Witte, een onderzoek naar zijn mensbeeld", gewijd aan de jonggestorven auteur uit Sint-Amands, een streekgenoot dus.

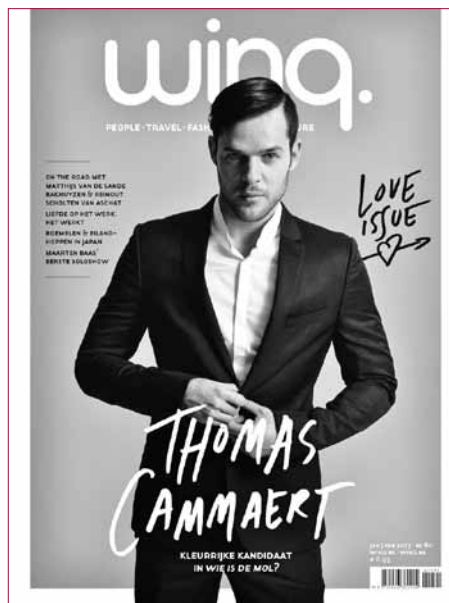
Permentier ging in het onderwijs en was leraar Nederlands en Engels en deed dit vijftien jaar lang. Maatschappelijk bewustzijn bijbrengen bij de leerlingen was in die jaren zijn bekommernis. Ze is dat ook nu nog in de lessen als praktijkassistent voor het vak "Journalistieke praktijk" in de masteropleiding Communicatiewetenschappen aan de Universiteit Gent. In 1988 werd hij gevraagd om op de cultuurredactie van "Het Nieuwsblad" te komen werken en in 1990 verhuisde hij naar "De Standaard" waar hij eindredacteur werd bij de cultuurredactie. Ook was hij 'opleider-taalbewaker' en was ondermeer medeauteur van "Het Stijlboek van De Standaard" in 1995. Tweewekelijks schrijft hij nu nog een column voor die krant. In 2000 ging hij ook deeltijds werken als redacteur voor Van Dale waar hij mee hielp zoeken naar woorden die niet in het woordenboek voorkwamen om ze later misschien wel op te nemen. In 1995 kwam de "Woordenlijst Nederlandse taal" uit en kwam er veel kritiek op de leidraad en de daarin geformuleerde spellingsregels, ook van Permentier zelf. Uiteindelijk vroeg men aan Permentier de nieuwe leidraad voor het nieuwe "Groene Boekje" van 2005 te schrijven. Het was een lastige karwei die meer dan een jaar in beslag nam, bijna dag en nacht, maar het loonde de moeite: die spellingsregels zullen nu wel onveranderd blijven. Alleen nieuwe woorden zullen geregeld bijgevoegd worden. Momenteel is hij ook nog projectleider in een communicatieteam van de Nederlandse Taalunie te Den Haag, die de jongste tijd meer evolueert naar samenwerking tussen Noord en Zuid omdat men inziet dat een standaardtaal verschillende varianten kan hebben. Ieder jaar sinds 2006 is hij ook een van de vaste juryleden en correctoren van het Groot Dictee der Nederlandse Taal dat plaats heeft in de Eerste Kamer in Den Haag en dat uitgezonden wordt door de televisie in Vlaanderen en in Nederland.

Als schrijver van diverse boeken is hij een deskundige inzake correct taalgebruik. Titels als "De standaard der spelling: van Kaas naar Cees en andere spannende avonturen" (1996), "Stijlboek" (1998), "Woorden weten alles: het verhaal van het Nederlands in honderd woorden" (2013), "Nederlands voor taalhelden" (2014), "Typisch Vlaams: 4000 woorden en uitdrukkingen" (2015), "Met zoveel woorden: gids voor trefzeker taalgebruik" (2016) en "Schrijven! Leer de knepen van het vak" (2016) zijn

van zijn hand.

Zijn liefde voor correct Nederlands hindert hem niet het dialect uit zijn Klein-Brabantse geboortestreek te waarderen. "Ik spreek zelden nog dialect," bekende hij in een reeks artikels over het dialectgebruik in Vlaanderen, "maar ik ben in Beurrems opgevoed." Zijn dialect gebruikt hij niet meer omdat hij nu in een andere streek woont (in Meldert, een deelgemeente van Hoegaarden), met iemand uit Ronse is getrouwd en zijn vier kinderen grootgebracht heeft in een taal die dichtbij de standaardtaal staat. Toch vindt hij het fijn zijn ouderlijke dialect te mengen in die taal. Zo zegt hij vaak "Ik heb een peer geplokken", "Ik zoek naar de sleuter" en tegen cichorei zegt hij als alle Bornemnaars destijds "parda". Dat contrast met zijn gewone taalgebruik vindt hij plezierig. Ook leren tellen deed hij in het Beurrems en dat doet hij inwendig nog: "iën, twië, draaj". Wat is er sappiger dan "Oasak betetter" vraagt hij zich af. Hiervoor vindt hij geen beter alternatief om te zeggen dat bedrog altijd uitkomt en dat de bedrieger vroeg of laat zelf bedrogen wordt.

Acteur Thomas Cammaert

Geboren te Bornem op 25 april 1984 groeide hij op in Ekeren en Merksem, maar verhuisde op zijn achttiende naar Amsterdam. Daar studeerde hij in 2006 af aan de Amsterdamse Tooneelschool en Klein-kunstacademie. Sedert 2005 speelde hij in vele theaterstukken zoals "In ademnood richting de dood" (2005), "Don Carlos" (2005), "De vrouw

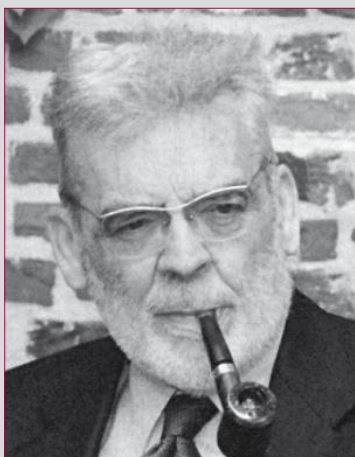
van vroeger" (2005) en de vier delen van "De familie Avenier" (2007 en 2008). Tijdens de Utrechtse Spelen in 2009 vertolkte hij de rol van Cléante in "De ingebeelde zieke" van Molière. In 2011 was hij te zien in "Bent". Zijn TV-debuut dateert van 2000 in de VTM-serie "Spoed". In oktober 2007 was hij voor het eerst te zien op het grote scherm en wel in de langspeelfilm "Vermist" van Jan Verheyen. Hij speelde ook mee in de film "Tiramisu" (2007) van Paula Van der Oest en in 2010 kreeg hij een gastrol in "Aspe". Uitstekende recensies kreeg hij voor zijn hoofdrol in de voorstelling "De avonden" (2010), naar het beroemde boek van Gerard Reve. Ook in diverse musicals kreeg hij een rol. Zo was hij de jonge Joop Admiraal in de musical "Ramses" (2011). In 2012/2013 volgde een rol in "Hema, de musical". Hij speelde ook Friso Wiegiersma, de jonge geliefde van Wim Sonneveld in de gelijknamige musical (2013-2014). De rol van Joop Admiraal kreeg hij ook in de bekroonde televisieserie "Ramses" van de AVRO (2014). Succesvol ook was zijn rol van Anton in "Soldaat van Oranje" in 2014 die hij hernam in 2015. Het seizoen 2014/2015 kreeg hij

de rol van Berend in de musical "Onder de groene hemel", met liedjes van Boudewijn De Groot en Lennaert Nijgh en later nog in de films "Ja, ik wil!" en "Publieke Werken". In februari 2016 kreeg hij weer een rol in "Soldaat van Oranje", dit keer als vervanger van de hoofdrolspeler. In september en oktober 2016 was hij te zien in het toneelstuk "Kogelvis" van het Bellevue lunchtheater en Toneelgroep Oostpool. In december 2016 tot mei 2017 kwam dan "De meiden" aan bod bij de Toneelgroep Amsterdam. Hij is ook ambassadeur van "Stichting Stop Pesten Nu". Bij het grote publiek in Nederland is hij vooral bekend geworden van zijn optreden in 2017 in het zeventiende seizoen van de tv-serie "Wie is de Mol?" waarin hij werd ontmaskerd als de Mol. In tegenstelling met "Wie is de Mol?" bij ons wordt het in Nederland met bekende Nederlanders gespeeld, waartussen soms ook een Vlaming, met name Thomas Cammaert. Hij is volledig verholandst, maar heeft nog een sterke band met zijn moeder en zuster die hem in Vlaanderen blijven volgen in zijn carrière. Met zijn vader heeft hij na de scheiding van zijn ouders al jaren geen contact meer. De roes van "Wie is de Mol?" helpt hem positief te blijven staan in het leven, maar zette wel zijn leven op kop. Het bezorgde hem 23.000 extra instagram-

volgers, maar heeft ook een keerzijde, de relatie met zijn vriend ging na twee jaar op de schop. In Nederland is het programma "De Mol" vaak een springplank voor een carrière in de media. Iets was hij wel ziet zitten. Hij wil best wel presenteren op televisie en dat staan we nog wel van hem te verwachten.

Met deze drie al te weinig bekende Klein-Brabanders heeft dit land aan de Schelde drie volwaardige ambassadeurs voor hun geboortestreek.

In memoriam Karel Van den Bossche (1933 - 2017)

Op 3 december 2017 ontviel de heer Karel Van den Bossche ons op 84-jarige leeftijd, na een moedig gedragen ziekte die hem vorig jaar trof. In een afgeladen volle kerk namen zijn familie, vrienden en kennissen op 9 december 2017 afscheid van Karel. Er waren o.a. vele heemkundigen, erfgoedliefhebbers en molenvrienden aanwezig.

We hebben Karel gekend als een overtuigd, gedreven en passioneel persoon, ongeacht het onderwerp waarover hij zich boog. Zijn interessefeer besloeg diverse domeinen, maar zijn traject was altijd rechtlijnig, in de goede zin van het woord. Hij was zeer actief en nam steeds een beslissing, na de kunst van het overleg, zonder er gras over te laten groeien. Dit postuum eerbetoon is dan ook op zijn plaats in de Mededelingen van onze Vereniging voor Heemkunde in Klein-Brabant. Als gedelegeerd bestuurder van de NV Scheldemolens, was dr. jur. Karel Van den Bossche sinds 1975 de bezielende kracht achter "Het molenmuseum" en het "Centrum voor Molinologie", oorspronkelijk gevestigd in de gebouwen van de maalderij NV Scheldemolens en nadien verhuisd naar de Kerkstraat in Sint-Amands.

Onze samenwerking dateerde echter reeds van ver voordien. In 1981 leverde Karel een uitgebreide historische bijdrage over Sint-Amands aan het door de Lions Club uitgegeven "Profiel van Klein-Brabant". Sinds 2003 was Karel ook voorzitter van Heemkunde Gouw Antwerpen en in 2005 mochten wij meewerken aan de Toponiemen Tentoonstelling tijdens de Heemdag in de lokalen van de abdij in Bornem. Het

was de eerste aanzet tot een bovenlokaal samenwerken van heem-musea in provinciaal verband met als doel meer uitstraling te geven aan heemkunde naar de buitenwereld toe. In 2009 sloegen zowel de Koninklijke Vereniging voor Natuur en Stedenschoon, De Vereniging voor Heemkunde in Klein-Brabant en het Centrum voor Molinologie de handen in mekaar en presenteerden we samen ons jaarboek "Klein-Brabants molenboek" in het Hof van Coolhem te Kalfort. Ook hier mochten wij samen met Karel een bijdrage leveren over de geschiedenis van de Sint-Amandse molens.

Sindsdien was Karel ook zeer begaan met het project van KVNS die de Gansakkermolen had aangekocht om deze te verplaatsen naar Sint-Amands in het historische landschap rond de Steenovens. Door het feit dat het molenmuseum opnieuw diende te verhuizen hadden wij de eer om in juni 2016 het nieuwe Centrum voor Molinologie te mogen onderbrengen in de molenbelt in de Molendreef te Sint-Amands, op de toekomstige site waar KVNS de Gansakkermolen zal heropbouwen. Karel besepte toen reeds dat hij het zelf niet allemaal meer zou meemaken, doch in zijn gekende stijl kwamen wij tot een akkoord om het beheer van de collectie over te nemen en het Centrum voor Molinologie te fusioneren met KVNS. Zo is het voortbestaan van zijn levenswerk gegarandeerd.

Met het heengaan van Karel zijn wij een groot heemkundige en molinoloog verloren. Zijn kennis en inzicht zal ons echter blijven via ontelbare monografieën, artikels en andere publicaties. Voor mij persoonlijk, ben ik met Karel een goede vriend verloren en wens ik met deze aan zijn echtgenote Anneke en zijn vier dochters, Hilde, Annemie, Kris en Geert en hun familie onze eer te betonen die Karel zeker verdient!

Marc Peelman

De arm der wet: van preter tot garde

Breendonkse ordehandhavers van de 17de tot de 20ste eeuw

Paul De Borger

Op 1 januari 1977 fusioneerde Breendonk samen met Puurs, Kalfort, Ruisbroek en Liezele tot de nieuwe gemeente Puurs. Die dag nam Breendonk ook afscheid van zijn laatste 'garde': Jules De Lathouwer. De toen 55-jarige veldwachter maakte vanaf dan deel uit van het gecentraliseerde politiekorps van Puurs. Daarmee kwam een einde aan het tijdperk van de 'gardes' in Breendonk: iconische en tegelijk wat pittoreske volksfiguren die in het dorp 'de arm der wet' vertegenwoordigden.

Jules De Lathouwer, de laatste Breendonkse garde, bij de plechtige opening van de vernieuwde Buisseretlaan in 1966, samen met onder meer burgemeester Arthur Snackaert, secretaris Jos De Wit en schepenen Gaby Moortgat.

Minder bekend is dat de geschiedenis van de Breendonkse veldwachters veel verder teruggaat dan je op het eerste gezicht zou denken. Minstens van in de 17de eeuw, lang voor Breendonk een zelfstandige gemeente werd, waren er al 'preters': plaatselijke bewoners die in opdracht van het dorpsbestuur in Puurs en de geestelijke heren van de Sint-Bernardsabdij in Hemiksem, toezicht hielden in het gehucht. Aanvankelijk was dat beperkt tot velden en bossen, maar later kregen die preters ook een meer algemene politionele rol en werden zij een soort verbindingsofficier tussen het dorpsbestuur en de bewoners van het gehucht. Ze fungeerden als bode, maakten berichten en vonnissen bekend en traden op als plaatsvervanger van de schout (politiecommissaris) of meier (burgemeester). Vanaf het begin van de 18de eeuw werden ze ook effectief 'officier' genoemd: iemand die in opdracht van de autoriteiten een officie of ambt uitoefende. De preters en officieren waren eeuwenlang de enige min of meer officiële functionarissen in het gehucht Breendonk.

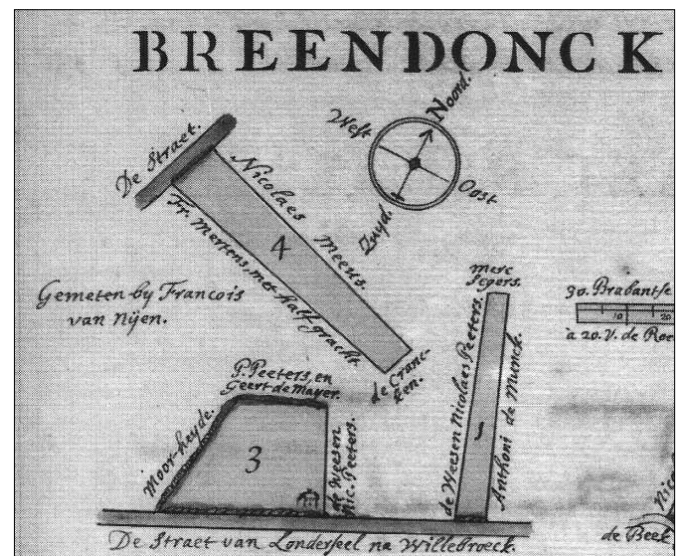
Het ambt van preter was in onze gewesten wijdverspreid tijdens het Ancien Régime, de tijd vóór de Franse revolutie en haar ingrijpende hervormingen. Denk maar aan familienamen als De Preter en De Praetere. Er zijn twee etymologische verklaringen voor de naam. Volgens sommigen is hij afkomstig van het Latijnse 'praetor' (bestuurder). Maar waarschijnlijker is het verband met 'pratum' (weide). De functie van preter wordt al vermeld in de keure van Puurs uit 1292. Maar of er toen ook al een preter was voor

het gehucht Breendonk is niet bekend. In de 17de en 18de eeuw waren er meestal drie of vier preters voor heel Puurs, waarvan er een 'het quartier van Breendonck' bediende.

In de Franse tijd (1794-1815) werd de preter vervangen door de 'garde champêtre', wat eigenlijk exact hetzelfde betekent: het Franse woord 'champ' is afkomstig van 'campus' (veld, vlakte). In het Nederlands werd dat 'veldwachter'. Zijn tegenhanger in de stad was de 'stadswacht' of 'garde ville'. Al kennen wij hen natuurlijk beter in de verbasterde Vlaamse vormen 'champetter' en 'gardevil'.

Over de geschiedenis van de Breendonkse preters, officieren, veldwachters en gardes willen we het hier hebben.

Preters en officieren in het Ancien Régime

De eerste verwijzing naar een preter in Breendonk vinden we in het 'Landboek van Puderse' uit 1668, een atlas met de goederen en cijnsrechten in Puurs van de Sint-Bernardsabdij van Hemiksem.¹ In het hoofdstuk 'Afgelegen stukken lands op Breendonck' wordt op folio 165 verwezen naar "Het preter-stuck: een lank dog smal stuck saey-landt, alsoo genaemt om dat het ordinaris aen den Preter oft Voster, die wij daer setten op dat Quartier, voor sijne diensten gelaeten wordt."

Het gaat dus om een stuk grond dat door Sint Bernards ter beschikking werd gesteld van de preter van Breendonk, als vergoeding voor zijn diensten. Er hoort ook een plannetje bij van het perceel (nummer 1 op de afbeelding hierboven), maar dat geeft de locatie niet zo duidelijk aan.

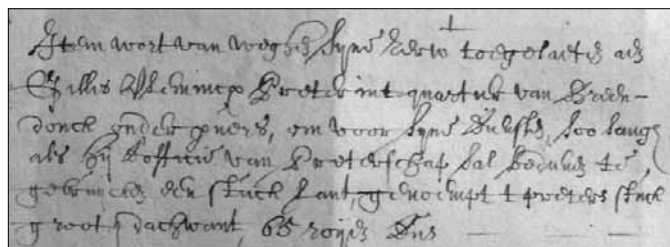
Vermoedelijk bevond het Preter-stuk zich aan de noordkant van de huidige Veurtstraat-Breendonkstraat, ongeveer ter hoogte van de kruising met de

A12, waar tegenwoordig 'den Duvel rijpt'. Het perceel had een oppervlakte van 165 roeden (ongeveer 5.000 m²) en lag dus 'op Breendonck', helemaal in het zuidoosten van de 'heerlijkheid' Puurs. Dat was meteen ook de reden waarom de Sint-Bernardsabdij het nodig achtte om ter plekke een preter aan te stellen. Het gehucht lag zo ver van het centrum van Puurs dat het handig was iemand te hebben die er een oogje in het zeil hield. In de beschrijving is sprake van de 'preter' of 'voster'. En 'voster' was eigenlijk een boswachter, maar de twee worden hier dus gelijkgesteld. Beide functies werden dan ook vaak gecombineerd door één persoon. Uit de term 'ordinaris' blijkt dan weer dat deze regeling mogelijk al lange tijd bestond. Maar de eerste naam die we in de archieven terugvinden is die van Gillis Vleminckx.

Gillis Vleminckx (1668-1678)

In de jaarrekening (de boekhouding) van Sint Bernards voor 1668, het jaar waarin ook het Land-boeck werd gemaakt, vinden we op folio 7 verso als vermelding 'pro memorie:

*"Item wort van weghe sijne eerw.(aerde)² toegelaeten aen Gillis Vleminckx, preter int quartier van Breendonck onder Puers, om voor sijns zelfs, soo lange als hij dofficie van preterschap sal houden, te gebruycken een stuck lant, genoempt t preterstuck, groot 1 dagwant, 65 royen."*³

Gillis Vleminckx mag het Preterstuck gebruiken zolang hij preter is in Breendonck

Veel is er niet bekend over Gillis Vleminckx. Hij werd geboren op 20 maart 1616 als zoon van Gaspar Vleminckx en Anna Drossaert en trouwde op 12 juli 1639 met Elisabeth De Maeyer. Hoe lang hij preter is geweest en waar hij precies woonde, is onbekend, maar in 1678 wordt hij alleszins nog altijd vermeld als preter.

Peter Kerremans (1694-1717)

De volgende preter in Breendonck wiens naam opduikt in de archieven, is Peter Kerremans. Hij werd in 1632 geboren als zoon van Gillis Kerremans en Anna Raes. Hij trouwde drie keer: eerst met Barbara Neefs (rond 1664), daarna met Johanna De Pauw (op 12/12/1693 in Puurs) en tot slot met Joanna De Backer (op 13/04/1706 in Puurs). Voor zover bekend had hij alleen met zijn eerste echtgenote kinderen, minstens vijf en vermoedelijk zes. Hij overleed op 16 augustus 1717, 'op de Moorheide', in Puurs.

Peter Kerremans (1632-1717) was een van de pioniers van het gehucht Moorheide, het huidige centrum van Breendonck. De Moorheide werd in de laatste decennia van de 17de eeuw ontgonnen. Peter Kerremans bouwde er in 1690 een hoeve op pachtgrond van de Sint-Bernardsabdij. Later werd de hofstede bekend als de zogenaamde 'Hoeve van Feles'. Ze stond tot de jaren '80 van de vorige eeuw tegenover het kruispunt van de huidige

Beenhouwerstraat met de Groenstraat en Molenheide. (zie afbeelding hierboven en de kaart op volgende blz.)

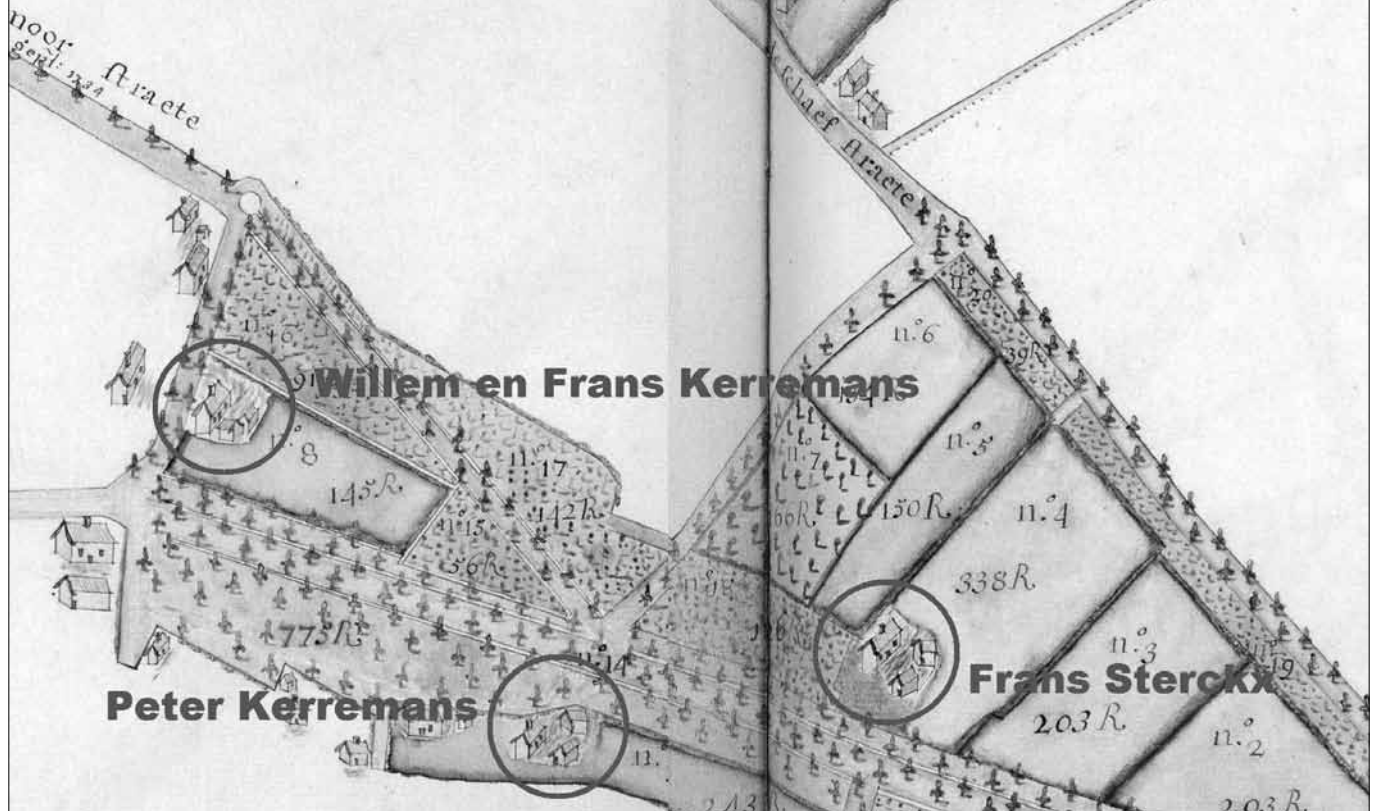
Peter Kerremans bekleedde het ambt van preter minstens vanaf 1694 en vermoedelijk tot ongeveer 1716. In de jaarrekening van 1694 lezen we opnieuw: *"Item wort wegens sijne Eerw. toegelaeten aen Peeter Kerremans als preter int quaertier van Breendonck onder Puers om voor sijne diensten soo langhe hij het preterschap sal bedienen te gebruyken een stuck lants groot 1 dagwt. en 65 r. gen[aem]pt het Preterstuck tot Breendonck."*⁴ Het is geen toeval dat Petrus Kerremans de functie van preter mocht uitoefenen. De paters, die het voor het zeggen hadden in Puurs, gaven dit soort verantwoordelijkheden bij voorkeur aan een van hun eigen pachters: mensen die ze kenden en vertrouwden.

Later trad Peter Kerremans ook op als officier van de schepenbank en plaatsvervanger van de meier (burgemeester) van Puurs bij officiële gebeurtenissen in het gehucht Breendonck.⁵ In het jaar van zijn overlijden (1717) en misschien ook al iets eerder werd het preterschap waargenomen door ene **Gillis Lambrecht**. Maar hij was slechts een overgangsfiguur, want in 1719 treffen we alweer een nieuwe preter aan in Breendonck.

Carolus De Wit (1719-1726)

Carolus De Wit werd geboren op 16 april 1674 als zoon van Martinus De Wit en Anna Smets. Hij was getrouwd met Lucia Verstappen en samen kregen ze zes kinderen tussen 1703 en 1718. Zij woonden vermoedelijk in de Schaafstraat. Daar overleed Lucia Verstappen alleszins in 1749. In de jaarrekening van Sint Bernards voor 1719 zien we dat Carel De Wit als preter gebruik mag maken van het Preterstuck. De formulering is identiek aan die van zijn voorgangers. In 1725 is hij niet alleen preter maar ook boswachter in Breendonck. Dat blijkt uit een vermelding in de betreffende jaarrekening: *"Item aen Carel De Wit over een jaer preters ende boswachters gagie op Breendonck onder Puers verschenen ½ meert 1725 de somme van (12 gulden)."*⁶

Uit het archief van de schepenbank van Puurs blijkt bovendien dat Carel De Wit in de periode 1719 tot 1725 geregeld optrad als procurator (gevolmachtigde) van burgers in hun contacten met de schepenbank, notarissen, de Raad van Brabant en andere officiële instanties. Af en toe wordt hij ook 'officier' genoemd en zelfs plaatsvervangend schout (politiecommissaris) van Puurs voor zaken waarbij Breendonkse burgers betrokken zijn. Hij was dus iemand die zowel het vertrouwen genoot van de inwoners van Breendonck als van het gemeentebestuur van Puurs en de geestelijke heren van Sint Bernards. Carel De Wit overleed op 31 januari 1726.

Kaart van de Moorheide met het huis van de officier Frans Sterckx (nr. 4), zijn voorganger Peter Kerremans (11) en zijn opvolgers Willem en Frans Kerremans (8)
Land-boeck van Pudersse, supplement van 1739, pagina 231

Frans Sterckx (1726-1736)

Hoe belangrijk de functie van preter of officier in die tijd was, blijkt uit het feit dat de abdij in 1726 een huis voor de officier liet bouwen in Breendonk, of liever op de Moorheide. Dat lezen we in de jaarrekening van 1730, waarin verwezen wordt naar het huis én naar de opvolger van Carel De Wit, met name Frans Sterckx: *"Het landt hier vooren in pacht gehouden by Philips De Borger, groot 325 roeden, gelegen op de Moerheyde is A(nno) 1726 van wegens het Clooster behuijst met eene wooninge voor den officier Francis Stercx."* De 'officier' moet er wel huur voor betalen, meer bepaald 18 gulden per jaar. In dezelfde jaarrekening zien we dat Frans Sterckx, net als zijn voorgangers, het *Preterstuck* mag gebruiken als vergoeding voor zijn diensten als preter (en officier).

Aan de hand van het pachtboek⁸ van Sint Bernards uit 1751 en het eerder vermelde Land-boeck kunnen we achterhalen waar het huis van officier Sterckx zich precies bevond. In het pachtboek wordt namelijk eveneens verwezen naar het *'huijs toebehoorende d'Abdijs, opgetimmert voor den officier A(nno) 1726'*. Er staat bovendien een verwijzing in naar de plaats in het Land-boeck waar de hofstede en de bijhorende grond (338 roeden, ongeveer een hectare) vermeld en afgebeeld worden, meer bepaald op pagina 231, nr. 4. Het huis in kwestie blijkt in de huidige Molenheide te liggen, precies tegenover het begin van de Zwaluwlaan, ter hoogte van het huidige huis nr. 9.

Frans Sterckx werd geboren op 19 juli 1689 als zoon van Frans Sterckx en Anna Zegers. Hij trouwde op 3 mei 1713 met Gasparina Plettinckx. Tussen 1714 en 1727 kregen ze zeven kinderen. Frans overleed op 15 januari 1746 'op de Moorheide'.⁹ Maar toen was hij al een tijdje geen preter meer. Want vanaf 1736 werd het preterschap waargenomen door Frans De Buyser.

Frans en Claes De Buyser (1736-1755)

Frans De Buyser werd op 28 februari 1704 geboren als zoon van Jan De Buyser en Maria De Cock. Zijn ouders waren al in de tweede helft van de 17de eeuw pachters van Sint Bernards op de Moorheide. Frans trouwde op 13 oktober 1726 met Anna De Smet. Tussen 1728 en 1746 kregen zij tien kinderen.

Zij woonden in een pachthoeve van Sint Bernards achteraan in de Schaefstraat, nabij de windmolen op de Rijkweg. Hun hoeve lag tegenover het zogenaamde Thiendenhof, waar vroeger de Tiendenschuur van de abdij had gestaan. In het Land-boeck van Puurs staat een afbeelding van beide hoeves, weliswaar uit een vroegere periode (1668). De hoeve van Frans De Buyser bevond zich aan de rechterkant van de straat, ongeveer tegenover de huidige huisnummers 13 tot 17. Het perceel was 1 bunder en 116 roeden groot (ongeveer 17.000 m²).

De pachthoeve van Frans De Buyser in de 'Schaefstraat' (nummer 2 op de afbeelding)
Land-boeck van Pudersse, 1668, pagina 164

Frans De Buyser pachtte net als zijn ouders voor hem ook het perceel 'den Tashorick', dat in die tijd tegen zogenaamde Vijfhoek op de Veurt werd gesitueerd. Pas later werd de naam gebruikt voor de locatie waar zich nu de gelijknamige verkaveling bevindt. Daarnaast had hij nog gronden van de abdij in pacht op de 'Groote Heyde' (nu Hoogheide). Hij trad ook een tijd lang op als 'tiendenpachter' in het gehucht 'de Wachting'. De 'tienden-

pachters' betaalden een som geld aan de abdij om in haar plaats in een bepaalde wijk of gehucht de 'tienden' (belastingen) te mogen innen.

Frans de Buysen overleed op 13 januari 1752 en werd in maart van dat jaar als 'officier' opgevolgd door zijn zoon Nicolaes. Die kreeg 12 gulden per jaar als 'gagie' voor zijn ambt van officier, 14 gulden als inkomsten van het Preterstuk (dat vanaf dan niet langer gebruikt werd door de preter, maar gewoon verhuurd door Sint Bernards) en 10 gulden 'voor 't geldt op te haelen' (waarschijnlijk de pachtgelden, tienden en cijzen in het gehucht). In tegenstelling tot zijn ouders woonde Claes niet in de Schaafstraat, maar op de Grote Heide, een heel eind van het eigenlijke gehucht Breendonk dus. Misschien is dat wel de reden waarom hij het ambt van officier niet zo lang uitoefende. Vermoedelijk werd hij in 1755 in die functie opgevolgd door Willem Kerremans.

Willem en Frans Kerremans (1755-1788)

Guilliam "Willem" Kerremans (1705-1768) was de kleinzoon van Peter Kerremans, die aan het einde van de 17de eeuw al preter was in Breendonk (zie hoger). Hij woonde niet meer in dezelfde hoeve als zijn grootvader ('de hoeve van Feles'), maar in een andere oude pachthoeve op de Moorheide. Die bestaat nog altijd en wordt in de volksmond 'de hoeve van Kobe Teckes' genoemd. Ze bevindt zich op het einde van de huidige Jan Hammenekerstraat (zie het kaartje vorige blz.).

De hoeve van Kobe Teckes stond net als die van Feles op pachtgrond van Sint Bernards, maar de hoevegebouwen waren in beide gevallen wel gebouwd door de pachters zelf. De familie Kerremans woonde dus al drie generaties op de Moorheide en had een sterke vertrouwensband met de geestelijke dorpsheren van Sint Bernards. Dat zal allicht meegespeeld hebben bij hun keuze voor Willem Kerremans als officier voor Breendonk. Willem Kerremans trouwde rond 1728 met Catharina Cortebeek uit Willebroek (±1702-1793). Zij kregen zes kinderen. Willem was preter en officier in Breendonk van 1755 tot het jaar van zijn dood in 1768.

Hij werd als officier opgevolgd door zijn zoon Frans Kerremans (1745-1788), die in de ouderlijk hoeve bleef wonen. Rond 1771 trouwde hij met Catharina De Moor uit Tisselt (±1750-1781). Zij kregen drie kinderen. Een van hun dochters, Joanna Josepha, zou later met Jan Teck trouwen en was de moeder van Jacobus Teck, die zijn naam gaf aan de voorouderlijke hoeve. De hoeve, in sterk gewijzigde vorm, is nog altijd in het bezit van verre nakomelingen van de families Kerremans en Teck. (zie foto hieronder)

De 'hoeve van Kobe Teckes', ooit de woonplaats van de officieren Willem en Frans Kerremans

Catharina De Moor overleed in 1781 op 36-jarige leeftijd. Zoals dat toen gebruikelijk was, hertrouwde Frans enkele maanden later al, in november 1781, meer bepaald met Susanna Kerremans (±1750-1814), vermoedelijk afkomstig uit de Veurtstraat. Zij kregen vier kinderen.

Frans Kerremans trad als officier op bij allerhande 'officiële' gebeurtenissen in het gehucht en bij contacten van de bewoners met het dorpsbestuur, (openbare) verkopen of boedelscheidingen bij een overlijden ('sterfhuisen') enz. Hij verdiende daar 22 gulden per jaar mee. Dat was niet zo veel, maar de functie van preter of officier was dan ook maar een bijverdienste die vooral prestige en aanzien opleverde. Het hoofdberoep van Frans Kerremans en zijn voorgangers was pachter.

Naast Frans Kerremans waren er in die tijd in Puurs nog drie andere officieren: naamgenoot Jan Baptiste Kerremans woonde 'op Ceulen' (Keulendam) in een eigen 'officiershuis' en was verantwoordelijk voor het centrum van Puurs en Kalfort. Willem De Wachter woonde op de Kleine Amer en 'moerwachter' Gillis Kerremans op het Moer tegen het Hof van Coolhem. Verder waren er natuurlijk ook de schepenen, de schout en de meyer die nog een stapje hoger stonden op de sociale ladder.

De Franse tijd en het einde van het Ancien Régime (1794-1815)

Frans Kerremans overleed in 1788 en werd als officier opgevolgd door ene **Willem Meeus**: niet precies te identificeren, maar mogelijk verwant met de familie Meeus die al meer dan een eeuw een hoeve van Sint Bernards pachtte die pal naast de in 1780 gebouwde kapel van Breendonk stond. De hoeve werd afgebroken in 1923.

Het jaar nadat Willem Meeus officier werd, brak in Frankrijk de revolutie uit die de wereld ingrijpend zou veranderen. In 1794 palmde het revolutionaire Frankrijk de Oostenrijkse Nederlanden in. De Fransen zouden hier blijven tot in 1815. In die periode werd het traditionele politieke, maatschappelijke, juridische en religieuze bestel helemaal hervormd. Het was het einde van het Ancien Régime.

Op 1 oktober 1795 werden de Zuidelijke Nederlanden officieel ingelijfd bij Frankrijk. Het grondgebied zou voortaan niet langer worden ingedeeld in hertogdommen, graafschappen en heerlijkheden, maar in departementen, arrondissementen en kantons. Die kantons werden bestuurd door een commissaris en op plaatselijk niveau maakten de oude heerlijkheden met hun schepenenbanken plaats voor 'municipalités' met een gemeentebestuur dat bestond uit een agent en een adjunct. De kerken werden gesloten, de abdijen opgeheven en hun bezittingen verkocht, ook die van Sint Bernards in Hemiksem. De vroegere officieren en preters in Puurs en Breendonk werden uit hun functie ontheven.

In het kanton Bornem-Puurs was een zekere Jean Hermans de commissaris. De municipale agenten in Puurs waren achtereenvolgens P.G. Meeus (architect), J.L. Van de Vijver en Joannes Merckx, en de adjuncten Fr. Cruypelants (goudsmid) en Marnef.¹⁰ Zij waren verantwoordelijk voor de openbare orde, samen met nieuw aangestelde veldwachters of *gardes champêtres*.

Een arrest van 14 januari 1797 van de centrale administratie van het Département des Deux-Nèthes, waaronder het kanton Bornem-Puurs ressorteerde, stipuleert de dringende aanstelling van veldwachters om de eigendommen te bewaken, de openbare rust te bewaren en om de 'brigandage' (baanstroperij) te onderdrukken. Voor de gemeente Puurs wordt daarbij een zekere **François De Buyser** vermeld als 'garde champêtre'.¹¹ Uit een brief van 14 juli 1796 van Jan Emmanuel Wuyts, griffier van het kanton Puurs, blijkt dat De Buyser dat jaar al was benoemd als veldwachter in Puurs.¹² Hij was blijkbaar verantwoordelijk voor de hele gemeente.

De veldwachters van het kanton werden betaald uit de gemeentebelasting en verdienden 400 Franse ponden per jaar. Ze kregen hun uniform en uitrusting op kosten van het kanton: jaarlijks een blauw kleed, een rode vest en een gele of witte lederen broek, en elke twee jaar een overjas. Ze waren gewapend en droegen een bandelier van laken met rode achtergrond, blauw doorstikt en in het midden de geborduurde letters G.C. ('garde champêtre') en de naam van de gemeente.¹³

De hoofdrol bij de ordehandhaving in onze gewesten tijdens de laatste jaren van de 18de eeuw werd evenwel niet gespeeld door de veldwachters, maar door de nieuw opgerichte 'gendarmerie'. Dat was een nationale Franse instelling die bij besluit van 19 november 1796 ook werd ingericht in de geannexeerde Zuidelijke Nederlanden. De 'gens d'armes' moesten de plaatselijke veldwachters bijstaan of vervangen wanneer de omstandigheden dat vereisten. En dat gebeurde in die woelige jaren voortdurend.

In de loop van 1797 kwamen de eerste gendarmes naar Puurs, meer bepaald naar de aangeslagen provisorij van Coolhem, de vroegere 'pied à terre' van Sint Bernards in Puurs. Maar Coolhem werd later dat jaar openbaar verkocht als 'nationaal domein' en begin 1798 verhuisde de gendarmerie naar de opgeëiste woning van de kapelaan van Kalfort: het voormalige klooster Vrededaal (zie afbeelding hieronder). Daar zou ze gevestigd blijven tot 1872. In 1875 werd het gebouw verkocht aan de parochie van Kalfort, die er later een parochiehuis en onlangs een restaurant in vestigde. Tijdens de Franse tijd was er aanvankelijk een vast contingent van vijf 'gendarmes'. Indien nodig kon dat worden uitgebreid. In tegenstelling tot de veldwachters werden de gendarmes niet plaatselijk gerekruteerd, maar kwamen ze uit verder afgelegen streken, in het begin zelfs uit Frankrijk.¹⁴

En hoe zat het ondertussen met de veldwachters in Puurs? In 1799 kwam er nog een tweede *garde champêtre* bij: Jacobus Van Roy. Die nam vanaf dan het centrum van Puurs, Kalfort, Sauvegarde voor zijn rekening, terwijl Frans De Buyser Breendonk bediende. In een document uit 1803 geeft vrederechter Van de Vijver van Puurs (de vroegere 'agent municipal') meer toelichting over beide veldwachters. Van Roy is op dat moment 37 jaar oud en heeft geen ander beroep dan veldwachter. Volgens Van de Vijver is hij tamelijk actief, robuust en kordaat. De gendarmerie en de burgemeester spreken met lof over hem. Een zwak punt is wel dat hij eigenlijk alleen zijn naam kan schrijven en dus geen proces verbaal kan opstellen.¹⁵ Verder onderzoek leert ons dat Jacobus Van Roy (1766-1838) de zoon was van Joannes Van Roy en Anna Caluwé. Hij was getrouwd met Anna Maria Meert, had vier kinderen en woonde eerst op Puurs Heide en later in Puurs Dorp. Hij was veldwachter tot 1832.

Over veldwachter De Buyser is vrederechter Van de Vijver minder te spreken. De man is 41 jaar oud en naast veldwachter ook landbouwer. Hij is schuchter, een beetje een bangerik en te veel bezig met zijn eigen zaakjes. Hij loopt de kantjes ervan af en heeft weinig capaciteiten. Hij kan wel wat schrijven maar geen proces verbaal opstellen.¹⁶ De identiteit van Jan Frans De Buyser is onzeker. Mogelijk was hij de zoon van Jan De Buyser en Jacoba Cools uit Breendonk. In dat geval was hij ook de neef van Nicolaes en de kleinzoon van Frans De Buyser, beiden officier in Breendonk in het Ancien Régime (zie hoger).

In 1807 werd De Buyser bedankt voor bewezen diensten. De aanleiding daarvoor was een incident bij de arrestatie van Pierre Joseph De Boeck, een Puursenaar die al voor de vierde keer gedeserteerd was uit het 35ste linieregiment. De Buyser moest de kompaan van De Boeck aanhouden, een zekere Broothaerts. Maar hij had nagelaten dat te doen. En dat was voor luitenant Merghelinck, de commandant van de gendarmerie in Puurs, reden genoeg om het ontslag van De Buyser te eisen. Ook al omdat hij volgens Merghelinck de taken die bij zijn functie hoorden, over het algemeen niet goed uitvoerde. Burgemeester Wuyts (de vroegere griffier) schoof dorpsgenoot Gillis De Wit naar voor als opvolger van De Buyser. Maar het was de kandidaat van commandant Merghelinck die het haalde: **Adrien Joseph De Gheldere**. Hij was 40 jaar oud, werd geboren in Mons en woonde in Mechelen. Hij sprak en schreef Frans én Nederlands. Omdat hij niet van Puurs was, had De Gheldere er geen persoonlijke belangen en was hij volgens Merghelinck dus neutraal, wat een voordeel was.¹⁷

Veel meer weten we niet over Adrien Joseph Degheldere. Nauwelijks twee jaar later, in november 1809, diende hij al zijn ontslag in als 'garde champêtre' omdat hij was aangeworven bij het bureau van de accijnzen in Antwerpen.¹⁸ Over zijn opvolger Jan-Baptiste Kerremans is heel wat meer bekend.

Veldwachters in de 19de en 20ste eeuw

Jan-Baptiste Kerremans (1809-1851)

Jan Baptiste Kerremans werd op 27 november 1809 door de gemeenteraad van Puurs aangesteld als 'garde champêtre' ter vervanging van de ontslagnemende Degheldere. Van de toen 36-jarige Kerremans wordt

in het gemeenteraadsverslag gezegd dat hij geboren en getogen was in Puurs, dagloner van beroep en van onberispelijk gedrag, dat hij kon lezen en schrijven (wat niet zonder meer evident was in die tijd) en dat hij de Franse taal beheerste.¹⁹ Kortom: Jean Baptiste Kerremans was volgens de gemeenteraad in elk opzicht geschikt om champetter te worden. Wellicht niet in het minst omdat hij werd voorgedragen door de burgemeester, in die tijd Jan Emmanuel Wuyts. Kerremans had zijn lobbywerk blijkbaar goed gedaan.

Jan-Baptiste Kerremans werd op 25 juni 1773 geboren als zoon van Petrus Joannes Kerremans en Joanna Maria Verschueren. Hij kwam uit het 'veldwachtersgeslacht' Kerremans dat vóór de Franse tijd al drie Breendonkse veldwachters had geleverd (zie hoger). Hij was de neef van Frans Kerremans, de kleinzoon van Willem Kerremans en de betachterkleinzoon van Peter Kerremans. Jan-Baptiste was in 1797 getrouwd met Maria Anna Peeters uit Liezele. Het koppel woonde in de Schaafstraat tegen de Rijkweg (ter hoogte van het huidige huis nr. 118) en had bij de aanstelling van Jan-Baptiste tot champetter op 27 november 1809 al vijf kinderen. Vijf dagen later zou er een zesde volgen en later kwam er nog een zevende bij.

In die tijd waren er twee veldwachters in Puurs. Naast de kersverse Jan-Baptiste Kerremans, die het grote en afgelegen gehucht Breendonk onder zijn hoede had, was er ook de al eerder vermelde Jacobus Van Roy (1769-1837), die de rest van de gemeente Puurs bediende. In 1815 hadden zij ieder een jaarloon van 475 frank, inclusief hun kledijvergoeding.²⁰ In 1817 kreeg de gemeenteraad van Puurs van het nieuwe (Nederlandse) bestuur de melding dat Puurs eigenlijk maar recht had op één veldwachter. De gemeenteraad besloot die richtlijn niet te volgen '*considerant la grande étendue de la commune*'. De twee *gardes champêtres* bleven gewoon in dienst zoals voorheen, Van Roy voor het centrum van Puurs en Kerremans voor Breendonk. De gemeenteraad voegde er nog aan toe dat beide veldwachters '*se sont toujours bien conduits et ont rempli leur fonctions avec zèle activité et à la satisfaction des autorités et des habitants*'.²¹

Eind 1836 werd Breendonk een zelfstandige gemeente. De kersverse gemeenteraad besliste op 22 januari 1837 Jan Baptiste Kerremans in dienst te houden als '*garde champêtre*', enerzijds omdat hij uitstekende aanbevelingen kon voorleggen van de burgemeester van Puurs en anderzijds omdat de gemeenteraad van Breendonk zelf vond dat Kerremans zijn opdracht al 28 jaar uitstekend uitvoerde en prima geschikt was om dat te blijven doen. Dat blijkt uit onderstaande fragment van de notulen van die gemeenteraad, vreemd genoeg ook al opgesteld in het Frans.²²

Considérant que le Conseil lui-même a la conviction que le sieur Kerremans remplit la place de Garde Champêtre de Breendonck depuis vingt-huit ans avec le plus grand zèle et la plus grande intégrité et exactitude et que dans sa vie privée et publique il s'est constamment conduit en honnête homme et fonctionnaire impartial.

Jan Baptiste Kerremans had in die tijd een jaarwedde van 400 frank en een kledijvergoeding van 40 frank. Hij kreeg af en toe ook de hulp van een brigadier, die daarvoor een kleine jaarvergoeding ontving. Op 7 juli 1836 nam de gemeenteraad het politiereglement van Puurs integraal

over. In 1841 kreeg veldwachter Kerremans zelfs een gevangenis ter beschikking, zoals blijkt uit de begroting van dat jaar: "*De kosten voor het maeken van eene gevangenis: 30 frank. Daer de gemeente onder den bureau eene kleyne plaats heeft, waer er met weynige kosten eene gevangenis kan gemaekt worden, wordt er hier deze geringe somme voor dit voorwerp voorgedraegen*".

In mei 1851 werd de toen 77-jarige Kerremans door de gemeenteraad na 42 jaar trouwe dienst op pensioen gesteld, wegens ernstige ziekte en hoge leeftijd. Hij overleed op 19 april 1855, bijna 82 jaar oud.

Felix Clymans²³ (1851-1867)

Op 11 november 1851 werd Felix Clymans door de gemeenteraad aangeuid als opvolger van Jan Baptiste Kerremans. Clymans werd op 17 mei 1823 geboren in Ramsdonk. Hij trouwde op 26 februari 1851 met naaister Maria Catharina Nener, de dochter van kleermaker Frans Nener in het Dorp. Felix was eerst wagenmaker van beroep en daarna wellicht militair, want zijn huwelijk moest worden goedgekeurd door de '*Commanderenden Officier van het Tweede Regiment Jagers te voet in Doornik*'. Maar een paar maanden na zijn huwelijk werd hij dus veldwachter in Breendonk. Hij kreeg de voorkeur boven Charles De Smedt, landbouwer, eveneens uit Breendonk. Het koppel woonde eerst in bij de familie Nener, op de hoek van de Dorpsstraat en de zuidelijke kerkhofweg (momenteel nummer 86) en later in het huis daarnaast. Ze kregen zeven kinderen.

Op 20 september 1853 werd in Breendonk een nieuw en uitgebreid politiereglement uitgevaardigd, met 87 artikelen, onderverdeeld in de volgende hoofdstukken: (1) Afspanningen, herbergen en andere openbare plaatsen; (2) Vreemdelingen; (3) Openbare verlustingen, danspartijen, schouwspelen en omreizende muzikanten; (4) Algemeene gezondheid, zuiverheid der straten, voorzorgen ter voorkoming van besmettelijke ziekten, bekoop van drogerijen; (5) Veiligheid en gemak van doorgang der straeten en openbare wegen; (6) Middelen om brand te voorkomen; (7) Verscheyde bepalingen; (8) Straffen wegens overtredingen.²⁴

Op 26 augustus 1866 werd veldwachter Clymans door de gemeenteraad gehuldigd: "*Veldwachter Clymans wordt speciale erkentelijkheid betoond omwille van zijn zelfopoffering ten overstaen van eene door cholera besmette Pruisische familie, woonende en verblijvende aen de limiet met*

Londerzeel, aan Gevaert". Ook pastoor Petrus Ceuppens werd om diezelfde reden geëerd.

Als we de registers van de burgerlijke stand erop naslaan, vinden we tussen 26 en 30 augustus 1866 zes sterfgevallen in één familie van 'rondleurende' Pruisische (Duitse) kooplieden uit Niederkail (nabij Trier): twee vrouwen en vier kinderen. Het gaat om Angela Metzen (31) en haar dochtertjes Catharina (5), Lucia (4) en Maria (13 maanden). Zij overleden in het huis van Jan De Smet op de Hoge Dreef. Petronella Müller (29), de schoonzus van Angela Metzen, overleed samen met haar dochtertje Elisabeth (22 maanden) 'in eene vrachtkarre'.²⁵ De precieze omstandigheden waarin dit drama zich afspeelde zijn niet bekend. Verbleef de familie (tijdelijk) bij Jan De Smet of waren het toevallige passanten die, door de cholera gevelde, ter plekke zijn overleden? En hoe hebben pastoor Ceuppens en veldwachter Cleymans hen bijgestaan in hun laatste uren? We kunnen het alleen maar veronderstellen. De cholera woedde in 1866 overigens door heel Vlaanderen en een groot deel van West-Europa. In de provincie Antwerpen en Brabant alleen al kostte de ziekte dat jaar het leven aan ruim 16.000 mensen.

Op 31 maart 1867, diende Felix Clymans zijn ontslag in. Het werd door de gemeenteraad aanvaard, maar hij moest wel zijn wapens en 'kledingstukken' inleveren. Uit het bevolkingsregister 1867-1877 blijkt dat Felix Clymans op 10 november 1868 verhuisd is naar Antwerpen. Enkele leden van zijn gezin waren al eerder vertrokken. Een intrigerende latere toevoeging in het register meldt: "*Vluchteling verblijvend in Holland*".²⁶ Er was toen geen oorlog in onze contreien, zodat we alleen maar kunnen concluderen dat Clymans voor iets anders op de vlucht was. Had de arm der wet zelf iets mispeuterd?

Victor Casaer (1867-1869)

Victor Casaer uit Dendermonde werd door de gemeenteraad als opvolger van Felix Clymans aangesteld op 14 mei 1867. Hij haalde het van drie Breendonkse kandidaten: Victor Van de Ven, Joseph Dons en Joseph Goossens, alle drie landbouwers. Casaer werd weerhouden omdat hij "*de enige was die zich in schrift heeft aangeboden, een volstrekte bekwaamheid bezit en de Fransche en Vlaamsche tael kent*". Zijn grootste concurrent was Victor Van de Ven, waarvan gezegd wordt dat hij "*eene goede opvoeding heeft gehad en tamelijk wel in de Vlaamsche tael werd onderwezen*".

Zelf was Casaer afkomstig van Kortrijk, waar hij op 10 december 1840 geboren werd. Hij was eerder 'gendarm' (rijkswachter) geweest in Dendermonde. Hij was getrouwd met Clemence Laureys uit Lokeren. Het koppel ging in de Dorpstraat wonen, ongeveer ter hoogte van de huidige café 'De Moutery'. Ze kregen er twee kinderen, waarvan er één jong overleed. Op 10 september 1867 kreeg veldwachter Casaer een loonsverhoging onder uitdrukkelijke voorwaarde "*hoegenaamd geen bedrijf, noch handlening uit te oefenen*". Hij mocht dus geen bijverdienste hebben. Lang hield Victor Casaer het niet vol in Breendonk, want al op 23 april 1869, nog geen twee jaar na zijn aanstelling, werd hem ontslag verleend.

Carolus Verbeke (1869-1885)

Carolus Verbeke was net als zijn voorganger niet van Breendonk afkomstig. Hij werd geboren in Hamme op 19 maart 1841 en was in zijn geboortedorp al wachtmeester. Wanneer hij precies veldwachter werd in Breendonk is niet duidelijk, maar vermoedelijk in 1869, het jaar waarin Victor Casaer ontslag nam. In juni 1869 is hij alleszins in Breendonk getrouwd, met Anna-Maria Van Dam uit Kraainem. Toch was er tussen Casaer en Verbeke nog een interim-veldwachter: **Willem Moens**, een barbierherbergier uit de Dorpstraat.

Ook Karel Verbeke woonde in het Dorp, maar waar juist is niet duidelijk. Op 13 januari 1871 kreeg veldwachter Verbeke van de Bestendige Deputatie en met gelukwensen van het gemeentebestuur "*de zilveren medaille voor een daed van moed en zelfopoffering*". Waarom dat was, is niet bekend. Karel Verbeke overleed op 19 augustus 1885. Hij was toen nauwelijks 44 jaar oud. Hij werd opgevolgd door Jan Moens, de zoon de interimaris van hierboven.

Jan Moens (1885-1919)

Johannes Franciscus Moens werd op 1 maart 1854 in Breendonk geboren als oudste zoon van Willem Moens en Rosalie Rochtus. Vermoedelijk is hij in 1885, na het overlijden van Karel Verbeke, aangesteld als veldwachter. Daarvoor was hij kamerknecht van de familie de Buisseret op het kasteel Termeire (Meerhof). Zijn baas, graaf Gaston de Buisseret, was al sinds 1857 burgemeester in Breendonk en zal wel een goed woordje voor hem gedaan hebben.

Jan Moens trouwde op 21 juni 1881 met Maria Antonia Everard, een kamermeid op het kasteel die afkomstig was uit Nijvel. Zij overleed in februari 1893 op 34-jarige leeftijd. Zoals dat toen de gewoonte was, hertrouwde Jan korte tijd later, al was dat in zijn geval wel erg snel: in juli meer bepaald. De gelukkige was de weduwe van zijn voorganger: Anna-Maria Van Dam uit Kraainem. Zij was net als Maria Antonia dienstmeid op het kasteel. Bij het huwelijk traden vier veldwachters en gendarmen op als getuigen: Bernard Rochtus, gepensioneerd gendarm uit Liezele en oom van de bruidegom; Petrus Huysmans, bevelhebber van de gendarmeriebrigade in Puurs, Henri Somers, brigadier-veldwachter uit Willebroek; en Ludovic Van den Brande, veldwachter in Tiselt.

Jan Moens woonde in het Dorp, rechtover de brouwerij Moortgat, op de plaats waar later de Villa Moortgat zou komen. In 1890 werd hij naast veldwachter ook aangesteld als "*dwangbeveldrager tot ontvangst van de gemeentebelastingen*". In 1904 werd hij bevorderd tot brigadier-veldwachter. In 1919 nam hij ontslag wegens "*slechte lichamelijke toestand en leeftijd (65 jaar)*". Hij overleed op 24 februari 1921.

Corneel Moeyersoms (1919-1943)

Jan Moens werd vanaf 6 november 1919 opgevolgd door Corneel Moeyersoms. Die haalde het van een andere Breendonkse kandidaat: Petrus Goossens. Moeyersoms was daarvoor arbeider en landbouwer geweest. Hij

werd geboren op 24 januari 1886 als zoon van Leon Moeyersoms en Anna Catharina De Muyer. Hij trouwde in 1911 met Maria Juliana Dekoninck. Ze hadden drie kinderen. Het gezin woonde op de Hoogheide, waar ze ook een café uitbaatten, dat toepasselijk 'Bij de Garde' werd genoemd (nu 'De Reidsduif'). Corneel Moeyersoms werd later bevorderd tot brigadier. Hij overleed op 12 oktober 1943 op 57-jarige leeftijd en werd opgevolgd door Raymond Windey.

Raymond Windey (1943-1952)

Raymond Windey was afkomstig uit Sint-Amands, waar hij op 1 januari 1908 geboren werd. Hij werd op 16 november 1943 door de Breendonkse gemeenteraad aangesteld als veldwachter. Raymond Windey was getrouwd met Maria Boeykens uit Bornem. Zij woonden in de Groenstraat aan het begin van de zogenaamde Zwarte Weg (buurtweg Schommelheystraatje). De veldwachter overleed op vrij jonge leeftijd (44 jaar) op 27 september 1952 na een slepende ziekte. Tijdens zijn ziekte werd hij vervangen door de Ruisbroekse veldwachter Louis De Decker en door Breendonkenaar Jules De Lathouwer, die na de dood van Windey ook zijn effectieve opvolger werd.

Jules De Lathouwer (1953-1977)

Jules De Lathouwer werd op 26 februari 1922 geboren als zoon van Jan De Lathouwer en Adeline Van Assche uit de Wachtingstraat. Hij trouwde in 1948 met Josée De Bock uit Sint-Amands. Jules was eerst een tijd brouwersgast bij Brouwerij Moortgat, maar trad vanaf eind jaren '40 al op als plaatsvervangend veldwachter ter vervanging van Raymond Windey. Na diens overlijden werd hij op 1 november 1953 officieel aangesteld als veldwachter.

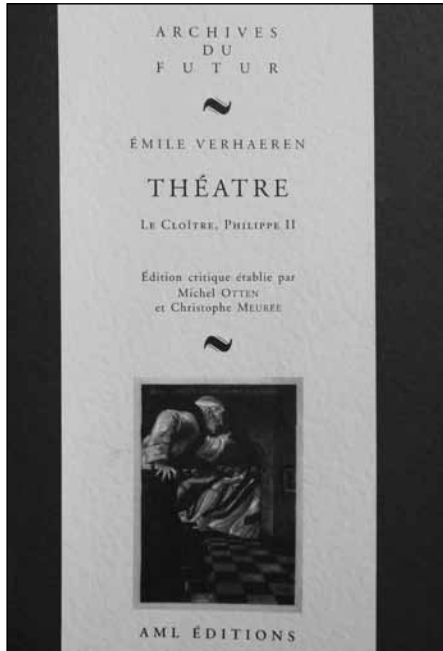
Later werd zijn functietitel 'landelijk politieagent' en na de gemeentefusie van 1977 maakte hij deel uit van het eengemaakt politiekorps van Puurs. Daarmee kwam na ruim drie eeuwen een einde aan de tijd van de Breendonkse veldwachters.

Eindnoten

- ¹ Het Land-boeck van Puderse van de Sint-Bernardsabdij in Hemiksem werd in facsimile uitgegeven door de Vereniging voor Heemkunde in Klein-Brabant, 1984 en deels ook opgenomen in Houtman, Erik, e.a. *Een Kaartboek van de Sint-Bernardsabdij Hemiksem 1666-1671*, uitgave Rijksarchief, 2005.
- ² De abt van Sint Bernards.
- ³ Jaarrekeningen van de Sint-Bernardsabdij te Hemiksem, RA Antwerpen, T14/039, inv. 35-106, jaar 1668.
- ⁴ Idem, jaar 1694.
- ⁵ In een schepenbrief van 5.2.1703 wordt hij effectief 'officier loco meyer' genoemd bij een verkoop van een perceel grond in het gehucht Moorheide. (RA Antwerpen, Oud Gemeentearchief Puurs, D111, inv. 4, f° 330 v.)
- ⁶ Jaarrekeningen van de Sint-Bernardsabdij te Hemiksem, RA Antwerpen, T14/039, inv. 35-106, jaar 1725.
- ⁷ Idem, jaar 1730
- ⁸ Pachtboek van de St. Bernardsabdij Hemiksem 1751-1791, RAA, T14/039, inv. 114
- ⁹ Dirk Binon, *Parochieregisters van Puurs - dopen, huwelijken, overlijdens, 1591-1797*, diverse volumes, eigen uitgaven, 2002-2011
- ¹⁰ Suykens, Alfons, *Frans Revolutie en Boerenkrijg in Klein Brabant*, heruitgave in 1998 door de Vereniging voor Heemkunde in Klein-Brabant van het originele werk uit 1948.
- ¹¹ RA Antwerpen, Archief van het Departement van de Twee Netten en van de Provincie Antwerpen, Blok E, nr. 47A.
- ¹² Idem, Blok E, inv 47B
- ¹³ Idem, E47A
- ¹⁴ Callaert, Louis, *Geschiedenis van de Puurse rijkswachtbrigade (1797 - 1977)*, in: *Mededelingen van de Vereniging voor Heemkunde in Klein-Brabant*, nummer 18, 2006.
- ¹⁵ Tableau des gardes champêtres des communes de la Justice de Paix de l'arrondissement de Puers, 13.11.1803, RA Antwerpen, Archief van het Departement van de Twee Netten en van de Provincie Antwerpen, Blok E, nr. 47B 22
- ¹⁶ Idem
- ¹⁷ Idem, nr. 48B 18, briefwisseling in verband met het ontslag van Jean-François De Buyser, 1807
- ¹⁸ RA Antwerpen, HGA Puurs, P111, inv. 16, gemeenteraadsverslag 22.12.1809.
- ¹⁹ Idem
- ²⁰ Idem, gemeenteraadsverslag van 24 februari 1815
- ²¹ Idem, gemeenteraadsverslag van 17 augustus 1817. Hoewel het land in 1815 onder Nederlands bewind was gekomen, werd het verslag net als in de Franse tijd nog altijd opgesteld in het Frans.
- ²² Gemeentelijk archief Puurs, gemeenteraadsverslag Breendonk van 22 januari 1837.
- ²³ De informatie over deze en volgende veldwachters is deels ontleend aan Staf Vivijns, *Brede Dunc. Een bijdrage tot de geschiedenis van Breendonk*, Zele, 1981, p. 68-70.
- ²⁴ Gemeentelijk archief Puurs, Breendonk voor de fusie van 1977, inv. 580.1
- ²⁵ Registers Burgerlijke stand Puurs, overlijdens 1866, GAP
- ²⁶ Bevolkingsregister Breendonk, 1867-1877, GAP

Speel nog eens een toneelstuk van... Verhaeren

Paul Servaes

Het is minder bekend dat de dichter Emile Verhaeren ook de auteur is van vier toneelstukken. Twee ervan "Le Cloître" en "Philippe II" werden zopas opnieuw uitgegeven. Ze maken deel uit van het "verzameld werk" van Verhaeren dat de "Archives & Musée de la Littérature", kortweg AML, te Brussel sedert 1994 aan een gezapig tempo uitgeeft. Reeds elf delen verschenen met de gedichten van de dichter. Oorspronkelijk had

men twaalf delen voor de poëzie voorzien, maar er blijven er wellicht nog drie te gaan met "Les Flammes hautes", "Les Blés mouvants", de jeugdgedichten en een aantal verspreide gedichten die nooit gebundeld werden.

Naast gedichten schreef Verhaeren ook nog heel wat anders. Zo zijn er ook al twee delen verschenen nl. met Verhaerens briefwisseling met de Oostenrijkse schrijver Stefan Zweig en in een ander deel met die met twee andere Duitstalige auteurs: Richard Dehmel en Rainer Maria Rilke. Ook Verhaerens kunstkritieken "Écrits sur l'Art" werden verzameld en uitgegeven in twee boekdelen, samen 1.050 bladzijden. En nu zijn er de twee eerste van zijn toneelstukken. Zoals gebruikelijk stelde ook nu weer Michel Otten, emeritus professor van de katholieke universiteit te Leuven en te Louvain-la-neuve, het boekdeel samen, maar kreeg hierbij de hulp van Christophe Meurée, wetenschappelijk medewerker van het AML.

Voor deze kritische uitgave, die de pretentie heeft van alle teksten van Verhaeren de laatste door de dichter zelf goedgekeurde versie te publiceren op de rechterzijde en links alle varianten die men ontdekt heeft. Voor deze twee toneelstukken is dit de versie die Verhaeren voor de heruitgave in 1909 onder de titel "Deux Drames" heeft samengesteld. De varianten worden in de voetnoten vermeld en van het laatste bedrijf, dat grondiger werd herwerkt door Verhaeren, heeft men de integrale tekst telkens twee keer gepubliceerd, de versie van de eerste druk en die van de heruitgave uit 1909.

Aan de tekst van de toneelstukken gaat telkens een interessante inleiding vooraf, voor "Le Cloître" nog geschreven door Michel Otten en Christophe Meurée, maar voor "Philippe II" alleen door deze laatste. Telkens begint men met de ontstaansgeschiedenis van het theaterstuk, blikt terug op het

onthaal, de voorstellingen te Brussel, te Parijs en na de vertalingen ook elders in Europa of nog verder.

LE CLOÎTRE

Voor "Le Cloître" verwijst men uiteraard naar Verhaerens tweede dichtbundel "Les Moines" en zijn verblijf gedurende enkele dagen anno 1883 in de abdij van Forges, maar hij was ook een geregelde bezoeker, samen met zijn vader, van het Cisterciënzerklooster, de Sint-Bernardsabdij te Bornem, in de buurt van zijn geboortedorp Sint-Amands. Het stuk gaat over de monnik Dom Balthazar die zich, na zijn vader vermoord te hebben, terugtrekt in een klooster om aan het gerecht te ontsnappen. Intussen draait iemand anders op voor de misdaad. Overmand door wroeging komt hij tot een openbare schuldbekenenis in volle abdijskerk tot grote consternatie van de aanwezige gelovigen. Hij wordt de deur gewezen en tussen de overblijvende monniken komt het opnieuw tot spanningen. Nu Balthazar als kandidaat-opvolger van de oude prior weg is, weten ze niet wie kiezen. Uiteindelijk scharen allen zich rond de heerszuchtige Dom Thomas. Alleen Dom Marcus, de jongste van de groep, naïef en met wat homofiele trekjes, blijft geloven in de door hem fel bewonderde Balthazar, voor wie hij om mededogen bidt.

Na een succesvolle première op 21 februari 1900 in het Théâtre du Parc te Brussel – amper drie maand na de publicatie ervan bij Edmond Deman met op de omslag een mooie tekening van Théo Van Rysselberghe – begint het stuk aan een opmerkelijke carrière. Het krijgt de staatsprijs voor toneel voor de periode 1897-1899. Het aantal voorstellingen, telkens in het Frans, nog tijdens Verhaerens leven maar ook erna, in Brussel, in Vlaanderen (Antwerpen en Gent), in Wallonië (Frameries, Liège, La Louvière, Verviers, Aarlen, Marche-en-Famenne), Luxemburg en Parijs (première op 8 mei 1900, herneming 1904), maar ook elders in Frankrijk (Lyon, Avignon, Marseille, Straatsburg, Metz), in Duitsland (een lijst van 27 steden gevolgd door enz.), Zwitserland (Zürich, Lausanne, Genève) en Groot-Brittannië is bijna niet te tellen. Het begint met tien seizoenen in het Théâtre du Parc te Brussel tussen 1900 en 1955. Ook na Verhaerens dood houdt het succes dus aan. Het wordt zelfs vertoond aan het IJzerfront in 1918 te Hoogstade in het "Théâtre de Sa Majesté la Reine Elisabeth" en te De Panne in de "Salle Verhaeren" van het Hôpital de l'Océan.¹ In 1917 herdenkt de Comédie Française de dichter en neemt "Le Cloître" op in haar repertoire. Maar het is vooral dankzij de in Antwerpen in 1879 geboren acteur en regisseur Carlo Liten, die zijn leven wijdde aan het bekendmaken van het werk van zijn geliefde auteur Emile Verhaeren, dat het stuk zo'n reeks voorstellingen krijgt in binnen- en buitenland, gaande van de abdij van Villers-la-Ville in 1910, de abdij van Aulne, de Sint-Baafsabdij te Gent en het Kursaal van Middelkerke (1927) tot over de landsgrenzen heen. Het lijstje hierboven spreekt voor zich. Hij gaat er zelfs mee naar Australië en het eiland Mauritius. Uitvoerig wordt hierop uiteraard en terecht ingegaan, maar komen wel andere successen minder tot hun recht.

Zo missen we de vele opvoeringen in Vlaanderen. De eerste vertaling van "Le Cloître" was immers een Nederlandse, in 1902 al van de hand van Antoon Moortgat.² Ze werd gebruikt voor voorstellingen door de Antwerpse toneelkring "De Violieren". Het manuscript ging verloren en wanneer de Koninklijke Nederlandse Schouwburg (KNS) te Antwerpen, sinds 1922 onder de leiding van Dr. Jan Oscar De Gruyter, met het stuk het toneelsei-

zoen 1926-1927 wou besluiten, ging men vruchteloos op zoek ernaar en moest men uiteindelijk aan Willem Gijssels, die reeds enkele gedichten van Verhaeren had vertaald, vragen een nieuwe vertaling te maken. Die wordt sindsdien voor alle voorstellingen van "Het Klooster" gebruikt, zelfs nog in 1961. Tot dan kende de voorstellingen in Vlaanderen een enorm succes. De lange reeks begon in het seizoen 1926-1927 in regie van De Gruyter en Joris Diels, met hernemingen in 1929. In 1928 bracht de Koninklijke Vlaamse Schouwburg (KVS) te Brussel het met hernemingen in 1930. In 1931 volgt de Mechelse toneelvereniging "De Moedertaal" en het jaar daarop wordt Jan Oscar De Gruyter, overleden in 1929, herdacht met nieuwe voorstellingen in de KNS te Antwerpen. Ook voorstellingen te Rotterdam. Met het toneelseizoen 1935-1936 bij de KNS te Antwerpen met Joris Diels als directeur is "Het Klooster" er weer. Met Pasen 1935 geeft de Antwerpse KNS zelfs goedkope volksvoorstellingen. De KVS speelt het te Gent en te Brussel. Pas in 1936, ter gelegenheid van opvoeringen in de KNS te Antwerpen en te Gent, wordt de vertaling van Gijssels ook in boekvorm gepubliceerd, nadat de vertaler vermindering van auteursrechten van de erfenamen van Verhaeren had verkregen. Fragmenten eruit zijn te horen op de radio.

Intussen zet ook "Le Cloître" zijn veroveringstocht verder. Tijdens het seizoen 1940-1941 staat het stuk op de affiche van het Théâtre de l'Odéon te Parijs en in 1941 ook nog in Buenos Aires in Argentinië als "El Claustro". In 1945 herneemt de Comédie Française te Parijs haar succes uit 1917. In 1949 wordt De Gruyter opnieuw herdacht met voorstellingen van "Het Klooster" in de KNS te Antwerpen. In 1955 zendt het NIR (Belgisch nationaal instituut voor radio-omroep) het stuk uit in een radiobewerking van Gijssels' vertaling van de hand van Frans Roggen. Ook het INR doet dit met de originele tekst van Verhaeren. 1961 wordt het slotjaar van deze indrukwekkende reeks vertoningen. In regie van Maurits Balfort brengt de KNS het stuk op de planken. De première heeft plaats te Leuven, gevolgd door voorstellingen te Antwerpen, Brugge, Brussel, Gent, Oostende en ook op 10 juni 1961 te Bornem, in openlucht in de Sint-Bernardusabdij. Dit laatste was een initiatief van de Streek V.V.V.-Klein-Brabant-Scheldeland, de regionale toeristische vereniging van Verhaerens geboortestreek, dat niet zonder risico's was. In een poging om zekerheid te hebben van de nodige

financiering werd de BRT gevraagd om een rechtstreekse TV-uitzending en bekomen, maar de erfenamen van Verhaeren tekenden daartegen verzet aan omdat de opnames het scenebeeld te veel zouden verstoren. Als de familie uiteindelijk toch overstag ging, was het te laat. Uiteindelijk werd het een enorm succes met dank aan de weergoden en werd zelfs winst geboekt: 1.767 BEF op een omzet van 35.564 BEF. De triomfantelijke tocht van "Het Klooster" eindigde hier en het was meteen de laatste voorstelling van Verhaerens toneelstuk "Le Cloître".³ Misschien neemt een gezelschap dit meest speelbare van Verhaerens toneelstukken nog wel eens op in zijn repertoire, met een nieuwe hedendaagse vertaling uiteraard.

Christophe Meurée gaat volledig voorbij aan deze lange reeks voorstellingen van "Het Klooster" terwijl de voorstellingen in Berlijn en Wenen in vertaling van Stefan Zweig en die in Groot-Brittannië (Londen, Newcastle, Glasgow en Edinburg), nadat het in het Engels vertaald en gepubliceerd was, wel worden genoemd.⁴ Gepubliceerde vertalingen die ook nog aan bod komen zijn de twee Russische (1908), een Italiaanse (1919), een Catalaanse (1919) en een Roemeense (2009). Pogingen in Noorwegen en Zweden, die blijkbaar niets positief opleverden, krijgen ook een vermelding en ook een Bulgaarse van de hand van de dichter Geo Milev, waarvan slechts een gedeelte is verschenen.

Het grote succes blijkt ook uit de bewerking in 1927 van "Le Cloître" tot een opera door de Franse componist Michel Maurice Lévy. Dit geldt ook voor de projecten om het toneelstuk te verfilmen. Een eerste uit 1913 van het bekende huis Pathé te Parijs lukte niet, een tweede in 1913 van de Duitse toneelschrijver Carl Sternheim en een derde uit 1920, een hername van het project van Pathé evenmin. Verhaerens weduwe Marthe Massin verzette zich omdat de filmaatschappij te veel de nadruk wou leggen op het vroegere liederlijke leven van de vadermoordenaar die monnik werd. Een laatste opzet uit 1939 was dat van de bekende Amerikaanse regisseur Abel Gance. Via componist Lévy zocht hij contact met de erfenamen om de rechten te bekomen. Indachtig het negatieve oordeel van Verhaerens weduwe Marthe Massin van destijds stemden ze niet onmiddellijk toe. Als ze uiteindelijk vernamen wie de echte initiatiefnemer was uit Amerika haastten ze zich om positief te reageren. Het was al te laat. Abel Gance, geïrriteerd door het getalm, maakte zich ervan af met een smoesje: hij zou betere tijden afwachten. En die kwamen er niet, het werd oorlog. Van de vier initiatieven voor de verfilming worden er slechts twee in het boek vermeld.

PHILIPPE II

Voor dit tweede toneelstuk van Verhaeren "Philippe II" schrijft Christophe Meurée, deze keer volledig alleen en zonder de gebruikelijke inbreng van Michel Otten, de degelijke inleiding.⁵ Het stuk verhaalt de strijd van de Spaanse infant Don Carlos tegen zijn vader Filips II. Hij wil zijn land ontvluchten om Vlaanderen van de bezetting door de bloeddorstige Alva te bevrijden en er zelf te heersen. De machtsstrijd tussen de twee laat op wanneer Carlos' maîtresse, de gravin van Clermont, beschuldigd wordt van hulp te hebben verleend bij de ontsnapping van de markiezin van Amboise, beschuldigd van ketterij. Filips voelt dat de macht hem ontglipt en verdenkt zijn zoon van een complot en laat hem vermoorden. De Inquisitie heerst alom.

In de ontstaansgeschiedenis van het stuk vertrekt Meurée van de verschillende reizen die Verhaeren in Spanje maakte in 1888 en 1901 en de teksten die hij hierover publiceerde. Vooral het bezoek van de dichter aan het indrukwekkende El Escorial, het beroemde klooster-paleis gebouwd in opdracht van Filips II, is wellicht bepalend geweest voor het schrijven van het toneelstuk. Eerst zal hij nog zijn reisindrukken publiceren in de reisverslagen onder de titel "Impressions d'artiste" verschenen in "L'Art moderne" en in het proza-gedicht "Les Mendiants". Ook is er nog het alleen in het Spaans verschenen "España negra" uit het Frans vertaald, geïllustreerd en mede ondertekend door zijn Spaanse reisgezel Dario de Regoyos.⁶ Meurée gaat dan verder in op de mogelijke inspiratiebronnen uit de literatuur rond Filips II en zijn rebellerende zoon Don Carlos. Verhaeren volgt ogenschijnlijk het historisch verhaal maar stoort er zich niet aan enkele wijzigingen aan te brengen. Zelfs foutief gespelde namen van personen en plaatsen wijzigt hij niet nadat zijn vriend De Regoyos er hem op attent had gemaakt. In een romantische benadering van dit historisch thema, kiest Verhaeren ervoor Don Carlos te laten vermoorden, zogezegd om religieuze redenen: hij hielp toch ketteren ontsnappen. In feite stierf hij in de gevangenis omwille van de opstand tegen zijn vader. Verhaerens keuze is verwonderlijk. Hij is zich hiervan bewust. In een brief aan August Vermeylen bevestigt hij de echte reden.⁷

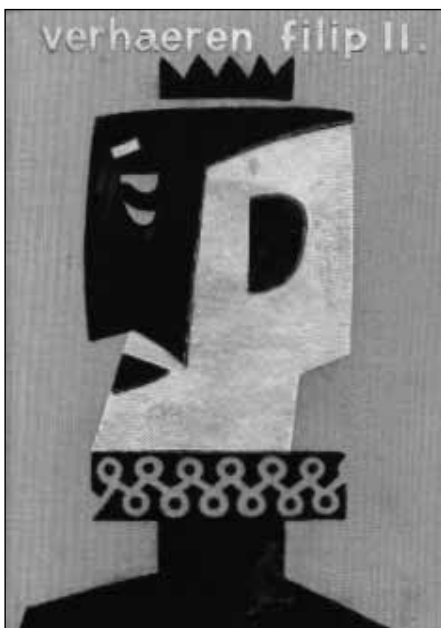
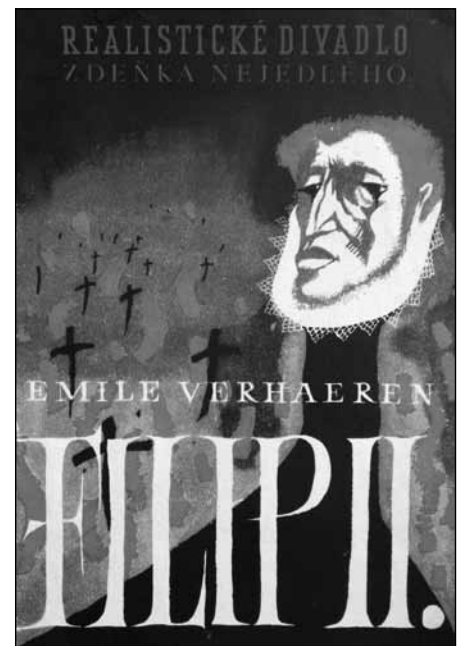
Zoals gebruikelijk heeft Verhaeren vele malen de tekst van het toneel-

stuk herwerkt, altijd ontevreden over het resultaat. Tot amper twee maand voor de publicatie op 18 maart 1901 bij Mercure de France te Parijs en de creatie ervan door het Théâtre royal du Parc te Brussel op 25 maart 1901 is hij nog druk bezig met schrappen en toevoegen. De erg verdeelde reacties worden uitvoerig toegelicht: de mengeling van poëzie en proza wordt maar matig geapprecieerd en actie

en elan ontbreken. De cast krijgt een voldoende. De slotconclusie: geenszins het niveau van "Le Cloître". Van de vijf geplande voorstellingen hebben er, na de première, maar drie plaats. Voor een gewenste première te Parijs slaat Verhaeren nogmaals aan het herwerken. Op 9 en 10 mei 1904 brengt Lugné-Poe het stuk in zijn Théâtre de l'Œuvre te Parijs. De reacties op de opvoeringen en op het stuk zelf zijn ook

nogal negatief. Voorstellingen voorzien te Luik, Bergen, Gent, Antwerpen en Amsterdam gaan niet door, alleen Rijsel krijgt er nog een. In 1909 publiceert Mercure de France de twee toneelstukken in "Deux Drames", juist op tijd voor de heropvoeringen te Brussel in november en december. Het jaar daarop volgen er twee te Bordeaux. In 1922 geeft de avant-gardistische groep "Lumières" een voorstelling met marionetten. De poppen zijn gemaakt door de Antwerpse kunstenaar Henri Van Straten. Dit opmerkelijke feit wordt, tot onze vreugde, niet vergeten. Later nog komt in 1935 het Parijse Odéontheater naar Brussel met "Philippe II" en hetzelfde jaar nog krijgt het een uitzending op radio Paris PTT. Daarmee is de Franstalige carrière ten einde. In Duitsland daarentegen vertaalt Stefan Zweig het stuk en wordt het een eerste maal al opgevoerd in 1906 te Berlijn, gevolgd door München en Hamburg (alle twee in 1912). In 1912 volgt ook de Zweedse vertaling die wel wordt opgevoerd maar niet gepubliceerd. In 1916 volgt de Engelse vertaling en minder dan twee jaar na de dood van Verhaeren de Italiaanse vertaling. In Rusland komt het ook tot een vertaling, maar geen publicatie noch opvoering. In Riga (Letland) wordt het stuk al in 1914 opgevoerd, in Tsjecho-Slowakije krijgt het stuk twee verschillende vertalers en opvoeringen te Pilsen in 1921, te Brno in 1947, te Most in 1956 en te Praag in 1961. In Slowakije speelt men het stuk in 1944 en 1953. Pas in 1961 volgt de publicatie (blijkbaar in twee verschillende uitvoeringen). Aanleiding is een nieuwe opvoering, die hernomen wordt in 1973. Blijkbaar zijn er twee soorten edities. Onlangs nog kwam Roemenië aan de beurt met een gepubliceerde vertaling (2010) en een opvoering. Het lijstje is al bij al nog lang, maar betekent geen triomftocht zoals voor "Le Cloître". Voor de meeste critici is "Philippe II" een stuk om te lezen, eerder dan om gespeeld te worden.

Nauwgezet heeft Christophe Meurée de levensloop van het stuk opgevolgd, hierbij uitermate bijgestaan door het resultaat van het opzoekingswerk hiervoor verricht door Fabrice Van de Kerckhove die hiervoor op meerdere plaatsen in het boek uitdrukkelijk en terecht wordt bedankt. Wij wachten nu op Van de Kerckhoves kritische uitgave van nog twee toneelstukken van Verhaeren, "Les Aubes" en "Hélène de Sparte", en als het kan op nog veel meer, de uitgave ondermeer van de briefwisseling tussen Verhaeren en zijn Vlaamse en Nederlandse vrienden.

Met dit eerste deel van Verhaerens “Théâtre” heeft AML weer een belangrijke stap gezet in het realiseren van de uitgave van het volledig verzameld werk van Verhaeren in een kritische versie, die van alle teksten de vele varianten weergeeft. Als belangrijke bijlage krijgen we achteraan in het boek een reeks interessante foto’s van voorstellingen, maar ook van de boekomslagen van verschillende vertalingen. Wat er niet is en wat wellicht nog niet bestaat is een volledige lijst met de data en locaties van alle voorstellingen bij ons en ook wereldwijd. Dat zou een uitzonderlijke primeur geweest zijn. Wie waagt zich daar aan?

Tot slot moeten we bevestigen dat het boek een uitbundig applaus verdient ondanks de tekortkomingen die we meenden te berde te moeten brengen. Er is blijkbaar niet voldoende gezocht naar alle beschikbare informatie die weliswaar af en toe uitsluitend in het Nederlands is. Plus est en vous.

Émile Verhaeren, *Théâtre Le Cloître, Philippe II, Édition critique établie par Michel OTTEN et Christophe MEURÉE, Bruxelles, AML Éditions, 2017, ISBN: 9782507055509*

Eindnoten

- ¹ Met dank aan het Verhaerenmuseum te Sint-Amands dat de programmabrochure bezit van deze “Représentations organisées par le Théâtre de l’armée de campagne sous la direction de sous-lieutenant Van Iseghem”.
- ² De samenstellers vermelden (ten onrechte menen we) Rafael Verhulst als de eerste vertaler in het Nederlands van “Le Cloître” terwijl alle beschikbare bronnen in het Letterenhuis te Antwerpen Antoon Moortgat hiervoor aangeven.
- ³ In 2003 werd naar aanleiding van de tentoonstelling “Een podium voor Verhaeren/Verhaeren, mis(e) en scène” in het Provinciaal Museum Emile Verhaeren te Sint-Amands een gespeelde lezing gebracht van “Het Klooster” in een bewerking door Marc Leemans, die ook de leiding had van de groep acteurs. Opmerkelijk is dat diezelfde Marc Leemans ook de rol van monnik vervulde in de radiobewerking van Frans Roggen in 1955.
- ⁴ In de Verenigde Staten van Amerika heeft het beroemde “The Theatre Guild” ook “The Cloister” ooit op zijn repertoire genomen (Gazet van Antwerpen 9/01/1946)
- ⁵ In tegenstelling tot vroeger krijgt in de “Bibliographie” de onuitgegeven licentiaatsthesis van Françoise Christiaens uit 1965 “Etude sur Philippe II de Verhaeren” (MLTC 00192) geen vermelding als “Édition critique”. Dit is ook het geval voor de thesis “La genèse du Cloître d’Emile Verhaeren” van Monique Onclin uit 1958 (MLA 17346). Deze laatste krijgt wel een vermelding in een voetnoot. De thesissen tot het bekomen van een licentie Romaanse Philologie aan de universiteit te Leuven (Vlaamse afdeling) (tussen 1956 en 1976) dienden toch als basis voor deze kritische uitgave van het verzameld werk van Emile Verhaeren. Het is niet de eerste keer dat het werk van deze studenten vergeten wordt.
- ⁶ Oorspronkelijk verscheen “España negra” in 1899 maar werd meerdere malen heruitgegeven (meer dan twee keer zoals ten onrechte wordt aangegeven) nl. in 1924 (Madrid, Ciudad Lineal), 1963 (Madrid, Taurus), 1983 (Palma de Mallorca: José J. de Olaneta) (Herdruk 1989, 1999, 2012), 2004 (Bilbao, El Tilo), 2004 (Madrid, Torre de Goyanes), 2013 Madrid (Casimiro Libros) (Herdruk 2014) en 2016 (VS, Createspace Independent Publishing Platform).
- ⁷ AMVC Letterenhuis, V 384, B/11. Briefkaart te dateren (poststempel), Roisin, 20 april 1900.

Wat wist Domien Sleeckx over Puurs te zeggen in 1852?

De streek, waer wy ons thans bevinden, wordt van oudsher genoemd het Klein-Braband, en door velen gehouden voor het schoonste gedeelte van de provincie Antwerpen. Omtrent eene myl ten westen van Ruysbroeck, ligt de fraeije gemeente Puers, de hoofdplaats van een vredegeregts- en miliciekanton. Zy is gelegen op de baen, die van den steenweg van Mechelen naer Dendermonde naer de Schelde leidt, regt over Temsche. Puers heeft eene bevolking van 3721 zielen en het grondgebied van 1143 hektaren. De afstand van daer tot Antwerpen is van 4 ½ mylen ten zuidzuidwesten en tot Mechelen van 2 ¾ mylen ten westen. De gemeente wordt bespoeld door de Steenhuffelsche beek en de Molenbeek, die een weinig ten noordoosten van het dorp byeenkomen, en de bevaerbare Vliet vormen. De Steenhuffelsche beek heeft haren oorsprong te Steenhuffel in de provincie Braband, alwaer zy door de zamenkomst van verscheidene kleine waterkens wordt gevormd. Zy komt in de provincie Antwerpen langs Lippeloo, waerover ik u straks zal spreken, loopt over Oppuers, eene gemeente met 975 inwoners en 473 hektaren oppervlakte, alwaer men veel lynwaed weeft en handel dryft in vlas en granen. Van daer loopt dezelfde beek door de gemeente Puers, bespoelt Klein-Mechelen, een afhangsel van Hingene, en vereenigt zich eindelyk met de Molenbeek tot de Vliet. De Molenbeek heeft insgelyks haren oorsprong in Braband, in de gemeente Wolverthem. Zy komt insgelyks langs Lippeloo in de provincie

Antwerpen, loopt over Liezele en Puers, tot dat zy zich met de Steenhuffelsche beek vereenigt, na Calfort een afhangsel van Puers te hebben bespoeld. Omtrent die laatste vlek, zal ik u aenmerken, dat zich in de kerk aldaer een wonderdadig beeld van O.-L.-Vrouwe bevindt, dat jaerlyks door eenen grooten toeloop van bedevaertgangers uit de omliggende gemeenten, uit Mechelen en zelfs uit Antwerpen bezocht wordt.

Doch komen wy tot Puers terug.

De nyverheid dier gemeente is nog al beduidend. Vele inwoners houden zich bezig met het weven van linnen. Zy bezit verschyden brouwerijen en stokeryen, eene lakenfabriek, eene hoedenmakery en eene potbakkerij, benevens eene zoutkeet, eene zeepziedery, eene huidevettery, eene katoenspinnery, zes graenmolens en eenen oliemolen. De handel in granen, vlas en veldvruchten is er nog al aanzienlyk. Alle donderdagen wordt er eene markt gehouden, die druk bezocht pleegt te wezen.

Eindnoten

- ¹ Domien SLEECKX, Beschrijving der Provincie Antwerpen, Antwerpen 1852

Lena of de kunst van geschiedenis¹: De Kleptomaaan

N. N.

LENA EN BOY

'Im wunderschönen Monat Mai, als alle Knospen sprangen, da ist in meinem Herzen die Liebe aufgegangen.'

LENA

Wat een duo zeg. Met ons tweetjes zingen, Boy, is er iets plezanter dan dat? Dat geeft zo'n wonderheerlijk gevoel, dat schept zo'n band. Weet je dat ik vroeger in een koor gezongen heb?

BOY

Ik ook, als kind van een jaar of tien-twaalf, in een kerkkoor. Begeleid door het grote orgel, met mannen die Gregoriaans zongen in verschillende toonaarden. Al verstonden we geen fluit van dat kerklatijn en kwamen de alleluja's al eens geradbraakt uit onze mond, het was toch vrij impressionant: van op dat doksaal zingen voor een volle kerk, wetende dat je ouders en grootouders daar zitten en proberen je stemmetje eruit te halen. Fier dat ze waren.

LENA

Later heb ik nog in een covergroepje gezongen. Solo voor een feestende massa was echter niks voor mij. Geef mij maar het zingen in besloten

kring, met enkele vriendinnen, begeleid op de piano. Of alleen, in mijn badkamer of tijdens het poetsen, dan neurie of zing ik de liedjes waar ik me goed bij voel.

BOY

Zoals?

LENA

Oh, dat gaat van pop tot klassiek. Bijvoorbeeld zing en hoor ik graag het 'Exsultate Jubilate' van Mozart, zeker door Emma Kirkby. Blij word ik daarvan. En in de auto durf al ik eens een song van Santana mee te zingen. Bij 't lezen echter zet ik stevast Einaudi op.

BOY

Hou jij van de muziek van Schumann, Wagner en Schubert? Dat waren adepten van de Romantiek. Passie was hun inspiratie en ook hun ondergang.

LENA

Ja, Schubert en Schumann kan ik genieten, al zijn ze zo beladen.

BOY

Dat is eigen aan de Romantiek, vermoed ik, het laten zien en horen van emoties, een speurtocht naar je diepste 'ik'. Altijd op zoek naar het geluk, dat zo moeilijk bereikbaar blijkt te zijn. Dromend en fantaserend over hoe het zou kunnen zijn. Soms zeemzoet en weemoedig, soms doodernstig. Botsend met de realiteit.

LENA

Die teksten staan bol van gevoelens, met een melancholische ondertoon vooral. Enerzijds verheerlijkten die romantici de schoonheid van mens en natuur en waren ze idealiserend. Anderzijds zo cynisch, sommigen zelfs flirtend met de dood. Ik denk dat ze zich ondergewaardeerd of toch minstens onbegrepen voelden.

BOY

Hun romantische levenshouding was mogelijks een reactie op de turbulente periode van de Franse revolutie of misschien wel een laat antwoord op het rationele verlichtingsdenken van filosofen à la Voltaire. Al ben ik zelf overtuigd dat rationeel denken en fijngevoeligheid mekaar kunnen aanvullen, je mens-zijn completeren. *'A thing of beauty is a joy for ever,'* dichtte John Keats begin negentiende eeuw. En gelijk heeft hij! Je moet de film 'Bright Star' eens downloaden, over de romance tussen de jonge, armzalige, romantische dichter Keats en Fanny. In hun gesprekken, brieven en zelfs in hun ingetogenheid ervaar je een intense liefde, die beiden verteert. En al loopt het slecht af — Keats sterft in het verre Italië aan TBC — het resulteerde in wondermooie poëzie. Keats was dan ook door en door romanticus.

LENA

Zal ik eens doen als ik wat meer tijd heb. De Romantiek heeft ook zijn sporen nagelaten in de schilderkunst. Hier in Gent zijn er meerdere schilderijen uit de romantische periode. De kunstenaars zetten zich af tegen

het strenge neoclassicisme. Een van de betere vind ik 'De Kleptomaan' van Géricault.

BOY

Ha, de schilder van 'Het vlot van de Medusa'.

LENA

Ja, daarmee heeft hij bekendheid verworven. Maar dat schilderij hangt in het Louvre. Meestal wordt Eugène Delacroix genoemd als de grondlegger van de romantische schilderkunst in Frankrijk, maar Théodore Géricault was zeker en vast de voortrekker. In zijn schilderijen was hij grensoverschrijdend. Zijn werk fascineert, grijpt je naar de keel en je gaat er in ieder geval bij nadenken, maar bij mij overheerst een vreemd gevoel, idem aan hetgeen ik bij de gruwel ervaar welk door Goya in dezelfde periode werd gemaakt. Je voelt je als het ware voyeur worden.

BOY

Hoe dat?

LENA

Géricault had vooral oog voor het fysisch en psychisch lijden van de mens en ging heel ver in zijn visualisering van dat leed, soms verder dan je als toeschouwer wil. Bijvoorbeeld, om lichamen correct weer te geven, maakte hij voorstudies in het lijkenhuis of ontleedde de anatomie van afgehakte armen, benen en hoofden. Een stilleven met afgesneden ledematen blijft voor mij nog altijd confronterend. Je zou je willen afwenden en toch lukt dat niet; je blijft dus kijken en het beeld neem je mee naar huis. Dat effect wou Géricault juist bereiken. Maar belangrijker nog dan de juiste weergave van dood vlees oordeelde hij de emotionaliteit in de gelaatsuitdrukking, de psyche van de lijdende mens. Dat is ook eigen aan het begin van de negentiende eeuw, toen de wetenschap interesse ging tonen voor de geestelijke gezondheidszorg van de zogenoemde 'abnormalen'. Weet jij hoe in het verleden is omgegaan met waanzin?

BOY

Oh, dat is enorm verschillend van periode tot periode en van plaats tot plaats, ik bedoel van een plattelandsdorp ten overstaan van de stad. En we moeten onderscheid maken tussen mensen met een verstandelijke beperking in verschillende gradaties, vroeger gestigmatiseerd als zwakzinnigen, en volwassenen die geleidelijk of soms van de ene op de andere dag krankzinnig worden.

LENA

Ja, dat er een verschil is, weet ik ook. Werken met cliënten die geboren zijn met een defect in hun hersenen, daar kan ik van meespreken. Die gasten zijn aanhankelijk, zelfs lief, maar ook direct. Soms worden ze boos, hebben ze verdriet, gaat het al eens mis, maar dat is met ons niet anders.

BOY

Vroeger werden die 'zwakzinnigen' meestal thuis opgevangen. Zolang de ouders leefden of broers of zusters de verantwoordelijkheid opnamen om voor hun broer of zus te blijven zorgen, was er geen probleem. Ze kregen kleine taken toebedeeld op de boerderij of in het huishouden en geen mens in het dorp die daar aanstoot aan nam. Met de 'dorpszot' werd wel eens gelachen ja, maar niemand die zich daar dik over maakte. Zo herinner ik me Franske, die meerdere keren op het drukke kruispunt van het Warregaren het verkeer stond te regelen of midden op straat zich een autobus of een brommer waande. Niks ongewoon, die werd met een smoos of wat snoep van de weg gehaald en die is altijd thuis blijven wonen. Zelfs

als het hen onmogelijk was om iets te doen, dan nog bleven ze in het gezin en maakten zo veel als mogelijk deel uit van de dorpsgemeenschap.

LENA

Waren er dan geen opvangcentra of zo?

BOY

Jawel, maar daar ging zoon of dochter of zus of broer enkel naar toe als het niet anders kon. Ik had zo'n nichtje, iets ouder dan ik, die voortdurend met een lepel tussen haar tanden klepperde. Als kind was ik daar een beetje bang van, omdat die altijd naar je greep om je naderbij te trekken, terwijl ik haar niet durfde afweren, toch niet als mijn tante keek. Wel, enkel in het weekend was die thuis en voor de rest zat die in een gespecialiseerde instelling, waar ze ook gestorven is. Bij de betere burgerij lag dat thuis houden iets moeilijker, zij verstopten liever hun problemen en dus ook hun kinderen met een beperking en zij hadden sowieso geld om hen ergens onder te brengen, in een pleeggezin of in een of ander nonnenklooster.

LENA

Was het in steden als Antwerpen en Gent anders?

BOY

In het stedelijke werkmilieu van de negentiende eeuw moest ieder van het huishouden werken en was thuisopvang onmogelijk. Het kind werd dan ofwel geplaatst bij een gezin op de boerenbuiten ofwel ondergebracht in een instelling. En dat was in die negentiende eeuw niet altijd rooskleurig.

LENA

Verduidelijk.

BOY

Er was toen een machtsstrijd aan de gang tussen de voorstanders van een opname in gestichten, geleid door geestelijken, en hun tegenstanders, die meer heil zagen in een medische behandeling. Ik vertel er straks iets meer over. Want eigenlijk is elke vergelijking tussen mensen begonnen met een spreuk die we toch zo graag verkondigen: '*Mens sana in corpore sano*' '*Een gezonde geest in een gezond lichaam*'. Dat impliceert dat we de niet-gezonde mens als abnormaal gaan beschouwen. De Grieken en de Romeinen pasten die idee consequent toe. Misvorming of zwakzinnigheid was volgens hen een straf van de goden en daarom was het beter 'gehandicapt' te laten sterven, ergens achter te laten of hen hoogstens als slaaf te gebruiken.

LENA

Amai, zo erg! Het zal toch niet overal zo geweest zijn?

BOY

Hoe bij ons tot in de Middeleeuwen met zwak- en krankzinnigen werd omgegaan is maar weinig geweten, maar het zal zeker niet positiever geweest zijn. Lachen met zotten was zelfs lang een attractie op zich. Krankzinnigen werden in stedelijke dolhuizen aan de ketting gelegd en de goegemeente mocht tegen betaling op bepaalde dagen komen gluren door de celraampjes. Peepshows avant la lettre. Ook op een aantal schilderijen uit de zestiende en zelfs zeventiende eeuw nog kan men het volksvermaak met dwazen of zotten waarnemen.

LENA

Jazeker! Zowel Bosch, Pieter Bruegel als de Mechelse schilder Frans Verbeeck, later Jan Steen en nog zo vele anderen hebben meermaals dwaasheid op een satirische manier benaderd. Denken we maar aan hun afbeel-

ding van de keisnijding. De kei of de steen der dwazen kon men laten wegsnijden uit het voorhoofd of net achter het oor. Heel wat simplen moeten geloofd hebben dat die kei, behept met een demonische kracht, een soort gekheid veroorzaakte en kwakzalvers speelden daar handig op in. Zoiets doet geen zeer, zegt men wel eens, maar met een mes een snee laten geven in het hoofd – en er nog moeten voor betalen ook – zal toch geen deugd gedaan hebben.

BOY

Er werd toen heel wat lare geloofd. Als bijvoorbeeld de nageboorte niet diep genoeg begraven was en een kat of een hond zich er te goed aandeed, dan kon het niet anders dan dat het kind als zwakzinnige door het leven zou gaan. De wil van God en zijn heiligen! Maar ook in de negentiende eeuw waren sommige artsen overtuigd dat krankzinnigheid het gevolg was van een teveel aan verbeelding, van seksuele driften, van masturbatie, van destructieve passies en angsten of van alcoholisme. Het voortdurende drankmisbruik van een grootvader kon zelfs de oorzaak zijn voor een geestesgestoord kleinkind. Nog iets wat eeuwenlang geloofd werd, zeker in de medische wereld, is de rol van de vier lichaamssappen: bloed, slijm, gele gal en zwarte gal. Zo gaf een teveel aan zwarte gal sombere gedachten, leidde tot zwaarmoedigheid en depressies, tot melancholie, iets wat stevast bij oudere mensen werd opgemerkt.

LENA

Ja, bij melancholie denk ik aan het bekende schilderij van Henri De Braekeleer 'De man in de stoel': een klein, oud mannetje met een veel te grote hoed die in een Spaanse lederen stoel voor een immense wand van goudleer zit te niks, zijn hoofd rustend op zijn linkerhand. Maar ook aan de film 'Melancholia' van Lars von Trier, zeker aan de eindsequens, net voor het moment dat de planeet Melancholia de aarde vernietigt, overigens op dramatische muziek van Wagner. Ook in 'De Kleptomane' zie je een man die in zichzelf gekeerd is, die eenzaam is. Kijk eens naar zijn ogen! Die zit in een andere wereld.

BOY

Aan wat zie je dat deze persoon een kleptomane is?

LENA

Oh, dat vind ik niet echt belangrijk of dat nu een kleptomane is of een ziek 'mens' met een andere soort stoornis in de hersenen. En ik leg de nadruk op 'mens', als een individu welk mentaal afziet. Weet je, dit schilderij werd geschilderd door Géricault in de periode 1820-1824. Of dat vermoedt men in elk geval, want rond het doek hangt een waas van mysterie. Géricault was in die jaren bevriend met een psychiater en moet toen een reeks van tien schilderijen afgewerkt hebben met de afbeelding van meerdere mentale ziektebeelden. Vijf van die portretten werden veertig jaar later opgegraven ontdekt op een zolder in een stad in het zuiden van Duitsland. De vijf andere zijn denkkelijk verloren gegaan.

BOY

Ik zou best tevreden zijn, moest ik die vinden. Dan kan er een reisje voor ons beiden naar een romantisch resort in Kenia wel af; 's morgens bij het ontbijt van op ons terras in de verte de Kilimanjaro zien. Wat wens je nog meer, lieve schat!

LENA

Droom gerust verder! Die bevriende psychiater heeft na het overlijden van Géricault in 1824 de schilderijen voor zich gehouden. Later kregen diens twee assistenten ze in hun bezit, waarvan een die een praktijk in

Duitsland opzette. Bij hem zijn die vijf gevonden. Denkkelijk zijn deze portretten gemaakt naar levend model, psychiatrische patiënten dus. Voor de wetenschap had het afbeelden van geesteszieken een klinische reden: medici in spe konden op die manier kennis maken met de gelaatskenmerken van monomanen. Daarom werden in instellingen tekeningen gemaakt van tientallen patiënten en na het ontstaan van de fotografie werden ze uitgebreid gefotografeerd. Voor die dokters ging het niet om die specifieke persoon, maar was de man of vrouw een studieobject en diende de tekening of foto als documentatiemateriaal en om typische ziektebeelden af te bakenen. Dat in tegenstelling tot de visie van Géricault, die wel gaf om het individu en zijn psychisch lijden, ons een realistische inkijk presenteert en tracht ons er emotioneel bij te betrekken.

BOY

Hoe dan?

LENA

Dankzij de donkere kledij en de even sombere achtergrond fixeren we ons op het aangezicht, nog meer geaccentueerd door de witte kraag. De valse kleur van het gezicht, de naar beneden gerichte mondhoeken en de starre blik maken ons duidelijk dat deze mens psychische problemen heeft, dat hij getekend is door zijn tragische ziekte. 'De Kleptomane' past immers in de gedachte dat het aangezicht de drager is van emoties en meer zelfs dat de geestelijke toestand van een individu kan afgeleid worden uit zijn mimiek en lichaamshouding.

BOY

Ik heb ooit ergens gelezen dat in de late achttiende, aanvang negentiende eeuw wetenschappers zich toededen op de gelaatskunde om de persoonlijkheid van mensen te kunnen bepalen. Ze dachten dat de schedel gevormd werd door de omvang van de hersenen en dat bepaalde zones en eventuele welvingen in die zones specifiek waren voor karakteristieke kenmerken. Ze zochten daarom de extreme gevallen op om die te bestuderen, zoals gekken, criminelen en genieën. Dus, Lena, kijk in het vervolg bij een eerste ontmoeting goed naar het gezicht en de vorm van de schedel van je tegenpartij, dan weet je welk vlees je in de kuip hebt. Dat is bijna zoiets als: zo baasje, zo hond en omgekeerd.

LENA

Daar is wel iets van aan, denk ik, dat je iemands karakter kan aflezen van zijn gezicht, of iemand introvert dan wel extravert is, iemand gelukkig of ongelukkig is. Maar hoe zit het dan met de ontwikkeling van de psychiatrie in de negentiende en twintigste eeuw, Boy?

BOY

Na 1800 geraakte men ervan overtuigd dat krankzinnigen niet moesten opgesloten worden tussen zware criminelen. Toen werd zelfs even geopend de Sint-Bernardsabdij in Hemiksem te gebruiken als centrale psychiatrische instelling, maar van dat plan is niets in huis gekomen. Toch werd een instelling nog steeds gezien als een soort asiel, waar de geesteszieke geen medische behandeling kreeg en bovendien in weinig comfortabele omstandigheden zijn dagen doorbracht. En ook misbruiken kwamen af en toe naar boven drijven, zoals illegale isolatie en verwaarlozing of het te lang opgenomen houden van goed betalende patiënten.

LENA

Toen ook al? Winstbejag en fraude is toch van alle tijden, hé.

BOY

Vanaf het ontstaan van België werden pogingen ondernomen om de situatie voor de geestesgestoorde te verbeteren, maar pas in 1850 kwam er een specifieke krankzinnigenwet. Vooral door toedoen van dokter Guislain, die geloofde dat genezing van geesteszieken mogelijk was. Hij overtuigde de wetgever, die de openbare veiligheid nog altijd als belangrijkste zag, dat patiënten een gepaste behandeling moesten genieten in een daarvoor geschikte omgeving. Dat laatste was in die periode nog een heikel punt en Guislain was als jonge dokter ooit geconfronteerd geweest met de erbarmelijke situatie van krankzinnigen in de kelders van het Gentse Geraard de Duivelsteen.

LENA

Ik heb het Dokter Guislainmuseum al eens bezocht. Echt een aanrader. Toen ik er was, liep er net een tentoonstelling over melancholie. Hoe moet ik mij die gepaste medische behandeling voorstellen, Boy?

BOY

Tja, eigenlijk was dat niet veel meer dan wat uitproberen. In eerste instantie gingen de artsen ervan uit dat de zieken structuur nodig hadden zoals een vaste dagindeling en ook moesten opkijken naar een gezagspersoon, in casu de arts of de instelling. Aan die duidelijke structuur en hiërarchie konden de redeloze patiënten zich vastklampen als ze het moeilijk hadden. Niet enkel via doortastende gesprekken en oefeningen, maar ook door belonen en straffen werd die discipline opgedrongen. Daarnaast werden de patiënten soms urenlang in bad gezet of met het hoofd onder de douche geplaatst totdat ze rustig werden. Men geloofde echt in de heilzame werking van water. Voor velen was dit echter een marteling en dikwijls werd de douche als straf ervaren. Denk daar maar eens aan als je onder jouw regendouche staat te genieten. Wat medicatie betreft, was het in die negentiende eeuw maar pover gesteld. Dokters experimenteerden met opium of met eigen preparaten, sommigen lieten zelfs azijn drinken.

LENA

Man, man, je kon al beter dood zijn. Of niet? En dat allemaal in een omgeving van vreemden, ver weg van je familie.

BOY

Geneesheren die zich toelagden op de psychiatrie vonden dat een opname in een gesloten instelling het beste was voor de patiënt en dat bijgevolg collocatie in een familiale context moest worden geplaatst. Meestal was het zo dat de familie als eerste opmerkte dat er iets mis was. Een bijgeroepen arts stelde na onderzoek een certificaat op dat door de burgemeester ondertekend werd en waarmee de familie dan de zieke kon laten opnemen in een instelling. Voorheen was dat veel moeilijker en moest een langdurige en kostelijke gerechtelijke procedure gevolgd worden voordat iemand gecollocieerd werd.

LENA

Het moet toch niet gemakkelijk zijn voor bijvoorbeeld een echtgenote om haar man in een gesticht te steken.

BOY

Nee, dat zal wel niet, maar zij hoopte op een snelle verbetering, iets waarop de dokters ook alludeerden. En meestal was het beter voor de patiënt, die anders misschien ging lopen of nog erger, mogelijks zelfmoord pleegde.

LENA

En hoe zat het met het onderscheid zwakzinnige-krankzinnige?

BOY

In de betere instelling werd al wel een onderverdeling per type geestesgestoorde nagestreefd, maar het is pas met een wet uit 1920 dat de zorg voor zwakzinnige kinderen apart werd georganiseerd. Deze kinderen konden dan ondergebracht worden in instituten waar ze aangepast onderwijs genoten. Zeg maar het begin van het buitengewoon onderwijs. En dan te weten dat deze verstandelijk gehandicapte kinderen enkele decennia daarvoor nog als 'idioten' werden versleten. Zo had de Engelse dokter Down het over 'idioten van het Mongoolse type'. Vreemd genoeg schreef hij hun beperking toe aan de ontarding van het West-Europese ras. Om allerlei redenen kregen, volgens hem, borelingen van hier fysieke kenmerken van vreemde en minder ontwikkelde volkeren, zoals de Mongolen.

LENA

Van een arts zou je toch beter mogen verwachten dan zo'n minachtende praat. Dat men het syndroom dan nog naar hem heeft genoemd, schande. Je zou bij zo'n gedachtegoed onwillekeurig gaan denken aan de Übermenschtheorie en de Endlösung van de nazi's in de Tweede Wereldoorlog.

BOY

Ja, vroedvrouwen en artsen moesten toen gehandicapte kinderen, zowel met een fysiek gebrek als geestelijke achterstand, aangeven bij de administratie. Die kinderen werden dan opgenomen in gespecialiseerde inrichtingen, waar ze werden gedood via een overdosis medicatie. Een vorm van euthanasie, terwijl de ouders een brief kregen dat hun kind een natuurlijke dood was gestorven. Maar niet alleen kinderen, ook volwassen geesteszieken kwamen vervroegd aan hun eind door een door de Duitse overheid georganiseerde uitroeiing. Het was een oefening voor de Holocaust.

LENA

Het is ten zeerste misdadig wat ze deden, ontegensprekelijk. Anderzijds laten zwangere vrouwen zich nu toch ook testen via vruchtwaterpuncties en wanneer het resultaat een gehandicapt kind voorspelt, wordt er dikwijls besloten tot abortus. Spelen wij dan ook niet een beetje voor God? Of dat gehandicapten sowieso een miserabel leven tegemoet gaan...

BOY

Dat moet ieder voor zich uitmaken, Lenaatje. We kunnen daar beter geen godsdienstig tintje aan geven. Bovendien zijn religieuze instellingen in het verleden niet altijd een voorbeeld geweest van menswaardigheid. Niet vergeten dat heel wat baby's van piepjonge, ongehuwde moedertjes via gedwongen adoptie werden verkocht, terwijl aan het moedertje werd verteld dat haar kindje bij de geboorte was gestorven. En met de zorg voor psychiatrische patiënten was dat niet altijd beter. De Broeders Alexianen en vooral de Broeders van Liefde hebben in België al lang het monopolie op de geestelijke gezondheidszorg. En uiteraard doen ze dat vandaag op een voortreffelijke wijze. In de negentiende eeuw echter bestond een tijdlang een meningsverschil en zelfs een machtsstrijd tussen de aanhangers van religieuze gestichten, privé-instellingen dus, en de voorstanders van door de overheid op te richten burgerlijke instellingen. Je kan dat koppelen aan de politieke overtuiging katholiek versus liberaal. De eersten vonden dat geesteszieken moesten benaderd worden via een morele behandeling en dat die best gegeven werd door religieuzen en priesters. De tegenstanders vonden dat een medische behandeling voorop stond in instellingen en dat

die onder het beheer van medici moesten komen. Uiteindelijk hebben de liberalen hierin het onderspit moeten delven, alleen hebben ze bekomen dat een geneesheer moest beslissen of een zieke zonder nadelen aan een vrijwillige godsdienstoefening kon deelnemen. Het kaderde allemaal in de politieke hetze van de jaren vijftig zestig van de negentiende eeuw. De toenmalige parlementairen twistten voortdurend over zaken als openbare liefdadigheid, secularisering van kerkhoven, de bevoegdheid van kerkfabrieken en dus ook over de zorg voor geesteszieken.

LENA

En de verzorging in Geel, wat moeten we daarover denken?

BOY

Da's een geval apart. Of toch ook weer niet. In Geel werden en worden geesteszieken ondergebracht bij particulieren. Maar ook in andere dorpen en steden gebeurde dat, zowel voor als na de Franse Revolutie. Zo ken ik het geval van een weduwe in Mariekerke die rond haar zestigste, circa 1840, krankzinnig werd en die, omdat ook haar ouders al overleden waren, gehuisvest werd bij een dorpsgenoot, die daarvoor een vergoeding kreeg van het Bureel van Weldadigheid. Voor de gemeenten waren die onderhoudskosten dikwijls een zware financiële uitgave, zeker als een razend krankzinnige dringend in een gesticht werd ondergebracht. Plaatsing bij particulieren, ook in Geel, was een goedkopere oplossing. Maar voor iemand die geplaatst werd, hetzij in Geel hetzij ergens anders, bleef de gemeente door de wetten op de onderstandwoning wel financieel verantwoordelijk. Die wetten werden een aantal keren aangepast, waardoor ook de staat en de provincie geldelijk tussenkwamen. Wat de situatie in Geel uitzonderlijk maakt, is het grote aantal pleeggezinnen. Maar laat je niets wijsmaken, Lena, het gaat in se niet om menslievendheid – dat komt erbij natuurlijk – maar het betekent vooral een goede bijverdiensite.

LENA

Ja dat zal wel, maar je zit misschien wel jaren vast aan een psychiatrische gast, waarmee je rekening moet houden in bijna alles: je werksituatie, de vakantie-regeling, de kinderen, enzovoort.

BOY

In Geel is dat volgens mij een gewoonte geworden. Al sinds de Middeleeuwen werden de inwoners geconfronteerd met krankzinnigen. Zij of in ieder geval de pastoors en het kapittel van kanunniken hebben het erop toegelegd om zoveel mogelijk geesteszieken naar Geel te lokken. Die kwamen beewegen naar Sint Dimpna en moesten er negen dagen verblijven. In die periode konden ze zich zogezegd vrijkopen van hun waanzin. Dat bracht dus goed op. En ook na de afschaffing van de religieuze context tijdens de Franse overheersing bleef het systeem van gezinsverpleging bestaan. Al heeft het meermaals aan een zijden draadje gehangen. Medici als Guislain waren geen voorstander van dit koloniesysteem, waar uitbuiting gevreesd werd en controle op medische verzorging moeilijk lag. Enfin, het bestaat nog, maar hoelang nog?

LENA

De kleptomane zou zeker gepast hebben in dat systeem. Hij lijkt mij een zieke waarmee je kan samenleven. Of Géricault zelf, die regelmatig aan depressieve buien en achtervolgingswaanzen ten prooi viel, zich er zou kunnen in vinden, is maar de vraag. We hoeven het antwoord zelfs niet te kennen. Trouwens lang zou zijn opname niet geduurd hebben, want deze romantische kunstenaar stierf zeer jong. Als erkenning voor zijn werk kreeg hij een praalgraf op Père Lachaise. Zijn erfenis aan kunst is voor mij

echter al ruim voldoende.

BOY

Waren er in Nederland en België ook kunstschilders die zich op de Romantiek toelegden?

LENA

Natuurlijk. Je had enerzijds de historieschilders, die gedreven door een vorm van nationalisme hoogtepunten uit de vaderlandse geschiedenis schilderden. Bekendst voor ons zijn Gustave Wappers en Antoine Wiertz; ook nog De Keyser en Leys. Ik heb het echter niet zo voor hun werk. Het geeft een te positief, meestal vertekend beeld van gebeurtenissen, dikwijls militair getint, die zeker niet voor iedereen positief waren. Zo hangt in het Rijksmuseum een reusachtig schilderij 'De slag bij Waterloo' van Pieman waarbij de hertog van Wellington als triomfator met zijn paard over een gesneuvelde heen stapt. Glorie versus dood! Nee, dan verkies ik het romantische werk van de genreschilders als De Braekeleer, De Loose, De Noter en Wulffaert. We zullen daar bij gelegenheid wel eens dieper op ingaan.

BOY

Ik kijk er naar uit.

Lenaatje, moest ik kunnen schilderen als Géricault, dan maakte ik jouw portret, dan zou ik je voorstellen als Campaspe, de minzame vriendin van Alexander de Grote.

LENA

Beste Apelles, schilder mij dan toch maar liever als jouw 'Aphrodite', opduikend uit de woeste zee.

BOY

OK. Dan speel ik Adonis, die *Im wunderschönen Monat Mai*, al is het maar voor even, mag terugkeren uit de onderwereld.

Eindnoten

¹ Voor de introductie op deze reeks dialogen over geschiedenis, kunst en literatuur, zie Mededelingen 27, (VHKB), Bornem 2016, p. 11

Klein-Brabantse families in de spotlights: Croket

Benny Croket

Onze Mededelingen staan ook open voor familiekundigen die via stamboomonderzoek meer willen te weten komen over hun voorouders. Dikwijls speuren deze genealogen jarenlang in diverse archieven en weten ze er op de duur zoveel over en zitten ze op een berg details zodat alleen zij nog het overzicht behouden. Jammer genoeg blijven de resultaten van hun onderzoek veelal in de schuif liggen – buiten enkelingen die de meest relevante gegevens in een bundel verdelen onder hun familie. Nochtans kan het een meerwaarde vormen voor de geschiedenis van Klein-Brabant. Het hoeven dan echt geen ingewikkelde graatgenealogieën te zijn, beknopte syntheses van de familie of de uitdieping van één persoon kunnen al de moeite zijn. Met onderstaande doe ik een poging om mijn eigen familie voor te stellen.

Crocket is een Fransklinkende familienaam die, op die manier geschreven, bijna alleen in groot-Bornem nog voorkomt. Merkwaardig genoeg relatoren vele onwetenden deze naam met het gelijknamige aardappelgerecht en daar heeft hij nu eens niets mee te maken. Trouwens, als men in het Brusselse rondwandelt en men wordt gestopt door een armenzwaaiend individu die schreeuwend dreigt: 'Ik zal u eens een croquet geven', dan moet je geen gefrituurde, gepaneerde puree verwachten, maar wel een slag op je gezicht. Een 'croquet' is namelijk een gebogen slagwapen waaruit in Noord-Frankrijk een balsport is ontstaan met dezelfde naam, welke zich vooral in Engeland, Australië en de V.S. heeft verspreid.

Crocket of Croquet of Croquet is een zeer oude familienaam en de vroegste vermelding in Vlaanderen vonden we in 1302 in Doornik waar een Jakemon du Croket voorkomt. In de Poortersboeken van Brugge staat ook iemand met deze familienaam genoteerd. Die man uit Rijsel liet zich, om handel te kunnen drijven en om bepaalde voorrechten te genieten, zich als buitenpoorter te Brugge inschrijven. In diezelfde stad treffen we ook Jean Croquet aan; hij voerde een wapenschild "d'azur à 3 étoiles en chef et un flanchis en pointe, le tout d'or". Tijdens de godsdienstoorlogen in de tweede helft van de zestiende eeuw vluchtten heel wat naamgenoten uit de Westhoek (Belle) en Frans-Vlaanderen naar het Engelse Sandwich waar ze mee een Vlaamse protestantse gemeente vormden. Op het einde van die rampzalige eeuw verhuisden enkele uitgeweken Crokets van Sandwich naar Leiden zodat tot in de achttiende eeuw deze naam, wel verbasterd tot Creket, gekend was bij onze noorderburen. Croquet komt ten zuiden van Brussel en in Henegouwen méér voor dan in Vlaanderen en o.a. de moeder van kardinaal Mercier was een Croquet.

En vanwaar zijn onze Bornemse naamdragers afkomstig? Niet, zoals vroeger gretig werd verteld, van een Franse Sansculotte die tijdens de Boerenkrijg in 1798 in Mariekerke was blijven plakken. De familie stamt uit Alseberg waar in de jaren tussen 1540 en 1791 vele telgen de revue passeerden en waarvan de meest vooraanstaanden zetelden in de plaatselijke schepenbank. Maar een jonge, knappe vrouw – dat mogen we toch hopen – vermocht in die tijd ook al veel en één van onze voorouders verhuisde in 1700 daarom naar Zaventem. Het werd de aanzet tot een

nieuwe tak. Niet om reden van het nachtlawaai, maar waarschijnlijk om economische motieven, kwamen rond 1787 eerst Egidius Croket en daarna zijn twaalf jaar jongere broer Jan Frans naar Klein-Brabant afgezakt. Ze werden knechten bij olieslager De Munter op Eikse Amer. Egidius huwde de Ruisbroekse Joanna Seghers en woonde eerst op de Eikse Amer en daarna in Sauvegarde, maar trok in maart 1798, enkele maanden voor de Boerenkrijg, naar Mariekerke.

Jan Frans – doopnaam Joannes Franciscus, maar iedereen sprak hem aan met Frans – ging zijn huwelijksgeluk in Mariekerke zoeken en trouwde in dat vissersdorp met Suzanna Van de Veken. Eén huwelijk was echter niet genoeg en als weduwnaar legde hij nog tweemaal de trouwgeloften af, eerst met Catharina Hermans en na haar overlijden met Joanna Catharina De Decker. Elf kinderen verwekte deze man bij zijn drie echtgenotes. Hij hield een herberg in dat deel van de Omgangstraat dat men toen Kerkstraat noemde en waar hij ook een stuk grond bewerkte. Maar Frans Croket was nog actief in andere domeinen. In november 1818 werd hij als lid van de Mariekerkse gemeenteraad tot schepen verkozen, functie die hij 25 jaar ter harte nam, en hij zetelde bovendien in het armbestuur, in de kerkfabriek en in verscheidene comités. Zeventig jaar later werd Alexander Croket schepen en één van zijn afstammelingen – ook een Frans – werd na de Eerste Wereldoorlog burgemeester van Mariekerke en bleef dit tot in 1932. Van zijn hand hebben we een opmerkelijk verslag over de toestand in Mariekerke tijdens de Grote Oorlog.

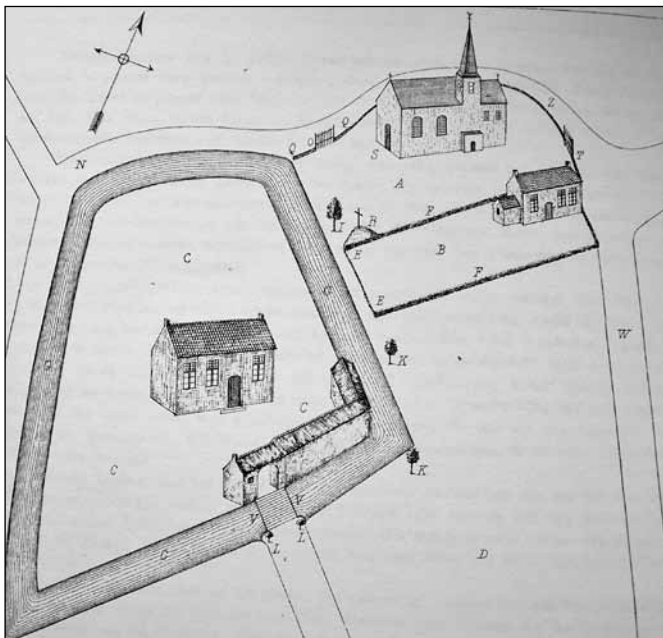
De meeste telgen haalden een hoofdkomen uit hun landbouwactiviteiten, maar behoeften dikwijls een bijkomende job: herbergier, kolenhandelaar, molenaar op de Witte Molen, winkelier, visverkoper, enz. Mijn overgrootvader, Mariekerkenaar Ludovicus Franciscus Croket, die in 1889 met een Rochtus trouwde, werd Scheldevisser te Branst, bekend onder de roepnaam "Stamper". Tijdens de Tweede Wereldoorlog dienden zijn bootjes nog enkel om smokkelwaar aan wal te brengen. Vele Crokets bleven in Mariekerke wonen en als we de registers van de Burgerlijke Stand doornemen in de decennia rond 1900, dan valt het op hoeveel kinderen er met die naam geboren werden.

Een stamboomtak Croket is, samen met nog vele andere families, geïmmigreerd in Klein-Brabant op het einde van de achttiende eeuw. Op enkele jaren tijd had deze tak zich volledig geïntegreerd en werden haar 'scheuten' rasechte Klein-Brabanders met (h)echte interesse voor hun leefgemeenschap. En zo moet het.

Landdeken Foppens over Nattenhaasdonk

Inleiding

In ons jaarboek over de achttiende eeuw (28^e en 29^e jg. - 1994) publiceerde Geert Segers een artikel over de 'Staat der 26 parochies van het district Mechelen-west vanaf 4 maart 1732 tot het einde van het jaar 1757'. Zijn informatie haalde de auteur uit het boek met de gelijknamige titel, wel in het Latijn, dat toen nog bewaard werd in de pastorie van Wintam, maar nu veilig opgeborgen zit in het Gemeentearchief van Bornem. Het toch wel lijk register werd vol geschreven door landdeken Joannes Franciscus Foppens (1689-1761), historicus, archivaris, biograaf en bibliograaf. In 1732 was Foppens landdeken geworden voor de dekenij Mechelen-west. Dat 'west' is trouwens relatief, want een aantal parochies ten oosten van Mechelen waren eveneens ingedeeld bij Mechelen-west. Landdeken Foppens visiteerde in zijn aanstellingsjaar alle parochies van zijn dekenij en maakte er een uitgebreid verslag over, te raadplegen in het fonds Kerkarchief Landdecaanaat Mechelen in het Rijksarchief Antwerpen. In datzelfde fonds vinden we nog een 'status' van zijn hand over de periode 1755-1759. Het Bornemse Foppensregister is de neerslag van relevante parochiële informatie over een kwarteeuw (1732-1757), verzameld door Foppens uit zijn eigen aantekeningen als gekregen van de respectievelijke pastoors. De Klein-Brabantse parochies die worden behandeld zijn: Puurs, Liezele, Lippelo, Ruisbroek en Nattenhaasdonk. Naar aanleiding van zijn jubileum van 25 jaar aartsbischop bood hij het aan de kardinaal-aartsbischop van Mechelen aan.

Het register is in Wintam terechtgekomen door de interesse van pastoor Meeus — pastoor in Wintam van 1949 tot 1974 — die het boek ontleend had uit het dekeniaal archief van Puurs en, omdat dit laatste archief in 1961 overgedragen werd aan het Rijksarchief te Antwerpen, op de pastorie bleef liggen. Waarom het toch wel belangrijke register, samen met andere dossiers en documenten van dekenij Mechelen-west, in het deka-

naal archief van Puurs bewaard was, is een ander verhaal: E. H. Cornelius Pauwels, geboren en getogen in Nattenhaasdonk, werd in 1803 deservitor en kort daarop deken van de dekenij Puurs. Deken Pauwels was een bijzonder iemand: in 1784 promoveerde hij in de wijsbegeerte in Leuven en studeerde daarna godgeleerdheid in het seminarie te Mechelen, werd professor in het seminarie en kanunnik van het Sint-Romboutskapittel. Een tijdlang, in de beginperiode van de Franse overheersing en nadat vele geestelijken gevlucht waren, leidde hij praktisch alleen het aartsbisdom, kapittel en seminarie. Via deze erudiete priester, die echter al in 1807 overleed, kwam een deel van het archief van de dekenij Mechelen-west in Puurs terecht.

Een aantal gegevens werd al gebruikt in ons recentste jaarboek over de kerken van Klein-Brabant, maar we oordeelden het nuttig om eens de gehele tekst in vertaling te geven van een van de parochies: Nattenhaasdonk. Deze parochie in het noordwesten van Klein-Brabant, geprangd in de hoek tussen Schelde en Rupel, had dan wel zijn oude kerk verloren ten gevolge van de overstroming in 1825, maar bleef voortbestaan onder de benaming Wintam, met misvieringen in een gloednieuwe kerk in Wintam. Maar dat zou Foppens nooit te weten komen; wel wist hij van de discussies van de pastoors met zowel de pastoor van Hingene als hertog d'Ursel als de schepenvanbank van Hingene. Laten we hem aan het woord; de vertaling uit het Latijn werd gemaakt door dr. Philippe Rubbens en Geert Segers. (BCr-GSe)

Vertaling

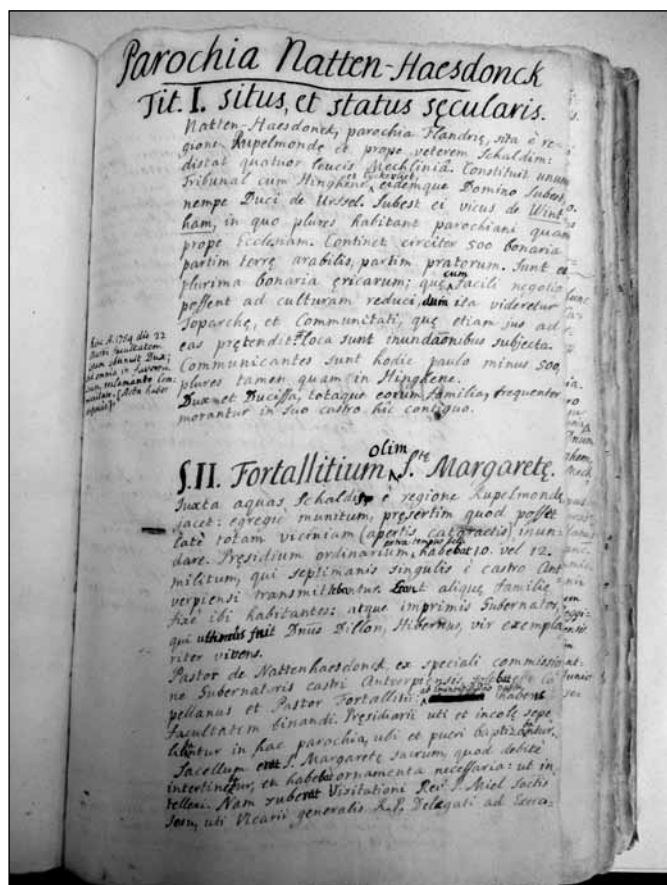
Parochie Nattenhaesdonck

Titel 1: Ligging en wereldlijke staat

Nattenhaesdonck, een parochie in Vlaanderen tegenover Rupelmonde en vlakbij de Oude (sic) Schelde, ligt op vier mijl van Mechelen. Het vormt een rechtsgebied met Hingene en Eikevliet; ze behoren namelijk tot dezelfde heer, de hertog d'Ursel. Onder dezelfde hertog ressorteert ook de wijk Wintam, waar meerdere parochianen nabij de kerk wonen. De parochie omvat ongeveer 500 bunder, deels landbouwgrond en deels graslanden. Verscheidene gronden liggen braak en met weinig moeite zouden deze tot cultuurgronden kunnen worden omgezet, waarop echter zowel de dorpsheer als de dorpsgemeenschap aanspraak maakt. (In marge: vanaf 22 maart 1754 kwam de hertog in de gelegenheid om de twistpunten met de dorpsgemeenschap in zijn voordeel te beslechten). Deze plaatsen zijn onderhevig aan overstromingen. Er zijn iets minder dan 500 communicanten; dit is meer dan in Hingene. De hertog en de hertogin verblijven dikwijls met heel hun familie in hun kasteel hier vlakbij.

Titel 2: Het vroegere fort Sint-Margaretha

Naast het water van de Schelde, tegenover Rupelmonde, ligt de schans, uitstekend beveiligd, vooral omdat het met geopende sluizen de hele omgeving onder water kan zetten. Als gewone bezetting kon het buiten oorlogstijd beschikken over 10 à 12 soldaten, die wekelijks vanuit het

Antwerpse kasteel werden vervangen. Er waren enkele families die er een vast verblijf hadden; onder hen de gouverneur. Als laatste was dat de heer Dillon Hibernus, een voorbeeldig man.

De pastoor van Nattenhaesdonck was, met uitzonderlijke machtiging van het bestuur van het kasteel van Antwerpen, kapelaan en pastoor van het fort en had de toelating van zijne eminentie om er op zondag tweemaal te celebreren. De garnizoensoldaten en de inwoners maakten dikwijls gebruik van deze parochie, waar ook kinderen werden gedoopt. De kapel was toegewijd aan de H. Margareta, werd goed onderhouden en bezat de nodige liturgische voorwerpen. Ze werd namelijk regelmatig gevisiteerd door eerwaarde pater jezuïet Miel, gedelegeerd door de eerwaarde heer vicaris-generaal om de Oostenrijkse macht uit te voeren. Men bezat hier relieken van Sint Margareta, in 1733 door Rome als echt erkend op voorpraak van bisschop Hibernus die daar woonde.

Voor diensten op zon- en feestdagen, als voor andere, ontving de pastoor jaarlijks 360 gulden, eertijds afkomstig van de ontvanger van Brabant, later uit het militaire budget, maar teruggebracht tot 120 gulden. Deze zijn nog niet uitbetaald.

Op 19 mei 1746 verliet het Oostenrijkse leger het fort en kwam het onder Frans gezag. Op 3 juli werd hier de laatste dienst gehouden en alle gewijde voorwerpen werden door de pastoor weggehaald om ze, na inventaris, over te brengen naar zijn kerk te Nattenhaesdonck. Toen werden alle verdedigingswerken van het fort onder Franse jurisdictie geplaatst.

Titel 3: De tienden

De belangrijkste tiendheffer is hertog d'Ursel als dorpsheer. Men zegt dat die tienden jaarlijks meer dan 3.000 gulden opbrengen. Hij ontvangt eveneens de "novalia" (red.: dit zijn de tienden op nieuw ontgonnen land). De abdij van Affligem heeft dankzij de nabijheid van haar priorij van Bornem ook een deel hiervan, net als de abdij van Sint Bernards aan de Schelde. Maar contractueel schenkt de abdij van Affligem aan hertog d'Ursel jaarlijks 40 gulden en tien maten fijne tarwe en ook haver. De pastoor van Hingene krijgt op dezelfde wijze een bescheiden deel van de tienden, ongeveer 100 gulden per jaar, afkomstig van de plaats genoemd Ruipenbroek. (in marge: dubieus)

*Nota: later ben ik te weten gekomen dat dit fout is: op een zeker huis onder de parochie Nattenhaesdonck werden tienden geïnd door de abdijen van Affligem en Sint Bernards, hoewel het huis op het grondgebied van Eikevliet onder de parochie Puurs ligt, waar de pastoor van Hingene nooit administreerde. Dit is het gevolg van misvattingen uit het verleden, tenzij het met opzet gebeurde.

Titel 4: Pastorale zorg

Zijne eminentie de aartsbisschop van Mechelen, tevens abt van Affligem, bezit het patronaatsrecht. Tijdens de Belgische burgeroorlog waren hier vele jaren pastoors van het naburige Hingene, toen zelf onder het diocesis Mechelen, als deservitors zoals blijkt uit de visitaties van de aartsbisschop van 1600 tot 1620; vanaf 1662 echter werd de pastoor van Nattenhaesdonck in ere hersteld.

In 1726 werd E. H. Andreas van der Hoeven uit Wackerzeel (vroeger pastoor in Pellenberg en deservitor in Roosbeek) gepromoveerd tot dit pastoraat middels een concours (red: toelatingsproef) en werd tevens ingesteld als kapelaan van het fort door brief met datum 1726 van de markies de Ruby, gouverneur van het kasteel van Antwerpen. Hij stierf op 26 januari 1745 in de ouderdom van 63 jaar, zoals aangegeven in de kerk. (Voor zijn uitvaart die ik deed ontving ik 30 gulden en 2 gulden voor de absouten.) Na overeenkomst na moeilijkheden met zijn erfgenamen, werden in 1748, met toestemming van zijne eminentie, 700 gulden aan de kerk gegeven uit de erfenis van 1.100 gulden van voornoemde pastoor). Weldra benoemde zijne eminentie E. H. Maximiliaan Joseph De Witte uit Oordegem, een theoloog uit het seminarie, nadien onderpastoor in de Onze Lieve Vrouwekerk in Mechelen.

E. H. Wynandus Peyssens uit Tienen (voorheen onderpastoor te Steenhuffel) volgde hem op via een concours en met de geloofsbrief van de feestdag van Sint Jan in 1745. Tevens werd hij op 24 juni 1745 kapelaan van het fort door de aanstellingsbrieven ondertekend door Pierre François de Piza, luitenant-kolonel in het kasteel van Antwerpen, in opdracht van zijn hoogheid de prins van Salm, gouverneur, enz. Hetzelfde jaar werd hij door mij aangesteld. In de maand februari van 1754 keerde hij echter terug naar Tienen, aangesteld als pastoor van het begijnhof in aanwezigheid van de heer abt van Villers. In juni 1754 stelde zijne eminentie E. H. Franciscus Schepens uit Bottelare, daarvoor onderpastoor in Zandbergen, via concours aan als deservitor. In de parochiekerk van Puurs heb ik hem ingeleid op 14 oktober.

Het dient opgemerkt dat uit een bestaand geschrift in Nattenhaasdonck kan worden genoteerd dat deze kerk in 1487 de moederkerk was en Hingene slechts een kapel was.

Titel 5: De pastorie

Op 10 januari en 28 februari 1675 ging aartsbisschop Alphonsus, op vraag van E. H. Laché, toen pastoor, akkoord met het lichten van 400 gulden voor werken aan de kerk en om een nieuwe pastorie te bouwen, welke daarvoor aan de prijs van 48 gulden moest gehuurd worden. Hiermee werd een huis gebouwd, deels door toevoeging van de kerkfabriek en door de pastoor. Woning met tuin zijn te situeren op het kerkhof en nabij de kerk. De pastoor onderhield deze en voegde er op eigen kosten vele zaken aan toe, vooral een bakstenen muur rond de grond in 1743.

Pastoor Van der Hoeven had door smeekbede op 28 mei 1742 van zijne eminentie de mogelijkheid gekregen 400 gulden te lenen daar het huis vrij klein en niet echt veilig was, dit voor restauratie ervan, op voorwaarde jaarlijks 90 gulden te betalen op straffe van inbeslagneming. Maar de pastoor heeft deze mogelijkheid niet benut omdat de schepenen de kerk niet wilden belasten onder die voorwaarden. Naderhand echter stemde deze toe tot voldoening van pastoor Peyssens, vooral gezien het feit dat de kerk van pastoor van der Hoeven hiervan op aanzienlijke wijze zou genieten. Vanaf dit ogenblik verliep alles goed naar wens volgens zijne eminentie. Uwe eminentie: "Gezien het decreet van 28 mei 1742 (met bijvoegsels) staan wij de aanvraag toe door pastoor (en helpers) van de kapitale som van 400 gulden courant, eerder aan de parochie uitgeleend, onder voorwaarde en last dat de heer pastoor met eigen middelen zal supplieren en dat de supplianten stellige bewijsstukken van betaling zullen bezorgen aan de landdeken van het district." (ondertekend G... De Rudder en vicaris generaal in afwezigheid, etc)

Titel 6: De pastorale inkomsten

De pastoor heeft noch tienden noch andere voorrechten. Hij ontvangt ten eerste jaarlijks ongeveer 270 gulden uit 8 bunder bouwlanden en graslanden. Ten tweede: jaarlijks heeft hij nog ongeveer 70 gulden van een grasland komende uit de inkomsten van Sint Lambertus Eikevliet (een wijk onder de parochie Puurs, zie verder). En dit krachtens een overeenkomst, die ik gezien heb, gemaakt door de heer officiaal te Mechelen op 6 september 1668; een deel inkomsten van de oogst van de voornoemde beneficie laat hij aan de pastoor van Puurs, het andere deel aan de pastoor van Nattenhaasdonck. Om die reden moet hij in de kapel van Eikevliet wekelijks een mis lezen. Ten derde: als kapelaan van het fort ontving hij jaarlijks 360 gulden (zoals hierboven Titel 2). Ten vierde: sommige voorvallen hier zijn noemenswaardig zoals elders, vooral uitvaarten. Stichtingen en jaargetijden van sommigen (nauwelijks 12 à 13) brengen voor de pastoor jaarlijks 900 gulden op. Er valt te noteren dat aan de pastorie een grasland van een bunder toebehoort, die in zijn tijd afgegraven werd en die nu geacht wordt 4.000 waard te zijn. En hier kan een aanzienlijke toename inzitten voor de pastoor. Nota: in 1755 heeft pastoor Schepens op eigen initiatief en tegen mijn advies en dat van verschillende vrienden in een proces aangespannen tegen hertog d'Ursel, nochtans de enige en eerste tiendenontvanger, om een extra competentie (red: loon) te bekomen, maar door vonnis van de Raad van Vlaanderen op 22 mei 1756 verloor hij die zaak.

Hoeveel schat ik de pastorale rechten in? Eerst en vooral voor de toediening van het doopsel, het H. Oliesel en de toewijzing der kraamvrouwen wordt niets gegeven, tenzij uit vrije wil.

Voor assistentie bij een huwelijk krijgt de pastoor 4 schellingen. Voor de begraving van kinderen op het kerkhof ontvangt hij 10 penningen zonder uitvaartmis, 16 penningen met mis. Wanneer er begraven wordt in de kerk wordt het dubbele aangerekend. Voor de begraving van armen kreeg hij gewoonlijk van de armentafel (H. Geesttafel) 2 gulden en 10 stuivers,

maar de schepenen van Hingene wilden hem niets toestaan. Voor begraving in de kerk heeft hij 18 gulden, maar als het graf in het koor ligt, krijgt hij 29 gulden en nu ook al 30 gulden. Indien op het kerkhof is het 5 gulden met 2 missen en wanneer er 3 missen zijn 7 gulden.

Titel 7: De parochiekerk

Die kerk heeft als patroon de H. Margaretha, maagd en Maria. Nu worden in de kerk haar relieken bewaard. Vroeger waren die in het naburige fort. Volle aflaten verleende de paus op 25 januari 1747. De kerk bevindt zich in behoorlijke staat en wordt met eigen middelen onderhouden, maar naar mijn mening bestaat hier een disproportie want de parochianen van Nattenhaesdonck worden geacht bij te dragen tot herstellingen aan de kerk van Hingene en dus niet andersom. Het hoofdaltaar werd in 1710 geres taureerd en gemarmerd; het heeft een 'afbeelding' van de patrones. Het tweede altaar is toegewijd aan de maagd; het derde aan Sint Margaretha. Elk altaar heeft zijn draagsteen.

Het tabernakel bevindt zich in het hoofdaltaar en is in goede staat. Er wordt een zilveren vergulde monstrans in bewaard; deze is vrij mooi. Er is ook een zilveren ciborie uit de oorlogstijd, alsook een vergulde kelk en olievaten voor de H. Olie. Er is één broederschap van de H. Drieuldigheid voor verlossing van gevangenen met gewone aflaat. Alleen op zondag en feestdagen is er een eredienst met gezang, want er is geen onderpastoor. Voor de wekelijkse vroegmis gaan de parochianen naar het fort of naar Eikevliet. Sinds 1748 leest E. H. de Prince, priester uit dit dorp, voor ten voordele van de parochie. De toren is voldoende hoog door haar spits. Ze werd beschadigd door een storm in 1731 en kort nadien hersteld op rekening van de kerk. De kosten liepen op tot meer dan 200 gulden. Er zijn twee klokken, waarvan de grootste met een gewicht van meer dan 1.000 pond in 1744 opnieuw gegoten werd op kosten van de kerk. Ze werd in de maand november gewijd door E. H. Blickx, pastoor van Liezele die mij verving wegens ziekte.

Het kerkhof is goed onderhouden en volledig omheind met een muur. De beenderen van de overledenen rusten in een huisje achter het koor waar een afbeelding van de kruisiging is boven geplaatst. De sacristie is niet zo groot maar voldoet. Ze werd volledig door de kerkfabriek gebouwd en betaald in 1739. Hier liggen ook de nodige gewijde liturgische voorwerpen en er is genoeg comfort. Vooreerst een mooi pluviaal, een gift van de overleden hertogin. In de oude sacristie staat de doopvont, waaraan niets ontbreekt. Het nieuwe orgel op het oksaal werd opgesteld in 1737, deels uit giften en deels uit de reserve van de kerk. Het werd gekocht van de koster van Hingene voor 230 gulden. De koster van Haasdonck luidde de klokken gratis; hij beloofde dit zelf met zijn handtekening. De H. lamp brandt bijna altijd op kosten van de kerk. De nieuwe biechtstoel is van 1739. Er zijn zes staties van de minderbroeders in deze parochie en een van de Mechelse karmelieten.

Titel 8: De koster

De koster werd tot nog toe aangesteld door de pastoor en de gemeenschap. Vanaf 1733 werd hier Guilielmus van der Kinderen uit Hingene geplaatst, een getrouwd man en geschikt voor deze dienst. Bij betwisting tussen beide wijken, hield hij altijd het midden.

Bovenop zijn loon heeft hij jaarlijks van elke familie 6 penningen en één schepmaat fijne tarwe voor iedereen gelijk, twee indien meerdere, te vermeerderen volgens afspraak. Op 3 november 1752, na het zien van de getuigen en met toestemming van de schepenen, heb ik volgens kerkelijk voorschrift de geloofsbelijdenis en de eed voor het ambt aangehoord opdat heer Joannes Steenweeghs, uit dit dorp afkomstig, hier assistent van de oude schoolmeester Franciscus Cools kon worden.

Titel 9: De Armentafel

Omdat de gehuchten Nattenhaesdonck en Hingene dezelfde wereldlijke schepenbank hebben is er een en dezelfde armentafel voor beide gemeenschappen. De pastoors van beide hoger genoemde wijken stellen beurtelings de kandidaat-armenmeesters voor, waaruit de magistraat en de schepenen hun keuze maken. De rekeningen van de armentafel worden steeds te Hingene gemaakt en worden nadien enkel door de landdeken van Dendermonde nagekeken. Dit feit werd tijdens zijn visitaties en meermaals daarbuiten aangeklaagd door E. H. Van der Cruys, mijn voorganger. De inwoners van Nattenhaesdonck hadden ten gaste van de scheiding der armentafel reeds een en ander aangevoerd; ten eerste de diversiteit van het diocees; ten tweede de vele moeilijkheden en twisten, die overal ontstonden, bijvoorbeeld dat de dienstdoende armenmeester van Hingene de armen van Haesdonck vergat, enz.; ten derde een zelfde aantal inwoners en dus ook een zelfde aantal armen. Maar het tegengestelde doet zich voor daar een zekere heer Wants, een notabel man en inwoner van Hingene, de armentafel 7 à 8.000 gulden naliet, op voorwaarde dat als een scheiding volgens die regeling zou plaatsvinden die private schenking aan de inwoners van Hingene zou ten goede komen. Over deze kwestie werden de pastoors van Nattenhaesdonck en Hingene verhoord, alsmede de baljuw en de schepenen van beide wijken. De griffier schreef: "Dit bedrag blijft altijd te Hingene!"

Titel 10: Toestand van de kerkfabriek

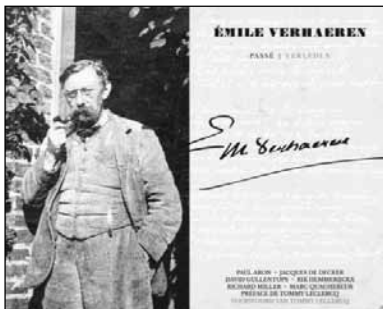
De kerkrekeningen worden opgesteld in de parochie van Haasdonck (nu en dan in de pastorij) en worden nagezien met baljuw en schepenen van elk gehucht; naderhand worden ze nagezien door de aartsbisschop van Mechelen die zelf per rekening 1 gulden en 10 stuivers ontvangt. Hij vraagt niet om verantwoording en komt niet tussenbeide. De charters en documenten worden bij de pastoor van die plaats in een koffer bewaard. In 1736 heb ik aangedrongen die rekeningen in te korten omdat griffier Toebeent de omvang ervan tot 65 folio's uitbreidde en voor elke folio 6 stuivers ontving. Maar daar werd niets aan gedaan. Het eindsaldo wordt regelmatig aangezuiverd. Uit navolgend verslag blijkt dat de gemengde inkomsten van deze kerk jaarlijks tot 260 gulden opliepen de aflaten inbegrepen. De gronden en de andere goederen brengen 200 gulden op. Noteer ook dat deze kerk een aanzienlijke rij bomen bezit: een dreef van abelen die na jaren met nogal wat winst kan gekapt worden. Volgen nu de rekeningen van 1731 tot 1751, met uitzondering van 1741, 1742 en 1743. (red.: de notering van de totalen aan inkomsten en uitgaven en de saldi hebben we niet overgenomen)

Boekenooft van het Emile Verhaerenherdenkingsjaar (vervolg)

Paul Servaes

De toevloed aan publicaties naar aanleiding van de honderdste verjaardag van de dood van Emile Verhaeren lijkt maar niet te stoppen. We dienen dus een vervolg te brengen aan ons vroeger overzicht.¹ Uitschieters komen uit Spanje en Oekraïne, waar Verhaeren nog steeds actueel blijft.

“Verhaeren in verleden en heden”

Mon's Livre uit Bergen publiceerde naar aanleiding van een geplande tentoonstelling (die er niet kwam) een tweeledig boek met als titel “Émile Verhaeren Passé/Présent, Verleden/Heden” dat de dichter wil benaderen zowel in zijn tijd als nu. Het eerste luik, uitermate boeiend om lezen, bevat een aantal essays over diverse aspecten van de literaire figuur die Verhaeren was. Het opent met een voorwoord door Tommy Leclercq, gouverneur van de provincie Henegouwen, waarop fragmenten uit het gedicht “L'Escart” van Verhaeren volgen. Conservator Rik Hemmerijckx van het Verhaerenmuseum te Sint-Amands schetst “Emile Verhaeren in enkele woorden”, mooi geïllustreerd. Richard Miller heeft het vervolgens over Verhaeren en Sint Joris. Niet alleen een belangrijk gedicht van Verhaeren is gewijd aan Sint Joris, maar in de streek van Verhaerens buitenverblijf “Le caillou-qui-bique” loopt men, de dichter trouwens ook, warm voor de legende van Sint Joris en zijn gevecht met de draak. Rik Hemmerijckx belicht Verhaeren als kunstkriticus van de Belle Époque; David Gullentops de Europese gerichtheid van Verhaeren; Marc Quaghebeur handelt over Verhaeren en de Eerste Wereldoorlog; Jacques De Decker over de hedendaagse relevantie van Verhaeren en tenslotte gaat Paul Aron na hoe men de dichter op een hedendaagse manier kan lezen en interpreteren. Alle bijdragen zijn overvloedig geïllustreerd met soms zelden getoonde documenten en foto's in prachtige kleuren. Het tweede luik gaat over en toont werk van meer dan dertig hedendaagse kunstenaars dat rechtstreeks gelinkt kan worden aan de figuur van Verhaeren of aan zijn oeuvre. Het zijn ondermeer Wily Van Eeckhout, Chantal Némery, Vladimir Ivaneanu, Bernard Haurez en nog vele anderen. Van elke kunstenaar wordt ook een of meerdere werken afgedrukt zodat we alleen maar kunnen betreuren dat de tentoonstelling erover ons die niet heeft kunnen tonen. Het boek was een unieke catalogus geweest. Alle teksten, zowel van het eerste als van het tweede luik, worden in het Frans als in het Nederlands gebracht zodat ze op een uitzonderlijke manier hulde brengen aan de dichter van toen voor nu. De gedichten “Vers le Futur” en “À l'homme d'aujourd'hui” mochten dan ook niet ontbreken.

Émile Verhaeren, *Passé/Présent Verleden/Heden*, (Mon's Livre, Mons 2016, 152 blz. ISBN 978-2-930888-06-4

“Verhaeren in zijn tijd”

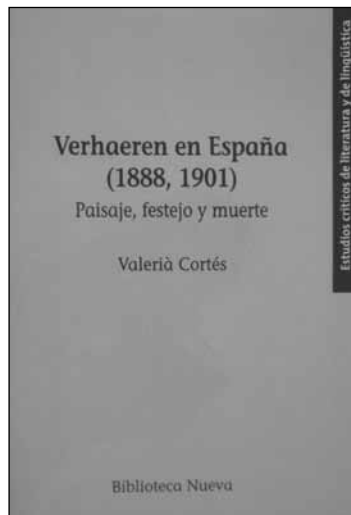
Het literaire tijdschrift “Textyles” wijdde onder de titel “Verhaeren en son temps” een dubbel nummer (nr. 50-51) aan Emile Verhaeren en zijn tijdgenoten, als resultaat van een symposium dat bij de aanvang van het herdenkingsjaar voor Verhaeren einde 2015 werd gehouden aan de Université Libre de Bruxelles.

De professoren Paul Aron en Jean-Pierre Bertrand, die de samenstellers zijn van dit speciaal Verhaerennummer, brachten hierin een aantal bijdragen samen van diverse Verhaerenspecialisten uit binnen- en buitenland. Ze verdeelden de bijdragen over drie luiken: Verhaeren als journalist, Verhaeren intiem en Verhaeren en het buitenland. Amaury Rauter geeft haar bijdrage over de journalistieke activiteiten van de jonge Verhaeren aan onze Vlaamse kust te Blankenberge anno 1882-1883 de titel “De Bruxelles à La Plage: une écriture entre colonnes”. Paul Aron buigt zich over de bijdragen van Verhaeren in het weekblad “Le Progrès” (1886-1887) en Noémie Goldman over de kunstcritieken van Verhaeren gewijd aan de kunstsalons van “Les XX”. David Gullentops presenteert hierop het resultaat van zijn onderzoekwerk naar de vaak vergeten gedichten van Verhaeren verspreid in diverse tijdschriften, andere dan de anarchistische. Hierover publiceerde hij al elders. De intieme Verhaeren ontmoeten we in de bijdragen van Barbara Caspers over Marthe Massin en die van Gérald Purnelle over de twee gedichten van Verhaeren waarvan een opname bestaat door de dichter zelf ingesproken. Uiterst merkwaardig. Het deel Verhaeren en het buitenland opent met een ontleiding van de Duitse vertaling door Paul Zech van de bundel “Les Blés mouvants” van Verhaeren. Judyta Niedokos handelt over de Poolse vertalingen van de bundels “Les Visages de la Vie” en “Les Douze Mois” en Clément Dessy over Verhaeren in Groot-Brittannië. Over de tijd van Verhaeren en meerdere protagonisten uit die tijd en uit de vriendenkring van Verhaeren volgen nog acht bijdragen waarin ondermeer Albert Mockel, André Fontainas, Victor Reding, Félicien Rops, Edmond Picard, James Ensor en Maurice Maeterlinck aan bod komen. Een uitermate boeiend geheel dat bij enkele minder bekende facetten van Verhaerens oeuvre duiding geeft en er ook zijn tijdgenoten bij betreft.

Paul Aron en Jean-Pierre Bertrand (samenstellers), *Verhaeren en son temps*, Textyles, nrs. 50-51, Bruxelles, Editions Samsa, 2016, 291 blz., ISBN 978-2-87593-108-5.

“Verhaeren en España (1888, 1901) paisaje, festejo y muerte”

Bij de uitgeverij Biblioteca Nueva te Madrid verscheen van de hand van Valerià Cortés (Barcelona 1940), hoogleraar aan de universiteit van Barcelona, in het Spaans (Castiliaans) een opmerkelijk essay over het werk van Emile Verhaeren met als titel “Verhaeren en España (1888, 1901): Paisaje, festejo y muerte”. Het gaat over de reizen van Verhaeren in Spanje in 1888 en in 1901 en de gedichten en het proza door de dichter hierover gepubliceerd.

Uitgenodigd door zijn goede vriend, de Spaanse kunstschilder Dario de Regoyos (1857-1913), trekt Verhaeren voor de eerste keer in juni 1888 naar Spanje en reist met hem door Baskenland, Navarra, Aragon en Castilië. Brieven vanuit Biarritz, Irún, San Sebastián, Fuenterrabia, Pamplona en Madrid geven ons de reisweg aan. Ze doen het meestal te voet of met een diligence, getrokken door muilezels. Slechts zelden nemen ze de trein, als die er al is. Verhaeren stuurt vanuit Spanje zijn eerste reisverslagen aan het Brusselse tijdschrift “L’Art Moderne” dat ze in vier afleveringen in juni, juli en augustus publiceert onder de titel “Impressions d’Artiste”, opgedragen aan zijn reisgezel De Regoyos. De tweede reis naar Spanje dateert van mei 1901. Deze keer gaat Marthe Massin, met wie Verhaeren ondertussen in 1891 getrouwd is, mee op bezoek bij hun vriend Dario de Regoyos, ondertussen ook getrouwd. Hij woont met zijn vrouw Henriette in Irún. Daar verblijven Emile en Marthe twee weken, maar een aanval van hooikoorts doet Verhaeren met Marthe uitwijken naar Fuenterrabia aan de Baskische kust. Ze genieten er een volle maand van de herontdekte schoonheid van de natuur, maar Verhaeren werkt er ook aan een aantal gedichten die uiteindelijk in de bundel “Les Forces tumultueuses” zullen terecht komen. Maar Verhaeren wil intenser met Spanje kennismaken en gaat daarom zonder Marthe maar samen met zijn vriend Dario op rondreis. Die heeft een heel reisplan opgesteld. Achtereenvolgens doen ze Vitoria, San Domingo, Haro, Morata, Burgos, Valladolid, Segovia, Madrid, Toledo, Sigüenza, Calatayud en Soria aan. Vanuit diverse steden schrijft Verhaeren aan Marthe hoe goed hij zich voelt bij deze ontdekkingstocht, maar ook hoe hij elke dag aan haar denkt en uitkijkt naar de brieven die hij onderweg van haar krijgt. Hij schrijft ondertussen aan de bundel die hij wil afsluiten, maar ook al een beetje aan “Toute la Flandre”. Voortdurend noteert hij ook reisimpressies. Een prachtig relaas van de feestelijkheden rond de processie en het stierengevecht te Haro vinden we in de verhalen “La Fête de San Felice de Haro” en “Les Arènes de Haro”, die pas in 1904 en 1912 zullen gepubliceerd worden.

Cortés vertelt al die belevenissen van Verhaeren en gaat in op de thema’s uit de ondertitel van zijn boek: landschappen, vieringen en dood. Uitvoerig handelt hij uiteraard ook over “España negra”, de bekende Spaanse notities van Verhaeren van die reizen.

Merkwaardig is dat Cortés ten behoeve van zijn Spaanse lezers alle documenten en teksten van Verhaeren, waarnaar hij in zijn essay refereert,

zelf in het Spaans vertaalde en in bijlage achteraan in het boek opneemt. Hij doet dit met de brieven die Verhaeren tijdens zijn reis verstuurt aan zijn vrouw en aan enkele vrienden, maar ook met een aantal gedichten en met stukjes poëtisch proza en met andere verslagen van reizen o.a. in Duitsland. Dat de voorkeur van Cortés uitgaat naar aan Spanje gerelateerde teksten is logisch, maar om een grondigere kennismaking met het werk van Verhaeren mogelijk te maken kiest hij ook andere gedichten. Zo krijgen we vertalingen van 43 gedichten uit 7 verschillende dichtbundels naast 17 prozateksten en zelfs een conferentie die Verhaeren in 1896 in het Volkshuis te Brussel hield over “La chanson”. Zij bezorgen dit boek een uitzonderlijk meerwaarde.

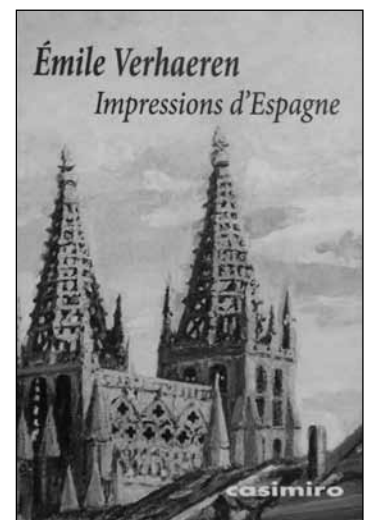
Nog voor zijn Spaanse lezers opent de auteur zijn boek met een lijst van toponiemen die hij in het boek gebruikt en die hij zowel in het Nederlands, het Frans en het Spaans vermeldt. Zo noemt hij Antwerpen, Anvers en Amberes maar ook Escout, Schelde en Escalda. Zo gebruikt hij steeds correct Sint-Amans aan de Schelde als geboorteplaats van Verhaeren en niet Saint-Amand zoals de meeste Franstaligen doen. Bij Aalst slaat hij de bal wel mis als hij Oilsjt vermeldt naast Alost. Duidelijk geen gemakkelijke klus voor een Spanjaard.

Valerià Cortés, *Verhaeren en España (1888, 1901): Paisaje, festejo y muerte*, Barcelona, Biblioteca Nueva, 2016, 392 blz. ISBN: 978-84-16938-02-5.

“Impressions d’Espagne”

Nog in Spanje, maar dan bij de uitgeverij Casimiro te Madrid en in het Frans verscheen “Impressions d’Espagne d’après un voyage avec Dario de Regoyos”. Het gaat hier om een charmant boekje van 17 op 12 cm van 64 bladzijden en mooi geïllustreerd met gravure, litho’s en schilderijen van de hand van Regoyos. Het bevat de eerste vier Spaanse reisverslagen van Verhaeren gepubliceerd in 1888 met als titel “Impressions d’artiste” in het Brusselse tijdschrift “L’Art Moderne” (17 juni, 8 en 22 juli

en 5 augustus 1888) dat Verhaeren samen met stichter Octave Maus uitgaf. Deze teksten geven een nogal somber beeld van Spanje dat Verhaeren a priori wilde schetsen omdat naar zijn mening men een nogal roze bril zou moeten opzetten om een land vol licht en jolijt te ontwaren. Regoyos meende zich later te herinneren dat Verhaeren Spanje niet wenste te zien door het prisma van zijn mooie meisjes en een hemel vol vreugde. Hij koos voor een overal aanwezige en denkbeeldige “zwarte ziel”, een restant misschien van het romantisme in een dichter die het modernisme predikte. Regoyos publiceerde in 1898 een gedeelte van deze teksten onder de titel “España negra” in het tijdschrift “Luz” uit Barcelona in een vrije vertaling van zijn hand en aangevuld met eigen commentaar en met aandacht voor

allerlei momenten waarover Verhaeren niet geschreven had. In 1899 komt het dan tot een volledige uitgave in een luxe-editie op groot formaat (29 op 18 cm) en voorzien van 27 gravures en 7 houtsneden van de hand van Rogoyos. Van deze uiterst zeldzame uitgave zouden er in België maar twee exemplaren bestaan, waaronder dit sinds kort in het bezit van het Emile Verhaerenmuseum te Sint-Amands. In Spanje kreeg dit boek met de jaren een bijna mythische betekenis en werd het herhaalde malen opnieuw uitgegeven, namelijk in 1924, 1962, 1989, 2000, 2004 en recent in 2013 (bij Casimiro te Madrid, tweede druk In 2015) en in 2016 (bij Createspace Independent Publishing Platform).

Voor de uitgave van Casimiro in hetzelfde kleine formaat van "Impressions d'Espagne" is een prachtig kleinood om te koesteren. Het bevat ook een korte levensschets van Dario de Regoyos van de hand van Emile Verhaeren die het publiceerde in "L'Art Moderne" in mei 1914 als een "In memoriam" voor zijn goede vriend die in oktober 1913 overleed.

Het blijft nu nog wachten op een integrale vertaling uit het Spaans naar het Frans van "España negra" omdat van sommige gedeelten de originele Franse versie van de hand van Verhaeren onbekend is en ook het manuscript van Verhaeren dat Regoyos gebruikte niet bewaard is gebleven. Zij zal evenwel het raadsel over het auteurschap niet oplossen en uitsluitel geven over wat door Verhaeren werd geschreven en wat door Regoyos werd toegevoegd en niet louter vertaald. De contradictie die vaak blijkt tussen Verhaerens teksten en de illustraties erbij bevestigen dat Regoyos koos voor een ander beeld dan dat van een "zwart" Spanje, dat zijn reisgezel Regoyos aan Verhaeren toeschreef.

Emile Verhaeren, *Impressions d'Espagne*, Madrid, Casimiro, 2017, 64 blz. ISBN: 978-84-16868-85-8.

Dario de Regoyos, *España negra*, Madrid, Casimiro, 2015, 88 blz. ISBN: 978-84-15715-27-6.

"Verhaeren in Oekraïne"

Bij de uitgeverij Triade Plus te Lviv in Oekraïne verscheen nog in 2016 een uitvoerige monografie over Emile Verhaeren van de hand van Yarema Kravets (Lviv 1943), professor aan de nationale universiteit Ivan Franko te Lviv. Het is het resultaat van jarenlange studie op het werk van Verhaeren, dat hij met rechtmatige trots toestuurde, herinnerend aan het bezoek dat hij in 1996 aan Sint-Amands en Verhaerens museum en graf bracht. In 1992 studeerde hij af als

romanist met de thesis "L'œuvre d'Emile Verhaeren en critique littéraire et traductions ukrainiennes (1894-1990)". Als "maître de conférences" aan de faculteit voor westerse talen en als professor voor Franse en Franstalige literaturen aan het departement Romaanse studies van de universiteit te

Lviv publiceerde hij een twintigtal wetenschappelijke studies over het werk van Verhaeren en vertaalde meerdere van zijn prozateksten in het Oekraïens. Zijn monografie kreeg de Franse ondertitel "Emile Verhaeren en Ukraine (critique, répercussions, traductions)" die op duidelijke wijze het merkwaardige boek samenvat: het oordeel over Verhaeren in Oekraïne, de weerklink van zijn werk en een overzicht van de vertalingen ervan in het Oekraïens. Na een kort voorwoord om leven en werk van Verhaeren te situeren, schetst hij in twee hoofdstukken de ontvangst van Verhaerens werk door de literaire kritiek in Oekraïne. Hij doet dit aan de hand van de publicaties en de vertalingen van het werk, eerst in de periode einde 19^e eeuw tot de jaren 10-30 van de 20ste eeuw en daarna tijdens het Sovjettijdperk, inbegrepen de hedendaagse visie op Verhaerens werk. Een algemene conclusie en een bibliografie besluit dit deel. Vervolgens maakt hij vergelijkende studies over de rijkdom aan ideeën en kleuren in het werk van Verhaeren, over de verwantschap met Rainer Maria Rilke en met enkele Oekraïense dichters die Verhaeren vertaalden. Het is vooral Nicolas Tereschchenko (1898-1966) die zich hiervoor inzette en vier bloemlezingen met zijn vertaalde gedichten uitgaf, in 1922, 1927, 1946 en 1966. Spijtig dat we de taal niet machtig zijn om van deze beschouwingen te kunnen genieten. Zijn in het Frans aangegeven titels alleen al wijzen op het interessante ervan. Hierop laat Kravets een aantal van zijn vertalingen van proza van Verhaeren volgen, namelijk een essay over Peter Paul Rubens, het bekende kerstverhaal "Witte Kerst" en tot slot vijf verhalen, de bekende verhalenbundel "Cinq récits" van Verhaeren, namelijk "Herberg de Goede Dood", "In het dorp", "De jaarmarkt van Opdorp", "De drie vriendinnen" en "Op een avond". Deze vertellingen illustreert hij met de schitterende houtsneden die Frans Masereel hierbij maakte. Met een bibliografie van meer dan twintig bladzijden, in totaal 195 items, met alle publicaties en vertalingen van en over Verhaeren in Oekraïne, gaande van 1922 tot 2010, bewijst Kravets eens te meer hoever de faam van Verhaeren reikte en zich nog steeds uitstrekt. Opmerkelijk zijn enkele publicaties rond drie tentoonstellingen in het Verhaerenmuseum te Sint-Amands. Het gaat om "Emile Verhaeren en Rusland" (1990), "Honderd jaar Les Heures Claires" (1997) en "Emile Verhaeren en Europa" (1999). Zij worden nauwgezet met hun titel in het Nederlands en het Frans en de erbij horende data vermeld. Niets werd vergeten in deze indrukwekkende monografie waarmee Yarema Kravets Emile Verhaeren een ongemeen groot ereloot heeft gebracht. Zij bekleedt terecht een opmerkelijke plaats in de internationale literatuur rond Verhaeren die enorm rijk is en nog altijd aanzienlijk aangroeit.

Yarema Kravets, *Emile Verhaeren en Ukraine (critique, répercussions, traductions)*, Lviv, Triada Plus, 2016, 344 blz. ISBN 978-966-486-206-3.

Eindnoten

¹ Zie Mededelingen van de Vereniging voor Heemkunde in Klein-Brabant vzw, nr. 28, (VHKB), Bornem 2017, p. 10-14

Vijf jaar vrijwilligerswerk

Gert van Kerckhoven

Hoe het begon ...

Februari 2013

Brainstorming en scenario's schrijven om – in het kader van de herbestemming en restauratie van de abdij – de prachtige abdijbibliotheek te bewaren en klaar te stomen voor later, waarbij bezoek en raadpleging van de collectie mogelijk zou worden. Deze denkoefening bleek niet eenvoudig en vooral het uitvoeren zou zeker onmogelijk worden zonder de hulp van vele medewerkers.

Maart 2013

Een voorzichtige oproep naar vrijwilligers die mee wilden helpen om de collectie te reinigen en te inventariseren. Een infoavond organiseren in de hoop van een 15-tal mensen bereid te vinden om de handen uit de mouwen te steken.

Er volgde een infomoment in een bomvol auditorium Ter Dilt, met meer dan 70 geïnteresseerden zowel uit Bornem, Puurs, Sint-Amands, maar ook van ver erbuiten.

Een nieuw probleem! Hoe gaan we dit aanpakken? Hoe gaan we het kaf van het koren scheiden? Is iedereen wel oprecht geïnteresseerd? Wie kan welke taak uitvoeren? Zijn er vrijwilligers die specifieke kennis hebben? Moeten we intakegesprekken organiseren?

Nu ja. De handschoen was geworpen, dus gingen we de uitdaging niet uit de weg. Scenario's herschrijven.

April 2013

Een tweede infomoment en een vorming door expert-restaurator Guy De Witte. Alle geïnteresseerde personen vulden een fiche in met de eigen verwachtingen, mogelijkheden, kennis en kunde. Alle gegevens werden verwerkt en stilaan begonnen ook alle puzzelstukken merkwaardig mooi in elkaar te passen. Op elke werkpost (boeken halen, stofzuigen, code voorzien, fotograferen, inventariseren, inpakken,...) kon een naam ingevuld worden.

Mei 2013

Alle werkgroepen werden samengesteld, een tweede theoretische vorming voorzien, gevolgd door een praktische opleiding door restauratrice Marijn De Valck.

Het startschot was gegeven.

De werkmethode werd op maat uitgeschreven en na enkele weken nog even aangepast. Ook voor de inventarisatie en het gebruik van specifieke termen volgde nog een bijkomende opleiding met de specialisten van Kadoc en Libis. Naar het gemeentebestuur en de stuurgroep werden een aantal doelstellingen en tussentijdse evaluaties vastgelegd. Voor de vrijwilligers werden wekelijks planningen en evaluatierapportjes opgesteld.

De vrijwilligers zagen week na week prachtige oude drukken, etsen en kaarten langs de tafels passeren. Abt Leo kwam elke werkploeg voor- en namiddag begroeten, was aanwezig bij de koffie en taart tijdens de dagelijkse briefing en kende op korte tijd alle vrijwilligers.

En uiteindelijk!

Wat velen onmogelijk achtten, kreeg vorm en resultaat.

Op anderhalf jaar tijd werd het grootste deel boeken van de abdijbibliotheek en annexe lokalen gereinigd, geïnventariseerd en ingepakt: 58.427 titels, meer dan 1.260 grote inpakdozen.

Maanden later werd de volledige collectie in een tijdelijk depot van het Rijksarchief geplaatst.

Oude archieven ontdekken

De inzet en toewijding van de vrijwilligers bleven dusdanig groot dat vanuit verschillende hoeken geopperd werd dit enthousiasme niet verloren te laten gaan. Er werd dus gekeken welke nieuwe erfgoedprojecten nog konden gerealiseerd worden. Hierbij werd in eerste instantie gedacht aan de verdere inventarisatie van het abdijarchief. Maar ook het opmaken van indexen op de Burgerlijke Stand en zelfs de ordening en inventarisatie van het kasteelarchief van graaf John de Marnix de Sainte Aldegonde behoorden tot de mogelijkheden.

Om de veiligheid en raadpleegbaarheid van oude registers en archiefdocumenten te garanderen, werd de idee verdedigd de belangrijkste registers digitaal te scannen.

De kiem, in het voorjaar 2013 in de abdij gezaaid, groeide uit tot een volwaardige groep 'Vrienden van het Archief'. Het succesverhaal liep verder, ook al dienden er noodzakelijke aanpassingen aan werkruimten en begeleiding te gebeuren. De ploeg vrijwilligers werd herverdeeld over diverse locaties en elke ploeg kreeg een andere taak.

In samenwerking met de Vereniging voor Heemkunde in Klein-Brabant vzw werd er zelfs gestart met een opleiding paleografie.

Want zowel in het abdijarchief als in het kasteelarchief trof men eeuwenoude teksten aan, die bij de eerste aanblik iedereen de wenkbrauwen deed fronsen.

Benny Croket en Filip Hooghe namen elke zaterdagmorgen een bezielde en leergierige groep vrijwilligers deskundig op sleeptouw om samen middeleeuwse, oud-Franse en haast onleesbare documenten te ontcijferen en te verklaren. Om oude handschriften te leren lezen was dit onmisbaar.

Terugkijken naar de eerste vrijwilligersstappen in de abdij en het bibliotheekproject, is telkens verwonderd zijn over het enthousiasme van vele mensen. Samen op ontdekkingsstocht in een oude verborgen bibliotheek, verder gaan in de catacomben van het Rijksarchief en schatten ontdekken in eeuwenoude documenten in het kasteel.

Beelden zeggen meer dan woorden, want we kunnen wel een overzicht geven van de reeds afgewerkte documenten, maar het enthousiasme, de positieve insteek van zoveel vrijwilligers is onmogelijk te beschrijven. Dat moet je meemaken.

(Kom gerust een kijkje nemen in de leeszaal van het Landhuis of erfgoedhuis De Casteleyn!)

Abdij Sint-Bernardus

- Globale aanpak (reinigen, inventariseren, inpakken en opslag in het Rijksarchief) van de bibliotheekcollectie

58.427 records – 51.305 boekbanden

1.421 grote verhuisdozen – meer dan 45 ton boeken

Bezoek van abt-generaal Mauro Giuseppe Lepori

- Eerste inventarisatie van het modern abdij-archief
- Digitaliseren van oud archief, registers en Landboeken
- Transcriptie van dagboek pater Van Doninck
- Restauratie van 3 waardevolle boeken en een tentoonstelling tijdens eco-tuinendag
- Reinigen, inventaris, opslag van een 1.000 tal kunststukken
- Opkuis en lokale verkoop van kleine herinneringsobjecten uit de abdij
- Restauratie van 4 belangrijke schilderijen.
- Opening Open-Monumentendag en bezoek Minister Bourgeois

Burgerlijke Stand

- Digitaliseren van parochieregisters Groot-Bornem 1613-1900
- Digitaliseren van registers Burgerlijke Stand 1795-1930
- Inventarisatie van registers BS (geboorten-huwelijken-overlijdens) met 82.983 akten (1795-1900)

Documentair bestand overlijdensberichten/bidprentjes

- 62.820 personen geordend in een database

Kasteelarchief John de Marnix de Sainte Aldegonde

- Digitaliseren van Serie 1 – 244 registers (15^e-18^e eeuw) met o.a. oude cijsboeken, pachtboeken, schepenregisters, Costumen
- Ordenen, inventariseren, lezen en digitaliseren van Serie 3 (ongeordeerd archief)

- Toestand 17/04/2018: meer dan 75 archiefdozen, meer dan 4.000 documenten/liassen.

Archief fonds d'Ursel

- Digitaliseren van de 18^e eeuwse domeinrekeningen
- Toestand 17/04/2018: 131 registers (rekeningen en bijlagen) van 1700 tot 1777

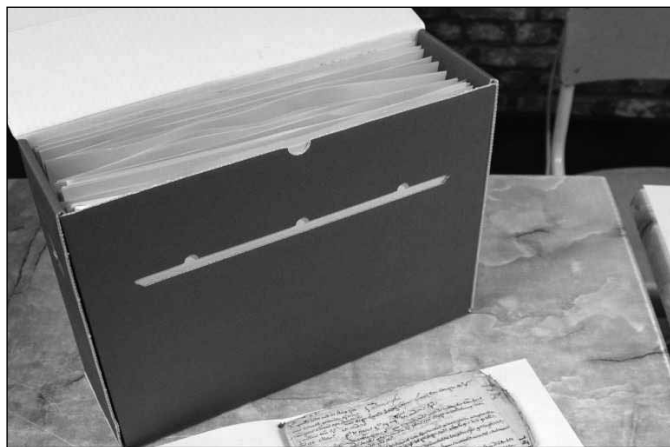
Bedankt alle vrijwilligers.

Jullie verdienen meer dan één pluim !

Volharden in balorigheid: Jeroen Brouwers nog over Dirk de Witte uit Sint Amands

Paul Servaes

Het was niet te verwachten dat we zo vlug zouden moeten terugkomen op de gebrouilleerde relatie van de bekende Nederlandse schrijver Jeroen Brouwers en de jonggestorven auteur Dirk de Witte uit Sint-Amands, die op 27 december 1970 zelfmoord pleegde (zie: "Sint-Amands te klein voor twee grote schrijvers" in *Mededelingen van de Vereniging voor Heemkunde in Klein-Brabant*, nr. 28, mei 2017). De heruitgave van de ophefmakende en bejubelde roman uit 1975 (herdruk in 1976, 1977, 1980, 1981 en 1987) van de

Vlaamse schrijfster Loekie Zvonik "Hoe heette de hoedenmaker" dwingt ons hiertoe omdat Brouwers zijn denigrerende houding ten opzichte van Dirk de Witte onverminderd handhaaft. Brouwers schreef onder de titel "De vroegvoltooiden" een boeiend en voor sommige aspecten verhelderend nawoord voor de herdruk van deze sleutelroman van Loekie Zvonik. Aanstootgevend zijn evenwel sommige van Brouwers uitlatingen: "De niet zo belangrijke schrijver Dirk de Witte is met zelfmoord en al volstrekt vergeten". Hij kan het niet laten en hij vervolgt: "zou later vluchtige bekendheid verwerven als schrijver" en nog "wiens stijlloosheid spreekt uit al zijn geschriften. Hij had niets eigens." Krasse uitspraken over een veelbelovend jong auteur die succes boekte met zijn roman, zijn twee verhalenbundels en talrijke ongebundelde verhalen en een omvangrijk essayistisch werk. Zij hielden de belofte in voor een geslaagde literaire loopbaan die voortijdig eindigde met een zelfgekozen dood.

De vroegvoltooiden

Jeroen Brouwers vangt zijn nawoord aan met het verhaal van twee studenten Germaanse Filologie aan de universiteit te Gent: Hermine Louise Marie Zvonicek (dochter van een Tsjechische vader afkomstig uit Praag en een Vlaams-Limburgse moeder) en Didier Jean-Marie De Witte uit Sint-Amands. Dit zijn althans hun namen voor de Burgerlijke Stand. Hermine Zvonicek zal na haar studentenjaren de "verinnigde" en vereenvoudigde naam Loekie Zvonik gebruiken. Didier Jean-Marie De Witte van zijn kant zal voor het pseudoniem Dirk de Witte kiezen. De voornamen Desideratus Joannes Maria die Jeroen Brouwers hem geeft, haalde hij uit de in het Latijn gestelde doopakte die pastoor Armand Reyniers van Sint-Amands hem destijds toestuurde. Het zijn dus de voornamen naar het Latijn vertaald voor de doopakte.

Het tweetal beleeft aan de universiteit een kortstondige affaire. "Vriendschappelijke affectie voor elkaar, soms is er wederkerige verliefderigheid" noemt Brouwers het. Hun leermeester aan de universiteit is de bijna legendarische prof. dr. Herman Uyttersprot die hen laat kennismaken met o.a. Franz Kafka, Heinrich von Kleist, Georg Trakl en Rainer Maria Rilke, vaak schrijvers-zelfmoordenaars. Na deze periode begint voor elk van hen het gewone maatschappelijk leven. Loeki Zvonik huwt met Rudi Strybol, doctor in de psychologie, krijgt een zoon, wordt lerares Nederlands in Hasselt en gaat te Zolder wonen. Didier wordt leraar Nederlands in Gent, Leuven, Diest, Aarschot en Tessenderlo. Hij huwt Anneke Hoegaerts, vier jaar ouder dan hij. Het huwelijk blijft kinderloos. Ze wonen op een heuveltop te Kessel-Lo bij Leuven, met uitzicht op het dal van de Vlierbeekabdij. Dirk de Witte schreef intussen voor diverse literaire tijdschriften, publiceerde drie boeken "Het glazen huis geluk" (verhalen, 1964), "De vlucht naar Mytilene" (roman, 1965) en "De formules van Lorentz" (verhalen, 1969). Samen met Edmond Vanden Eynde schreef hij in 1968 het essay "De sport in de literatuur". Het jaar daarop was Dirk een jaar in Zuid-Afrika voor een studie over de Zuid-Afrikaanse roman waaraan hij nooit begonnen is.

Twaalf jaar na hun studietijd ontmoeten ze toevallig elkaar weer op een filologencongres te Wenen. Hun vroegere verliefdheid groeit uit tot een passie. Ook in Gent was hun vriendschap al zachtjes gelijk aan liefde. Maar Hermine wil niet meegaan in Didiers vraag naar nog meer. Ze wil zich niet laten meeslepen in zijn drang tot zelfvernietiging. Ze wil terugkeren naar het veilige zelfbehoud en achter Wenen een punt zetten.

Tot zover Brouwers samenvatting van de eerste zeven hoofdstukken van de beklemmende roman van Loekie Zvonik "Hoe heette de hoedenmaker", die klaarblijkelijk nergens tot fictie wordt en alleen relaas brengt van de beangstigende realiteit. Dit bevestigt ook Brouwers die de schrijfster over sommige namen en bijhorende details soms opheldering heeft gevraagd maar af en toe ook weer niet, wat spijtig is. Zo blijft ondanks dit nawoord nog veel onopgehelderd.

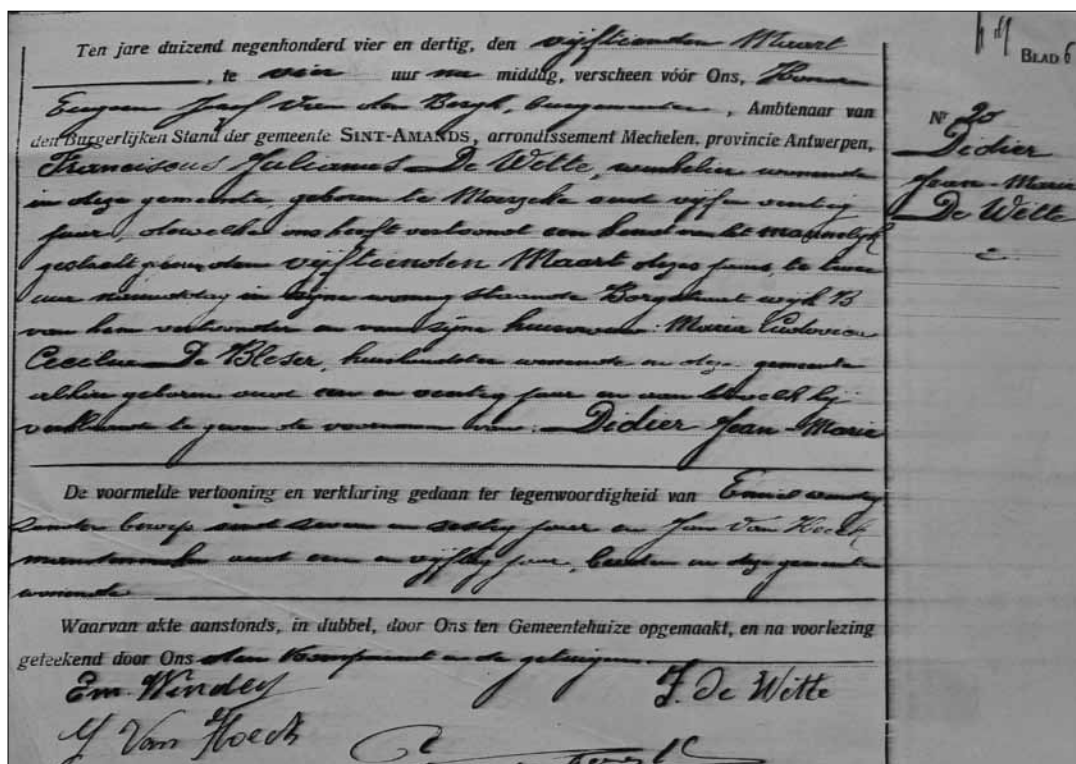
In het achtste hoofdstuk noteert Zvonik dagboekachtige opmerkingen, gedachten, herinneringen, aantekeningen over wat er gebeurt als Didier en Loekie weer thuis zijn. In de aanloop naar de fatale 27 december 1970 zijn het soms enkele regels maar of zinnnetjes gevonden in de dagen nadien tussen de nagelaten geschriften. Ook de raadselachtige titel "Hoe heette de hoedenmaker?" komt uit die losse notities.

En dan is er het laatste hoofdstuk, het negende, waarin uitvoerig de wijze beschreven wordt hoe hij de daad bij het woord voegde, verwijzend naar Cesare Pavese "Geen woorden, een daad. Ik zal nooit meer schrijven". Na de uitstap naar Wenen schreef De Witte nog enkele verhalen o.a. "Een bosje rinkelende autosleutels". Het kondigt het tragische einde aan en de methode waarop hij dit bij zichzelf wil voltrekken. Algemeen wordt dit beschouwd als zijn literair testament. Zeven maanden later volgt zijn

vrouw Anneke Hoegaerts hem op dezelfde wijze op 27 juli 1971 in de dood in dezelfde witte Anglia die ook Dirk gebruikte. Anneke was jarenlang de secretaresse van Brouwers toen die werkzaam was bij uitgeverij Manteau te Brussel, waar Dirks boeken werden gepubliceerd. Ze woonde samen met Didier een kwartiertje van elkaar vandaan en kwamen regelmatig bij elkaar aan huis. In de witte Anglia leerde Didier zijn vriend Jeroen autorijden. Het zijn feiten die Brouwers koel en afstandelijk vertelt en duidelijk laat aanvoelen hoe hij tegenover Didier stond zodat die zelfs een oprechte appreciatie van "Hoe heette de hoedenmaker?" in de weg staat. Hij aarzelt hieromtrent niet en schrijft: *"Mijn balorigheid gold niet de toon, de stijl, de constructie van de roman, maar de mij in toenemende mate irriterende protagonist Didier die ik "in het echt" precies zo gekend had als hij in "Hoedenmaker" wordt beschreven, wat onze vriendschap dermate had bekoeld dat er zonder ruzie verwijdering was ontstaan"*.

Zelfmoord in de literatuur

En wat met het intussen beruchte boek over schrijvers-zelfmoordenaars en het aandeel hierin van Dirk de Witte. Het was niet te verwachten dat Brouwers hier nu ten aanzien van het negeren van De Wittes aandeel in Brouwers grote essayistisch werk over "Zelfmoord in de literatuur" iets nieuws zou vertellen. Hij bevestigt in dit nawoord dat Dirk de Witte net als hij het voornemen had een dergelijk werk te schrijven. De Witte had wel de intentie de hele wereldliteratuur, filosofie en cultuurgeschiedenis er voor door te ploegen. Daartoe begon hij schrijvers-zelfmoordenaars van alle nationaliteiten te verzamelen, alfabetisch gerangschikt in een zakboekje dat hij in zijn kleren bij zich droeg en bij iedere conversatie te voorschijn haalde. Hij las alleen nog over zelfmoord en praatte over niets anders meer, aldus Brouwers. Hij vervolgt: *"Zuinig op eigen geestesgezondheid begonnen vrienden, ook ik, hem te mijden, geen van allen vooralsnog geneigd tot zelfmoord."* Brouwers wou het overzichtelijker houden en dichter bij huis over zelfmoord en schrijvers-zelfmoordenaars in de Nederlandstalige literatuur schrijven, bekend hij om zich nog meer te distantiëren van wat De Witte hem naliët. Over de herkomst van vele van zijn gegevens wil hij alleen dit kwijt: *"Loekie Zvonik behoeft de nalatenschap van Dirk de Witte en bezorgde die bij het Letterenhuis in Antwerpen, maar gaf een deel ervan aan mij ten behoeve van mijn "Laatste deur". Zo bezit ik nog steeds een koffertje met aantekeningen en uittreksels van Dirk."* Daarmee moeten we het ook deze keer stellen. Brouwers heeft De Witte nooit als inspirator voor zijn zelfmoordboek erkend hoewel hij goed op de hoogte was van De Wittes voornemen en de vordering van dit project dat in 1967 al

deels afgewerkt was. Nadien kreeg Brouwers trouwens al die verzamelde gegevens via Loekie Zvonik in handen. *"Niets interessants"* beweerde hij later nog. Het is jammer dat men zo kan volharden in balorigheid. Het zij zo.

Mijn uitbundige appreciatie voor *"Hoe heette de hoedenmaker?"* uit 1976 (De dood van een jong auteur uit Sint-Amands, Dirk de Witte. Tragisch einde herleeft in romandebuut van Loekie Zvonik, in *Klein-Brabant-Vaartland* 31 december 1976) kan onverminderd blijven gelden. Dat ik ze publiceerde met een foto van Dirk de Witte greep de schrijfster aan. Ze meldde me: *"Uw bespreking heeft me erg ontroerd, ook omdat u de tekst hebt geïllustreerd met een foto van Dirk de Witte. Ik geloof dat u de enige bent die tot dusver, en voor zover ik de recensieliteratuur in verband met de roman ken, dit initiatief hebt genomen."*

Op de laatste bladzijde dankt uitgeverij Cossee de Vlaamse auteur Wout Vlaeminck voor zijn enthousiasme en inzet voor deze heruitgave. Met een inspirerend essay (te lezen op <http://indrukmagazine.be>) "Vergeten schrijver – Loekie Zvonik" drong hij bij de uitgeverij er op aan deze herdruk op de markt te brengen. Wij moeten hem hiervoor uitermate erkentelijk zijn. Loekie Zvonik is voor Vlaeminck *"een verlegen coryfee, die uit het niets aan het literaire firmament verschijnt en zich na een blitzcarrière in de Nederlandse letteren aan het publieke oog onttrekt"*. Meteen is recht geschied met de heruitgave van deze autobiografische roman van de liefdesrelatie van de auteurs Dirk de Witte-Loekie Zvonik, die beiden de tand des tijds nu beter zullen weerstaan.

LOEKIE ZVONIK

Hoe heette de hoedenmaker?

Met een nawoord van Jeroen Brouwers

Cossee, Amsterdam, 2018, 224 blz. ISBN 978 90 5936 754

Borpuusta of toch maar Klein-Brabant?

Een kennis van een kennis bezorgde ons onderstaande bewerking van een document – denkelijk een klad, hoofdzakelijk in het Frans met in marge aanmerkingen in het Nederlands – gedateerd “*Puers, ce 11 floreal an IV de la République Française, une et indivisible*” (=30 april 1796). Bovenaan het onvermijdelijke “*Liberté, Égalité*”. Het werd ondertekend met “*Salut et fraternité J. Hermans*” en is gericht aan de “*commissaire du directoire executif*” van het jonge departement der Twee-Nethen. De van Brugge afkomstige dertiger Jean Hermans, een progressieve opportunist, was pas in februari benoemd tot commissaris van het Uitvoerend Bewind in het kanton Puurs en had op 25 april dit ambt ter plaatse opgenomen. Het municipale kanton Puurs was opgericht door een besluit van 31 augustus 1795, dat op 6 oktober werd uitgevaardigd. Op het moment dat Jean Hermans zich te Puurs installeerde, was er al een discussie aan de gang over hoe het kanton eigenlijk moest heten: Puurs of Bornem. De belangrijkste opposant tegen het kanton Puurs was de griffier van het Land van Bornem, Frans Benedict Van den Berghe, een trotse en conservatieve hardliner, die overtuigd was dat er niets mis was met de politieke en administratieve cultuur van het zogenoemde Ancien Regime en zich afvroeg, samen met vele anderen, waarom iets dat al eeuwenlang goed werkte snelsnel in naam van nieuw gezinde burgers moest veranderd worden. Hij was zwaar misnoegd over het feit dat de dorpen van het Land van Bornem – zijnde Mariekerke, Bornem en Hingene – samen met Sint-Amands in de herfst van 1795 uit Vlaanderen waren gelicht en bij het departement der Twee-Nethen waren gevoegd, voor hem ontegensprekelijk Brabants gebied, met andere zeden en gewoonten. Die dorpen moesten nu verantwoording afleggen en hun belastingen storten in Antwerpen in plaats van het vroegere Gent. In Sint-Amands was het mooiprater Josse Servaes die hierover de trom roerde, niet zo heftig als Van den Berghe, want Servaes, die pas op 26 april tot municipaal agent van Sint-Amands was benoemd, was de ‘Nieuwe Orde’ genegen, alhoewel hij die slechts voorzichtig verdedigde en zich in vele bochten wrong om zowel de inwoners van Sint-Amands als het nieuwe bestuur, in Puurs en Antwerpen, niet voor het hoofd te stoten.

Hermans’ verslag is de neerslag van een, voor ons toch, ietwat vreemde dialoog tussen hemzelf, Van den Berghe en Servaes, zeer kort na de installatie van Hermans en de benoeming van Servaes. Denkelijk was het doel van de ambitieuze jonge commissaris om Van den Berghe in een slecht daglicht te stellen, nog meer om zijn ideeën over het nieuwe kanton zonder enige tegenstand door te drukken en zijn progressieve wensen, of zijn dromen, voor waar te nemen. En toch, als we het aandachtig lezen, dan lijken ons een aantal elementen niet te kloppen. Meer nog, het is bijwijlen zo lachwekkend, dat we moeilijk kunnen geloven dat dit gesprek heeft plaats gehad. Zou het niet eerder een vervalsing zijn, een pamflet, “fake news”, satire? Het lijkt ons zelfs zo hedendaags dat het ons niet zou verwonderen dat het pas recent geschreven of toch in ieder geval aangepast is. Heeft die kennis van een kennis het naar zijn hand gezet? Oordeelt hij dat de geschiedenis zich steeds herhaalt? Wil hij ons iets over vandaag vertellen? Laten we het er toch maar op wagen en we nemen voor waar wat we zelf willen.

HERMANS

Bonjour citoyen Servaes, bonjour citoyen Van den Berghe. Ik apprecieer ten zeerste dat jullie naar hier konden komen. Tout va bien, mag ik hopen?

SERVAES

Bonjour, citoyen commissaire. Oui, met mij alles opperbest. Ik vind het helemaal niet erg om naar Puurs te komen, integendeel. Ik wil u nog bedanken voor het vertrouwen in mijn persoon, citoyen commissaire. Merci! Onderweg naar hier heb ik op ‘t Steentje bij pachter Van Hoomissen botermelk gekocht, citoyen, om u te plezieren; votre maman heeft me eergisteren verteld dat u dat lekker vindt. Komt u een dezer maar eens naar Sint-Amands, dan kunnen we samen tafelen met zicht op de Schelde. En dan laat ik u de troeven van ons dorp zien en kunnen we van gedachten wisselen hoe die het imago van het kanton Puurs kunnen versterken.

VAN DEN BERGHE

Goedendag, heren. Laten we het kort houden, ik heb nog nüttig werk te doen. In het Landhuis te Bornem is altijd wat te doen.

HERMANS

Dat zal wel, Van den Berghe. Denkt ge dat Wuyts, mijn secretaris, geen nüttig werk doet, misschien? Ik heb trouwens uit goede bron vernomen dat u zich niet kan vinden in het kanton Puurs, zelfs niet in notre départe-

ment des Deux-Nethes. Wat kan toch de reden zijn, citoyen, dat u zich zo tegendraads gedraagt? Kunnen we dat niet samen oplossen? Al die mooie dorpen samen als één geheel, een fusie onder één bestuur, da’s toch een ideaal, of niet? En, cher ami Servaes, in Sint-Amands zou er ook nog oppositie zijn?

SERVAES

Dat is niet echt de moeite. Dat zijn, excusez-moi citoyen, zeurpieten die nergens tevreden mee zijn. Laat ze maar een petitie tekenen, die kan altijd op een of andere manier spoorloos geraken, nietwaar. Ik overtuig hen wel dat het onder Puurs goed zal worden, het zijn niet de slimsten, citoyen.

HERMANS

U zit daar zelf toch voor niets tussen, mag ik hopen?

SERVAES

Bah neen, u weet toch dat ik Puurs genegen ben. Ik probeer enkel de inwoners van Sint-Amands bij te staan met goede raad. Dat vind ik mijn burgerplicht, citoyen commissaire. Als men over mij iets weet te zeggen, dan is dat uit nijd, achterklap. De meesten staan zeker en vast achter mij en ze zullen zich snel in Puurs thuis voelen.

VAN DEN BERGHE

Over mooie dorpen gesproken, mijnheer Hermans, over Puurs heb ik nog nooit veel gelezen of gehoord, naast dat er veel vanachter het gordijn wordt gegluurd. Bornem daarentegen wordt in recente geschriften de schoonste en rijkste gemeente van het departement genoemd, daar zal u toch wel notie van hebben. Zelfs Guicciardini had het in zijn "Beschrijvinghe van alle de Neder-landen" over Bornem als een fraai dorp met een schoon kasteel en vele gehuchten; over Puurs noppes. Bornem, mijnheer Hermans, dat is synoniem van 'openheid en goed leven'. U kan uiteraard binnenkort Puurs promoten, u hebt immers een voetje voor in hogere regionen.

HERMANS

Insinueert u iets, Van den Berghe? Bovendien zal Puurs de komende jaren meer en meer in de belangstelling komen, dankzij ons bestuur. Geloof me, er is een duidelijke mentaliteitswijziging aan de gang. Daar gaan we keihard aan werken.

VAN DEN BERGHE

En inderdaad, mijnheer Hermans, heb ik mijn uiterste best gedaan om het Land van Bornem onder Vlaanderen te houden, ook al heet dat nu op zijn Frans département de l'Escaut. Al eeuwenlang behoren onze pittoreske dorpen langs de Schelde tot Vlaanderen en nu kan in uw Parijs een bureaucraat dat wel met één pennentrek ongedaan hebben gemaakt, in onze geesten blijven wij Vlamingen. Trouwens, in Sint-Amands hebben ze tot voor kort nog geschreeuwd: *'Met Brabanders hebben wij niets gemeen, wij zijn Vlamingen!'* Is het niet, Servaes?

SERVAES

Tja, maar het is nu zo, hé. We moeten er het beste van maken.

HERMANS

Van den Berghe, dat ge daarvoor zelfs een advocaat hebt ingeschakeld, ik dacht dat je slimmer was. Ik verwacht dat je die kosten op jou neemt en niet afschrijft op Bornem. Je bent toch niet vergeten hoe commissaris Levêque u daarover de les heeft gespeld, u zelfs nalatigheid heeft verweeten. Ge zult er u moeten bij neerleggen dat het Land van Bornem niet meer bestaat, dat is iets van de ouwe tijd, ook dat Vlaanderen van u. Puurs, dat is de toekomst! Of hebt gij Oostenrijkse sympathieën misschien, zoals die d'Ursel in Brussel, of stel je hoop op émigré Marnix? Als dat zo is, moet ik dat melden, dat verstaat ge toch. À propos, dat schoon kasteel van émigré Marnix is ondertussen nationaal goed. Dat wordt een dezer maanden verkocht. En wanneer gaan die eerste bedragen voor l'Emprunt forcé nu eindelijk gestort worden? Dat geldt ook voor u, citoyen Servaes. Ge gaat dat toch niet blijven rekken zoals het opstellen van de betaallijsten, zeker?

SERVAES

Dat zal een dezer in orde zijn, citoyen, erewoord.

HERMANS

Bon. Van den Berghe, wat is eigenlijk uw probleem met de benaming van ons kanton? Puurs is centraal gelegen, conform aan wat de grondwet ge-

biedt. Het Vredegerecht is in Puurs gevestigd en vrederechter Anthoons heeft hier zijn woonst. De gendarmes zullen van hieruit opereren, efficiënt en doortastend, zonder al te veel door chauvinistische veldwachters in de weg te worden gelopen. Puurs is daarenboven voor iedereen gemakkelijk bereikbaar, ik heb hier mijn bureau en elke decadi vergaderen we hier met de agents municipals en hun adjoints. Trouwens, ik woon hier ook. Et finalement, op al ons drukwerk staat "canton de Puers" en ook het zegel is in die zin gemaakt.

VAN DEN BERGHE

Hermans, u kan toch niet ontkennen dat Bornem altijd belangrijker is geweest dan Puurs. Misschien weet u als nieuwkomer daarover niet genoeg, maar het Land van Bornem is een der oudste kasselrijen van Vlaanderen en Bornem is er de hoofdplaats van. Die van Bornem voelen zich tot in het diepste van hun ziel vernederd door ze onder Puurs te plaatsen. Ze voelen zich als vreemden in hun eigen huis. En ik durf me voorstellen dat u tevreden en trotse burgers verkiest boven misnoegde dorpingen. Dat zijn toch genoeg argumenten om het kanton, als we dan toch één moeten zijn, Bornem te noemen.

HERMANS

Moet ik het nog eens herhalen, Van den Berghe? Bornem ligt aan de buitenkant van het kanton en kan en zal dus nooit kantonhoofdplaats worden. Het is Puurs en het blijft Puurs. Over de naam zouden we nog kunnen redetwisten, al heb ik er eigenlijk geen zin in. U zou die Bornemse kneuters beter eens de voordelen voorhouden in plaats van altijd negatief te doen over onze éénwording. Dankzij één municipaal bestuur over al die dorpen, citoyen, kunnen we de werkkosten doen dalen, kunnen we misschien subsidies ontvangen van hogerhand en uiteindelijk de belastingen doen dalen. We kunnen de complementariteit van de dorpen benutten en met een groter inwonersaantal krijgen we veel meer slagkracht naar het bestuur in Antwerpen toe, dat terwijl ieder toch zichzelf kan blijven in zijn eigen leefgemeenschap. U ziet: niets dan voordelen.

VAN DEN BERGHE

Mooie woorden, loze beloften, mijnheer Hermans? We zullen mekaar volgend jaar of uiterlijk binnen zes jaar nog eens spreken om te zien wat ervan in huis gekomen is.

HERMANS

Binnen twee jaar denkt iedere burger zoals ons, Van den Berghe, zoals overal in Frankrijk. Iedereen gelijk in een eengemaakte staat. Centralisatie is het ordewoord. Wie daar tegen is en wie tegen samenwerking of eenmaking is, doet dat enkel uit eigenbelang. Nietwaar? Citoyens, binnenkort zijn er verkiezingen voor te bereiden. Geef me goede kandidaten op uit de hoogst aangeslagenen van het kanton: zeker een arts en misschien iemand uit het onderwijs of een zoon van een gewezen burgemeester; als ze maar volgzam zijn. En als de uitslag ons niet zint, kunnen we die nog altijd een weinig manipuleren. En u hebt ook waarschijnlijk al gehoord dat de Armentafels gaan opgedoekt worden en vervangen door Burelen van Weldadigheid onder voorzitterschap van een bekwaam persoon. Iets voor jou, Servaes?

SERVAES

Bien sûr, citoyen commissaire, je suis votre candidat. Je sens à mes orteils dat wij goed met mekaar gaan samenwerken.

VAN DEN BERGHE

Man, waarom brabbel jij toch zo veel Frans? Uw vriend Verlooy zou er niet mee gelachen hebben. En kunnen we het nog eens hebben over de naam van het kanton. Ik vertrek seffens naar Bornem.

HERMANS

Ik zal wel zeggen wanneer het hier gedaan is. Om het over de naam te hebben, gewoon Puurs is ideaal. We kunnen toch niet alle dorpen gaan opnoemen en in welke volgorde dan wel. Neem bijvoorbeeld Puurs-Sint-Amands-Bornem, dat is toch niet erg origineel, dat getuigt niet van veel creativiteit. En zie je dat al staan als briefhoofd? En hoe krijgen we dat op ons stempel? Denk toch eens na, s'il vous plaît!

VAN DEN BERGHE

Organiseer een referendum, Hermans, tussen pot en pint. Dat past toch in de Franse mentaliteit van inspraak, van democratie. Dat is pas progressief. Of zijn dat maar woorden en ben je bang voor de resultaten?

HERMANS

Van den Berghe, referenda zijn pas goed als ze in ons kraam passen. Denk je dat de burgers wakker liggen van zo'n schijndemocratie? De 'Liberté' moet in goede banen geleid worden door ons. Wij maken het beleid. Eh bon, en wat gaan we dan allemaal krijgen? Misschien komt er wel een slimme af met 'Klein-Brabant'!

SERVAES

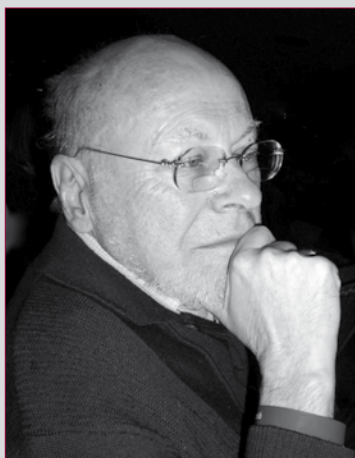
Eureka! Ik heb het! 'Borpuusta': de drie eerste letters van Bornem en van Puurs en van Sint-Amands, toch als we sint afkortten.

VAN DEN BERGHE

Man, man, ik ga naar huis! Da's mijn 'Liberté'. Salut!

Van den Berghe haalt uiteindelijk zijn slag thuis en door een besluit van 13 juni 1796 wordt het kanton Puurs gewijzigd in kanton Bornem. Maar enkel in naam, want commissaire Hermans blijft in Puurs zijn zittingen houden. Enkel het vrederecht wordt overgeplaatst, maar keert al snel terug naar Puurs. Het municipaal kanton wordt in 1800 opgeheven, maar blijft als gerechtelijk kanton voortbestaan. Begin 1802 wordt de naam "kanton Puurs" heringevoerd. Na de Boerenkrijg is de rol van Frans Benedict Van den Berghe uitgespeeld. Hij overlijdt in Bornem in 1808. Josse Servaes sterft na een lang en vruchtbaar leven in 1833 in Sint-Amands, door velen op handen gedragen, door enkelingen verguisd. Jean Hermans blijft in Puurs wonen, buiten een korte tijd tijdens de Boerenkrijg toen hij vluchtte naar Antwerpen. Bij de verkoop van nationale goederen laat hij zich opmerken door er meerdere op te kopen. Na de Franse tijd ambieert hij meerdere ambten zoals commissaris van de wegen van het kanton Puurs en is gekend als eerste plaatsvervanger van de vrederechter. Hij sterft te Puurs in 1828. Onder het municipaal kanton waren de Klein-Brabantse dorpen, buiten Ruisbroek, dat tot het kanton Willebroek behoorde, feitelijk gefusioneerd. Vanaf 1800 kreeg iedere gemeente weer een "maire" en later zullen een aantal gemeenten zich nog verder afsplitsen. Van éénmaking was dan al lang geen sprake meer. Pas in 1977 was er een fusie van gemeenten in Klein-Brabant en nu staat er weer een op til. Voor wanneer Klein-Brabant?

In memoriam Fred Marcus (1933 - 2017)

Op 23 oktober 2017 overleed te Diest na een langdurige ziekte Fred Marcus, echtgenoot van Elly Leus. Hij was jarenlang bestuurslid, secretaris, redacteur en auteur bij onze Vereniging voor Heemkunde in Klein-Brabant, medestichter trouwens van de heropstart na de Tweede Wereldoorlog.

Op 27 augustus 1937 was de "Vereniging voor Heem-

kunde en Folklore van 't Land van Bornem" ontstaan door omvorming van het inrichtend comité van de grootscheepse "Gewestelijke tentoonstelling van Heemkunde en Folklore" te Bornem van 14 tot 23 augustus 1937 in de lokalen van de Jongensschool aan de Temse-

steenweg. Het bestuur van het rusthuis te Bornem stelde een prachtig achttiende-eeuws herenhuis met boerenschuur, Kasteelstraat 30 te Bornem, ter beschikking zodat de nieuwe vereniging onmiddellijk een museum had dat plechtig werd geopend op 29 mei 1938, volgens de pers toen het grootste en volledigste dorpsmuseum uit Vlaanderen. De initiatiefnemer voor deze heemkundige beweging was er helaas niet meer bij. Bornemnaar doctor Juul Mees (1876-1937), professor aan de Vervlaamste universiteit te Gent sedert 1916 en de grote bezieler van de heemkunde in Klein-Brabant was op 27 juni 1937 te Jette overleden.

Vrij vlug kon de vereniging, onder voorzitterschap van Dr. Robert Van Lint en met Alfons Suykens als secretaris, haar werking tot heel Klein-Brabant uitbreiden. Het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog betekende evenwel een einde aan een schitterend initiatief. Nog op 2 mei 1940 had de prijsuitreiking plaats van een nationale prijskamp voor mandenmakerij maar ondertussen eiste het bestuur van het rusthuis het gebouw en schuur aan de Kasteelstraat terug op. Tijdens de oorlog

CHATEL NATHAN, de l'Académie d'Histoire Belge, VICE-LE SECRÉTAIRE DE
L'E. BALKIN, PRÉSIDENT DE L'UNIVERSITÉ DE LILLE, R. ACHERT, PRÉSIDENT DE L'UNIVER-
SITÉ DE LILLE, L. MULLER, PRÉSIDENT DE L'UNIVERSITÉ DE GENEVE, C. DESOT, PRÉSIDENT DE
L'UNIVERSITÉ DE BRUXELLES, C. WYFFELS, ANCIENNE CHAIRE D'HISTOIRE DE BRUXELLES

MONASTICON BELGE

TOME VIII

PROVINCE D'ANVERS

Premier Volume.

F. MARCUS

ABBAYE DE SAINT-BERNARD SUR L'ESCAUT
À HEMIKSEM

Paul Servaes

Boelzoekers

Benny Croket

In september is het altijd kermis in Hingene. Wat de meeste mensen niet meer weten, is dat die zondag eigenlijk de kerkwijding wordt herdacht. Tot diep in de twintigste eeuw was er dan, zoals in alle parochies, een plechtige misviering, ging de processie uit en werd er daarna gefeest tot 's avonds laat. Er was spel en vertier en kramers probeerden hun waren te slijten. Hoe zo'n kermis in de zeventiende eeuw verliep, kan je je best voorstellen door de schilderijen van David Teniers de jonge te bestuderen: aan tafel zittende dorpelingen die een maal genieten, enkele muzikanten met draailier en doedelzak, vrolijk dansende paartjes, mannen die jonge dames proberen te versieren, vrijende koppeltjes en vooral veel drank. Maar daardoor ook kotsende boeren en erger nog: ruziemakende messentrekkers die uit elkaar getrokken worden door omstanders en naar de uitgang van het erf worden gestuwd. Zo'n kermisdag trok ook bezoekers van de omliggende dorpen aan, sommigen op uitnodiging en anderen gewoon om plezier te maken of zich te bezatten. Die vreemden, toch die van de laatste categorie, nog versterkt als ze van Bornem kwamen, werden niet altijd enthousiast verwelkomd, zeker niet als ze boven hun theewater gingen en vervelend werden. Dan liep het krakeel al eens uit de hand en kwam er vechten van met builen en blutsen of erger als resultaat. Of zelfs vervolging door de arm der wet, met als uitloper een rechtszaak waarbij getuigen voor als getuigen tegen werden gehoord.

Hingene, zondag 5 september 1660, kermisdag.¹ In de late namiddag spelen op de Plaetse aan de linde kaatsers hun balspel. Onder die linde heeft een kramer zijn kraam opgesteld en verkoopt er kaneelkoeken en nodigt de kermisgangers uit hun kans te wagen met de teerlingen. Uit de herberg van Adriaen De Cock komt, flink aangeschoten door teveel wijn, een zoon van mijnheer Honorius Coene naar buiten.² Hij gaat of waggelt tot aan het kraam en zonder enige aanleiding slaat hij de hoed van de kramer zijn hoofd, niet één keer, maar drie à vier keer waarop de kramer protesteert met: 'Mijnheer, laat mij mijn kost winnen.' Zoon Coene repliceert: 'Gij zijt

maar een zot.' De jonkers Coene zijn met twee in Hingene: Hendrik Anthonie, gekleed met een zwarte justaucorps en Boudewijn, die een capucijnen stoffen kled draagt.³ Ze zijn nog vergezeld van hun knecht, Franchois van Goethem.

Het is feest bij Gillis Toebent, de griffier van Hingene, die in de Dorpstraat woont.⁴ Hij heeft een aantal vrienden uitgenodigd om te komen eten. Onder hen de griffier van Puurs, Philips de Masener, met vrouw en dochters, Nicolaes Buyens, gewezen burgemeester en oud-schepen van Hingene, met zijn echtgenote Anna Costerus en nog anderen. Op het erf zijn nog mensen aanwezig, als Franchois Verelst en Adriaen Buyst. Bij valavond willen een aantal genodigden naar huis vertrekken. Zo ook de griffier van Puurs met zijn gezin. Die had een huifkar met voerman gevraagd om hen naar huis te brengen en die wagen met de ingespannen paarden staat op het erf voor het portaal van het huis van de griffier in de richting van de poort. Ze nemen hun plaatsen in op de wagen en de voerman zit op een van de paarden.

De broers Coene komen afgezakt naar het huis van de griffier. In de deur naast de poort staan enkele mensen te keuvelen: pater Franchois Schuermans, minderbroeder van het convent van Mechelen, die in Hingene tijdens de kermis aanwezig is als predikant en biechtvader, zijn confrater Pieter vander Stock, Nicolaes Buyens en nog een jonge dame. Op de vraag van pater Schuermans: 'Wie zijn die gasten?' verduidelijkt Buyens dat het zonen zijn van mijnheer Honorius Coene. De pater groet hen: 'Mes frères, jullie hebben een broeder bij ons in het convent' waarop een van hen lallend antwoordt: 'Wat raakt u dat? Heeft hij iets misdaan?' Pater Schuermans, een beetje geschrokken, eindigt zijn verwelkoming kort en vriendelijk met: 'Bah neen'.

De juffrouw is ondertussen naar binnen gegaan, maar wordt gevolgd door de dronken Hendrik Coene tot in de kamer waar het genootschap zit. De ongenode jonker wordt er evenwel beleefd en zelfs vriendschappelijk ontvangen, krijgt drank aangeboden en ze vragen hem of hij samen met hen vrolijk wil zijn en dansen. Maar dat wil hij niet, integendeel hij begint iedereen te beledigen en zoekt eigenlijk ruzie. Dat wordt echter allemaal geduldig verdragen en zonder resultaat vertrekt hij na een tijdje en ziet zijn broer bij de wagen staan.

Jonker Boudewijn is buiten gebleven, wat niet wil zeggen dat hij zich al die tijd onledig heeft gehouden met zich te vervelen. Een soldaat, die een almoes kwam bedelen bij de griffier, werd door hem al schoppend en verwijtend van het erf gejaagd. Hij gaat naar de wagen, die vertrekkensklaar is, gevolgd door zijn broer Hendrik en vraagt aan de dochters of ze geen glas wijn willen mee gaan drinken. Een van hen durft het zelfs aan om zijn hand onder de rok van een van de juffrouwen te steken. De griffier van Puurs springt erg boos van de wagen en roept: 'Jezus, moet ik dit zien, dit in mijn aanwezigheid?' Dit is echter buiten Boudewijn gerekend die met veel kabaal, in het Frans vloekend 'Mort dieu', op de wagen springt, zich

op de plaats van de griffier neervliet en aan de voerman beveelt: *'Rij door naar Bornem. Gij moet ons voeren. We zullen wij wel betalen.'* Die laatste, die nog altijd op een paard zit, weigert uiteraard dit bevel van de dronkenlap en het zou kunnen dat de voerman toen heeft uitgehaald met zijn menzweep. Jonker Boudewijn springt in ieder geval van de wagen, gaat voor de voerman staan en trekt zijn rapier. Jonker Hendrik volgt dit slechte voorbeeld en beiden steken ze naar de voerman, hem voortdurend bedreigend hem te doorsteken als hij durft te vertrekken. Zo goed als verstijfd van schrik heeft de voerman toch nog de reactie om zich uit zelfbehoud tussen zijn paarden te laten vallen. Ook naar de opdringende omstanders wordt gestoken en Nicolaes Toebent wordt geraakt aan de schouder.

De twee staan vloekend en tierend met hun rapier zwaaiend in de poort en niemand kan nog door. Bij een aantal omstanders, die ook niet nuchter zijn, begint het bloed te koken. Griffier Toebent, de griffier van Puurs, pater Schuermans en zijn confrater proberen nog de gemoederen te bedaren, maar daar wordt al geroepen: *'Slaat die dieven dood!'* En toen hebben zo'n negen à tien man, gewapend met stokken die ze op het erf vonden, zich woedend op de broers geworpen en zijn beginnen slaan om ter meest. Jonker Boudewijn zijgt direct neer en blijft roerloos liggen. Jonker Hendrik probeert te vluchten via een wegeltje achter de schuur van Adriaen Buyst, maar blijft met zijn justaucorps ergens aan haperen en wordt ingehaald door Franchois Verelst die hem verrot slaat en hij valt op de grond zonder zich nog te kunnen verroeren. Dierick Hofmans, een boer uit Bornem, wil tussenbeide komen, maar krijgt er ook van en gaat dan maar wijselijk lopen. De baljuw van Weert, Adriaen De Rop, die eveneens in Hingene toefde, loopt bij het horen van het geraas en bij het vernemen dat er iemand is doodgeslagen naar de hof van de griffier en vraagt of er iemand van de jonkers op de hof ligt. Dat had hij beter niet gedaan, want hij krijgt de wind van voor: *'Wat heb jij met die jonkers van doen? Wil je ze hebben, ga weg en zoekt hen. Of wil je hen verdedigen? Vertrek onmiddellijk of we geven u van dezelfde saus als zij gehad hebben!'*

Nadat de kalmte een beetje is teruggekeerd, helpen enkele Bornemnaren de onfortuinlijke jonkers recht en begeleiden hen naar huis. De chirurgijn wordt er bij gehaald en moet bij Hendrik Coene de arm, die uit de kom is geslagen, terug zetten. Bij Boudewijn constateert hij een gat in zijn hoofd. Al bij al is het allemaal nog zo erg niet en begin oktober ziet pater Schuermans de twee broers in de kerk van Bornem en zijn ze al volledig genezen. Alleen de meiers van Hingene breien er een vervolg aan, want een vechtpartij met gewonden in hun jurisdictie, dat kan niet. Daar komt een proces van en zo zijn we vertrokken voor jaren procederen.

Eindnoten

- ¹ Alle gegevens komen uit Rijksarchief Gent, Raad van Vlaanderen, 14384. Met de getuigenissen, zowel voor als tegen, hebben we getracht een reconstructie te maken, d.w.z. dat we ze geïnterpreteerd hebben en misschien is het daarom geen correcte weergave van het gebeuren. U zal het misschien niet geloven maar in 1666 is er nog altijd geen uitspraak over dit banaal gebeuren zes jaar eerder.
- ² Honorius Coene en zijn gezin woonden op Den Dilt in Bornem. Eigenlijk weten we heel weinig over deze jonker Honorius Coene en de reden waarom hij in Bornem verbleef. Was zijn vrouw van Bornem? Op een bepaald moment werd hem door de prior van het klooster der Engelse dominicanen aangeboden om Den Dilt te kopen om in de tuinen een college op te richten. De prior bood hem hiervoor 20.000 gulden, ver boven de waarde van het goed, maar jonker Coene wenste 2.000 gulden meer en de koop ging niet door. Honorius Coene stierf in Bornem aan de pest in oktober 1668; zijn echtgenote Anna Verhaeghen (Vanderhaegen) was toen al overleden (+1665) en begraven in de kerk. In september 1674 sterft een zoon van Boudewijn Coene, een van de zonen van jonker Honorius, en die Boudewijn moet dus toen nog in Bornem verbleven hebben.
- ³ Een justaucorps is een nauw aansluitende, langere jas; capucijnen slaat waarschijnlijk op de bruine kleur of op het grove weefsel.
- ⁴ Gillis Toebent was gehuwd met Anna Vercluisen; beiden overleden in 1668 en werden begraven op het koor van de kerk van Hingene. We situeren hun woning tussen het huidige Rentmeestershuis en restaurant De Messinck. Op zijn grafsteen in de oude kerk van Hingene staat vermeld dat hij bij zijn overlijden 34 jaar griffier was van Hingene; hij werd in die functie opgevolgd door zijn zoon.

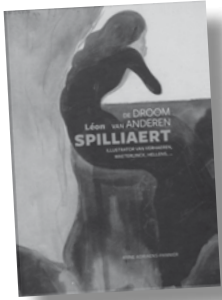
Oproep naar lezers-paleografen

Al enkele jaren zijn we met een ploeg sterk geïnteresseerde vrijwilligers oude documenten aan het lezen. Deze documenten komen zowel uit het voor de ruime regio belangrijke archief van kasteel de Marinx als uit het niet minder omvangrijke archief-fonds d'Ursel. In die archivalia vinden onze paleografen tussen de vele 'droge' processtukken en rekeningen al eens een merkwaardig handschrift. Dat kan een pittige aanklacht zijn of een gedicht of een tekeningetje van een klerk die zich verveelde en ook al eens een anderstalige tekst, waarbij we ons afvragen waarover het gaat. En het moet gezegd, op de meeste vragen volgt na enig overleg tussen de vrijwilligers een antwoord. Het lezen van die documenten en het maken van regesten erop zijn en blijven dan ook groepswork, waar de ene van de andere iets opsteekt, ieder in zijn eigen tempo en onder het devies: al doende leert men!

De uiteindelijke bedoeling blijft de inventarisatie en bredere ontsluiting van deze archieven. En daarom zou het fijn zijn dat we deze vrijwilligersgroep kunnen uitbreiden met enkele paleografen in spe. En ook onze vrienden-paleografen die in de loop van de jaren om een of andere reden afgehaakt hebben, zijn nog altijd welkom! We denken er ook aan in de toekomst meer digitaal te gaan werken, van thuis uit dus. Wie bijgevolg zin heeft zich te smijten in een hobby waarbij hij of zij de culturele beleving belangrijk vindt, kan altijd eens langskomen in De Casteleyn, W. d'Urselstraat 5 te Hingene, elke dinsdagvoormiddag van 9 tot 12 uur en op zaterdag van 8:30 tot 12 uur. Dan vind je onze paleografen aan het werk en zullen ze je graag te woord staan.

Proeve van Klein-Brabantse bibliografie (deel 15)

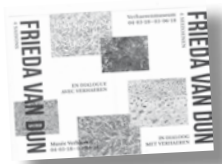
Paul Servaes

Anne ADRIAENS-PANNIER, *De droom van anderen*. Léon Spilliaert, illustrator van Verhaeren, Maeterlinck, Hellens, ..., Brugge, Uitgeverij Van de Wiele, 2017, 240 blz.

Paul ARON, Verhaeren aujour'd'hui/Verhaeren vandaag, in *Émile Verhaeren, Passé/Présent Verleden/Heden*, Mons, 2016, p. 63-71

Paul ARON, Émile Verhaeren, collaborateur du Progrès (1886-1887), in *Textyles n° 50-51*, 2016, p. 23-35

Patrick AUWELAERT, Frieda Van Dun: "4 seizoenen" [in Verhaerenmuseum te Sint-Amands], in *Doorbraak*, 24 maart 2018

Siska BEELE, Marcel DE COCK, Koen DE VLIETTER-DE WILDE, Matthias DEPOORTER, Veerle MOENS en Nico VAN HOUT, *The Beauty of the Beast, Dierenkunst van oude en nieuwe meesters*, Hingene, Kasteel d'Ursel, 2017, 74 blz. (Catalogus bij de gelijknamige tentoonstelling)

Paul BEHETS, Historisch kader: Vrijheid en Privileges, in *De Keure van Puurs 1292-2017*, Puurs, Gemeentebestuur, 2017, p. 47-54

Dirk BINON, Franse soldaten bandschatten Puurs in 1684, in *Mededelingen van de Vereniging voor Heemkunde in Klein-Brabant*, nr. 28, mei 2017, p. 8-9

Dirk BINON, Sint-Catharinakerk te Ruisbroek, in *Binnenkijken in de kerken van Klein-Brabant Vroeger en Nu*, Hingene, Vereniging voor Heemkunde in Klein-Brabant, 2017, p. 11-17

Dirk BINON, Puderse wordt verkocht; Puderse wordt een tweede keer verkocht; 1292 De keure van Puderse, 725 jaar geleden; 1295 Voogdijrechten vastgelegd; 1311 Verkoop voogdij van Puderse; 1368 Zetten van beden-Hertog Wenceslaus; 1449 Uitbreiding, keure van Puderse over bastaardkinderen; 1450 Philips over schepenbanken-laathoven; 1499 Rechten om te vonnissen in Puderse; De tiendheffers van Puderse; Rusebruc, in *De Keure van Puurs 1292-2017*, Puurs, Erfgoed Puurs, 2017, p. 55-115

BORNEM, Archeologische prospectie in Bornem, Kloosterstraat, in *Mededelingen van de Vereniging voor Heemkunde in Klein-Brabant*, nr. 28, mei 2017, p. 61

BORNEM, Abt Leo Van Schaverbeek 50 jaar priester, in *Publi-Nieuws*, Puurs, Drukkerij Baeté, 22ste jrg., nr. 16, 19 april 2017, p. 4

BORNEM, Start herbestemmingsproject abdij, in *Publi-Nieuws*, Puurs, Drukkerij Baeté, 22ste jrg., nr. 37, 13 september 2017, p. 6

BORNEM, Vlaamse orgeldagen, in *Kerk en Leven Bornem & Sint-Amands*, 78ste jrg., nr. 40, 4 oktober 2017

BORNEM MAGAZINE, Bornem, Gemeentebestuur, nr. 2, 10 april-10 juli 2017, 24 blz. (Bekende Bornemnaar: Eugene Van lent; Bornem Babel: Christine Wauters, nieuwe directeur Academie; Rondje Bornem: Maurekerrek; Erfgoed: Kruising 't Hoogste met Molenstraat; Het Kasteel van Bornem en Schelde Sterk Merk)

BORNEM MAGAZINE, Bornem, Gemeentebestuur, nr. 3, 10 juli-10 oktober 2017, 24 blz. (Bekende Bornemnaar: Anne Boeykens; Kasteelheer Koen De Vlieger; Stiltewandeling Hingene; Eikevliet; Vroeger is het nu van toen: De Kouterkapel te Eikevliet; Vlaamse Orgeldagen)

BORNEM MAGAZINE, Bornem, Gemeentebestuur, nr. 4, 10 oktober-10 januari 2018, 24 blz. (Overstromingsveiligheid en natuur gaan hand in hand in Bornem; Jos De Reu wint de cultuurprijs 2017; Weert; Vroeger is het nu van toen: Mandenvlechten)

BORNEM MAGAZINE, Bornem, Gemeentebestuur, nr. 1, 10 januari-10 april 2018, 24 blz. (Bekende Bornemnaar Hind Frailhi; Danny De Vos: Vossenstreken; Rondje Bornem: Hingene; Nieuw Ter Dilft)

Ward BOSMANS, Architectenwoning met elementen in art-decostijl staat te koop te Sint-Amands, in *Het Nieuwsblad*, 1 september 2017

Alicia BREMMERS, Leyla DEMIRKAN, Jonas Derdelinckx, Terugblik: Een ijverige student leert zijn lessen buiten de colleges: Jacques De Maere [Bornem], in *Mededelingenblad van de Leuvense Germanistenvereniging*, 29ste jrg., 2017, nr. 1, p. 47-49

BRIEVEN VAN ÉMILE, Sint-Amands, Émile Verhaerengenootschap, nr. 21, mei 2017, 2 blz. (Expo: Zwarte poëzie; La Roulotte théâtrale: À l'homme d'aujourd'hui/Aan de mens van nu; Émile Verhaeren Passé/Présent, Verleden/Heden; Émile Verhaeren, Poésie Complète 11: Les Ailes rouges de la guerre; Muzikale Verhaerenwandeling)

BRIEVEN VAN ÉMILE, Sint-Amands, Émile Verhaerengenootschap, nr. 22, november 2017, 4 blz. (Jan Van Landeghem: Chansons de fou; Verhaeren en son temps; Verhaeren en Spanje; Poëziefilm: De Wereld van Gisteren; Expo: Léon Spilliaert, illustrator van Verhaeren, Maeterlinck, Hellens, ...; De Verhaerenbuste van René Pajot; Delphine Lecompte: Westernpoëzie)

BRIEVEN VAN ÉMILE, Sint-Amands, Émile Verhaerengenootschap, nr. 23, februari 2018, 4 blz. (Expo: 4 seizoenen: Frieda Van Dun & Emile Verhaeren; Verhaeren in Oekraïne; Markante aanwinsten van het Emile Verhaerenmuseum 2017; Schilderij uit Verhaerens collectie duikt op te Amsterdam; Emile Verhaeren en de film; Leen Vermeiren vertelt Pessoa; Poëzie-concert Coppia Corda: Kom langzaam zitten)

Jeroen BROUWERS, *De vroegvoltooiden, Nawoord in Loekie Zvonik, Hoe heette de hoedenmaker*, Amsterdam, Uitgeverij Cossee, 2018, p. 195-221. [Over het verdoemde schrijverskoppel Loekie Zvonik en Dirk de Witte. Verscheen ook in *Knack*, 3 januari 2018]

Jonas BRUYNEEL, De zwarte Verhaeren, in *Openbaar Kunstbezit*, augustus-september 2017, nr. 4, p. 18-21

Ruud BRUIJNS, Emile Verhaeren (1855-1916) een Franstalige dichter met een Vlaams hart, in *De Nederlanden extra muros, Jaarboek, Ieper/Numansdorp, Vereniging/stichting Zannekin, Deel 38*, 2016

Louis CALLAERT, Onze dorpsnamen: Van Pudersse naar Puurs, in *De Keure van Puurs 1292-2017*, Puurs, Gemeentebestuur, 2017, p. 153-155

Linda CALUWAERTS, Onze vergeten streekgenoten in Amerika, in *Mededelingen van de Vereniging voor Heemkunde in Klein-Brabant*, nr. 28, mei 2017, p. 19-33

Linda CALUWAERTS, Sint-Amanduskerk te Sint-Amands, in *Binnenkijken in de kerken van Klein-Brabant Vroeger en nu*, Hingene, Vereniging voor Heemkunde in Klein-Brabant, 2017, p. 120-148

Anna Pardo CANEDO, Sandra LAMMENS, *Minuit Blanc*, Tekstboekje bij de gelijknamige CD, 2016 (met teksten van Emile Verhaeren, Kurt Van Eeghem en Rik Hemmerijckx)

Barbara CASPERS, Marthe Massin, femme (d') artiste, in *Textyles n° 50-51*, 2016, p. 65-74

Corinne CLARYSSE, *Carnet réalisé dans le cadre de l'exposition Les Gestes Bleus-Rêverie autour du cabinet de travail d'Emile Verhaeren à Roisin*, Mons, Maison Losseau, 2016

Valerià CORTÉS, *Verhaeren en España (1888, 1901) Paisaje, festejo y muerte*, Madrid, Editorial Biblioteca Nueva, 2017, 392 blz.

Manuel COUVREUR, Échos de la vie théâtrale à Bruxelles dans la correspondance adressée à Victor Reding, directeur du théâtre du Parc (1899-1925), in *Textyles n° 50-51*, 2016, p. 161-189

Benny CROKET, Wans, een Antwerps barokschilder in Hingene, in *Mededelingen van de Vereniging voor Heemkunde in Klein-Brabant*, nr. 28, mei 2017, p. 4-7

Benny CROKET, Opgelet: kinderen in het verkeer, in *Mededelingen van de Vereniging voor Heemkunde in Klein-Brabant*, nr. 28, mei 2017, p. 45-46

[Benny CROKET], Binnenkijken in de kerken van Klein-Brabant Vroeger en nu, in *Publi-Nieuws*, Puurs, Drukkerij Baeté, 22ste jrg., nr. 46, 15 november 2017, p. 10

Benny CROKET (redactie), *Binnenkijken in de kerken van Klein-Brabant Vroeger en nu, Jaarboek van de Vereniging voor Heemkunde in Klein-Brabant* vzw, Hingene, Erfgoedhuis De Casteleyn, 52ste jrg., 2017, 398 blz.

Benny CROKET, Sint-Stefaankerk te Hingene, in *Binnenkijken in de kerken van Klein-Brabant Vroeger en nu*, Hingene, Vereniging voor Heemkunde in Klein-Brabant, 2017, p. 164-200

Benny CROKET, Sint-Margaretakerk te Wintam, in *Binnenkijken in de kerken van Klein-Brabant Vroeger en nu*, Hingene, Vereniging voor Heemkunde in Klein-Brabant, 2017, p. 357-388

Martine CUYT, 'Met dank voor de edele gevoelens' Verhaerenbiograaf al sinds 1953 idolaat van Elsschot, in *Achter de Schermen, Nieuwsbrief van het Willem Elsschotgenootschap*, Antwerpen, 19de jrg., nr. 1-2, juni 1917, p. 16-19 (in gesprek met Paul Servaes)

Martine CUYT, Griet Op de Beeck schrijft boekenweekgeschenk "Gezien de feiten"; Jan Terlouw schrijft Boekenweekessay "Natuurlijk", in *Boekenweekbijlage*, Borgerhout, 2018, p. 2 en 6

Els DALEMANS, Herman Seghers (76) overleden. Palingsfestival en Toerisme Klein-Brabant verliezen grote kracht, in *Het Laatste Nieuws*, 28 juli 2017

Op de sofa bij prof. WERNER DE BONDT [Weert 1944] Een rondleiding in het hoofd van de belegger, in *Money Expert. Het financiële magazine voor beleggers van Deutsche Bank*, Brussel, Lente 2018, p. 46-47

Dirk DE BIEVRE en Ludo ABICHT, Turkije vandaag: drie uiteenlopende visies. Een gesprek met Dries Lesage, Mete Öztürk en Dirk Rochtus, in *Streven*, juni 2017

Paul DE BORGER, Sint-Leonarduskerk te Breendonk: Van dorsvloer tot dorpskerk, in *Binnenkijken in de kerken van Klein-Brabant Vroeger en nu*, Hingene, Vereniging voor Heemkunde in Klein-Brabant, 2017, p. 277-290

Paul DE BORGER, Van Bredendunc tot Breendonk, De eerste vermeldingen en de vroegste dorpsontwikkeling, in *De Keure van Puurs 1292-2017*, Puurs, Gemeentebestuur, 2017, p. 122-139

Lotte DEBROUWERE, Dina Tersago: "Geef mij maar een olifantendracht", in *N Magazine Het Nieuwsblad*, 13 mei 2017, p. 3-10

Jacques DE DECKER, Que reste-t-il d'Émile Verhaeren?/Wat blijft er van Émile Verhaeren nog over?, in *Émile Verhaeren, Passé/Présent Verleden/Heden*, Mons, 2016, p. 55-60

Jos DE DONDER, Het Louis De la Haye-orgel in de Sint-Pieterskerk te Puurs, in *Binnenkijken in de kerken van Klein-Brabant Vroeger en nu*, Hingene, Vereniging voor Heemkunde in Klein-Brabant, 2017, p. 70-77

Wieland DE HOON, Driemaal Verhaeren, in *100% EXPO*, Antwerpen, Provinciebestuur Antwerpen, september-november 2016, p. 27-29

Cathérine DE KOCK, Allemaal beestjes. Kasteel d'Ursel toont oude en nieuwe dierenkunst, in *De Standaard*, 27/28 mei 2017, p. C12-13

Peggy DE LAET, Investeren in saamhorigheid. Jos Vanachter liet de namen van gezinsleden vereeuwigen op een beiaardklok, in *Kerk en Leven*, 14 maart 2018, p. 13

Guy DELFORGE, Gedeputeerden kajakken week provinciedomeinen op gang op kasteelgracht d'Ursel, in *De Standaard*, 11 april 2017, p. 25

Guy DELFORGE, Bornem: 1612 handtekeningen tegen bouwprojecten aan Mannenwiel, in *Het Nieuwsblad*, 4 mei 2017

Guy DELFORGE, Patrick POPPE, Sint-Amands wil fuseren met Puurs, in *De Standaard*, 22 mei 2017, p. 23

Guy DELFORGE, Gemeentehuis van Oppuurs verkocht, in *Het Nieuwsblad*, 8 juni 2017

- Guy DELFORGE, Definitieve beslissing van fusie tussen Sint-Amands en Puurs valt pas dit najaar, in *Het Nieuwsblad*, 30 mei 2017
- Guy DELFORGE, De Schelde, bron van leven. In *Het Nieuwsblad*, 28 mei 2017 (over tentoonstelling van de heemkundige verzamelkring Heverstam)
- Guy DELFORGE, Puurs en Sint-Amands beslissen later over fusie, in *De Standaard*, 15 juni 2017, p. 28
- Guy DELFORGE, Parade voor 725 jaar Puurs, in *Rondom Klein-Brabant*, 21 juni 2017
- Guy DELFORGE, Frans Hermans ontsluit met Jelle en Jefke "Het geheim van de Kouter", in *Rondom Klein-Brabant*, 21 juni 2017
- Guy DELFORGE, Bornem, Wonen in de abdij, in *Rondom Klein-Brabant*, 19 juli 2017
- Guy DELFORGE, Boegbeeld van Palingfestival Herman Seghers (76) overleden, in *Gazet van Antwerpen*, 27 juli 2017
- Guy DELFORGE, Middeleeuws feest voor 30ste Ommegang in Kalfort, in *Rondom Klein-Brabant*, 18 augustus 2017
- Guy DELFORGE, Kasteel d'Ursel toont The Beauty of the Beast, in *Rondom Klein-Brabant*, 18 augustus 2017
- Guy DELFORGE, Hingene, Van Praet viert 80ste verjaardag in De Notelaer; Openluchtsppektakel De heks van Nattenhaasdonck in Havesdonckhoeve, in *Rondom Klein-Brabant*, 13 september 2017
- Guy DELFORGE, Sint-Amands, Dorpsgedicht over de kaai, in *Rondom Klein-Brabant*, 27 september 2017
- Guy DELFORGE, Fietsen langs zestien kerken; Klein-Brabantse alumni van de universiteit Leuven verzamelen, in *Rondom Klein-Brabant*, 11 oktober 2017
- Guy DELFORGE, De Vossenstreken van Danny en Arnold, in *Rondom Klein-Brabant*, 25 oktober 2017
- Guy DELFORGE, Puursenaar Luc Morjaeu tekent stripverhaal "Het spook van Pukema"; Fusie Sint-Amands Puurs is nu officieel; Robert d'Ursel terug in kasteel te Hingene; Oude bibliotheek te Sint-Amands te koop, in *Rondom Klein-Brabant*, 6 december 2017
- Guy DELFORGE, Kerken in beeld met Heemkundig jaarboek, in *Rondom Klein-Brabant*, 20 december 2017
- Guy DELFORGE, Maarten Inghels schrijft dorpsgedicht; Slapen in het schildersatelier van hertogin Antonine de Mun in kasteel d'Ursel; Nieuw leven voor De Notelaer, in *Rondom Klein-Brabant*, 14 februari 2018
- Guy DELFORGE, Sint-Amands, Kunstenaar Danny Selleslagh exposeert in New York; Gesmaakt streekbiertje Cuvée Verhaeren komt er ook als blonde tarwe trippel, in *Rondom Klein-Brabant*, 14 maart 2018
- Paul DEMETS, Vitale veerman aan de onstuimige Schelde, in *De Morgen*, 6 april 2016, p. 11
- Peter DE MEY, "Lutherherdenking kan ons helpen", in *Kerk en Leven*, 25 oktober 2017, p. 6
- Dario DE REGOYOS, *España negra de Émile Verhaeren*, Madrid, Casimiro, 2014 (tweede druk), 86 blz.
- Monique DE RYCK, Sint-Annakerk te Weert, in *Binnenkijken in de kerken van Klein-Brabant Vroeger en nu*, Hingene, Vereniging voor Heemkunde in Klein-Brabant, 2017, p. 344-356
- Clément DESSY, Les vies britanniques de Verhaeren (1889-1916), in *Textyles n° 50-51*, 2016, p. 119-137
- Koen DE VLIETTER-DE WILDE, Schrijf en blijf (nog wat langer), in *Kasteel d'Ursel Magazine*, nr. 50, mei-juni-juli 2017, p. 12-13
- Koen DE VLIETTER-DE WILDE, Dansen als een edelman, in *Kasteel d'Ursel Magazine*, nr. 51, augustus-september-oktober 2017, p. 8-9
- Koen DE VLIETTER-DE WILDE, Een nieuwe toekomst voor paviljoen De Notelaer, in *Kasteel d'Ursel Magazine*, nr. 51, augustus-september-oktober 2017, p. 10-11
- Koen DE VLIETTER-DE WILDE, Het oudste familieportret, in *Kasteel d'Ursel Magazine*, nr. 52, november-december 2017-januari 2018, p. 4-7
- Koen DE VLIETTER-DE WILDE, Een presidentieel portret [van Robert d'Ursel], in *Kasteel d'Ursel Magazine*, nr. 53, februari-maart-april 2018, p. 4-5
- Koen DE VLIETTER-DE WILDE, Een hotel volgens het boekje, in *Kasteel d'Ursel Magazine*, nr. 53, februari-maart-april 2018, p. 10-12
- Danny DE VOS, *Vossenstreken of hoe beesten soms de mens uithangen*, Antwerpen, Uitgeverij Van Halewyck, 2017, 100 blz.
- Lukas DE VOS, Pot en Scherf, De Koning van Macronesië; De wrok van Kaczynski; Front tegen willekeur van de president, in *Doorbraak* 1 juni 2017; 1 augustus 2017; 24 maart 2018
- Jozef DHOORE en Marie VAN AUWENIS, Van Linsella tot Liezele, in *De Keure van Puurs 1292-2017*, Puurs, Gemeentebestuur, 2017, p. 140-151
- Marie DOSSIN, La correspondance d'Albert Mockel à André Fontainas (1896-1914), in *Textyles n° 50-51*, 2016, p. 139-160
- Maxie ECKERT, Geef gezonde burgers korting op hun ziekenfonds (interview met Erik Schokkaert [Puurs 1954]) in *De Standaard*, 12 juni 2017, p. 4
- EDT, Sint-Amands, Verhaerenmuseum toont "onbekende schatten", in *Het Laatste Nieuws*, 11/12 maart 2017
- EHU, Sabine Hagedoren praat voor het eerst over het overlijden van haar echtgenoot, in *Het Nieuwsblad*, 11 juli 2017
- ERFGOED PUURS, *De Keure van Puurs 1292-2017*, Puurs, Gemeentebestuur, 2017, 158 blz.

FC, Heemkring fietst langs kerken. Jaarboek richt de schijnwerpers op de zestien kerken van de regio Klein-Brabant, in *Kerk en Leven*, 78ste jrg., nr. 47, 22 november 2017

Jef GEERAERTS, *Twaalf brieven rondom liefde en dood*, Antwerpen, Manteau, 2017, 272 blz. [ook aan Pol Le Roy uit Hingene]

Seren GOEMAN [Puurs], *Het laatste wat ik zag*, Puurs, In eigen beheer, 2016

Noémie GOLDMAN, Verhaeren au Salon des XX, in *Textyles n° 50-51*, 2016, p. 37-45

David GULLENTOPS, La poésie d'Émile Verhaeren dans les périodiques belges, in *Textyles n° 50-51*, p. 47-64

David GULLENTOPS, L'Européanité d'Émile Verhaeren/ De Europese gerichtheid van Émile Verhaeren, in *Émile Verhaeren Passé/Présent Verleden/Heden*, Mons, 2016, p. 37-44

Inge HAUCHECORNE, Wat gebeurt er met de kerken van Bornem in de toekomst?, in *Kerk en Leven Bornem & Sint-Amands*, 78ste jrg., nr. 17, 26 april 2017

Rik HEMMERIJCKX, Émile Verhaeren, Critique d'Art de la Belle Époque/ Émile Verhaeren, kunscriticus van de Belle Époque, in *Émile Verhaeren, Passé/Présent Verleden/Heden*, Mons, 2016, p. 29-34

Rik HEMMERIJCKX, *Zwarte Poëzie/Poésie Noire*, Sint-Amands, Emile Verhaerenmuseum, 2017, 32 blz. (catalogus van de gelijknamige tentoonstelling in het museum)

HINGENE, Orde van Hingene brengt hulde aan verenigingen, in *Publi-Nieuws*, Puurs, Drukkerij Baeté, 23ste jrg., nr. 13, 28 maart 2018, p. 17

HINGENE, Gemeente Bornem en Kempens Landschap ondertekenen erfpacht paviljoen De Notelaer, in *Publi-Nieuws*, Puurs, Drukkerij Baeté, 23ste jrg., nr. 8, 21 februari 2018, p. 46

HINGENE, Unieke tentoonstelling in kerk Hingene, in *Publi-Nieuws*, Puurs, Drukkerij Baeté, 22ste jrg., nr. 37, 13 september 2017, p. 6

HINGENE, Kasteel d'Ursel brengt tentoonstelling "The Beauty of the Beast", in *Publi-Nieuws*, Puurs, Drukkerij Baeté, 22ste jrg., nr. 24, 24 juni 2017, p. 18

Peter JACOBS, Hoe overleven de dode-schrijversgenootschappen? (o.a. Emile Verhaerengenootschap) in *De Standaard*, 12 januari 2018, p. L6-L8

DEKALFORTSE KLOK, Puurs, Dorpshuis Vrededaal vzw, 28ste jrg. nr. 105, april 2018 (Uit de Oude Doos [over Robert Schampaert]; Concordiavrienden nodigen uit; Een stukje Zoutelande in Kalfort; Zomer in het dorps huis; Thuis in het Dorps huis: Wandelvrienden Kalfort)

Kasteel d'Ursel Magazine, Antwerpen, Provinciebestuur, 13de jrg., nr. 50, mei-juni-juli 2017, 16 blz. (The beauty of the beast, Dierenkunst van oude en nieuwe meesters; Proef Cuvée Antonine in de parkbar; Kajakken rond het kasteel; Kidsproof; Tweede kwadrant parkbos afgewerkt)

Kasteel d'Ursel Magazine, Antwerpen, Provinciebestuur, 13de jrg., nr. 51, augustus-september-oktober 2017, 16 blz. (Het Atelier van Antonine; Wereldpremière Spontini in Venetië; Bezoek The Beauty of the Beast; Een muzikale coup de foudre; Wat valt er?; Beeldbank: Schrijf en blijf (nog wat langer)

Kasteel d'Ursel Magazine, Antwerpen, Provinciebestuur, 13de jrg., nr. 52, november-december 2017-januari 2018, 16 blz. (Het oudste familieportret; Het atelier van Antonine; Slapen met zicht op het kasteel)

Kasteel d'Ursel Magazine, Antwerpen, Provinciebestuur, 14de jrg., nr. 53, februari-maart-april 2018, 16 blz. (Kasteel in de bloemen; Tentoonstelling Frans Mortelmans; Het atelier van Antonine)

Pieter KESSELAERS, Fort Lievele ontvangt miljoen euro van de overheid, in *Rondom Klein-Brabant*, 12 april 2017

Pieter KESSELAERS, Sandra J. Paul schrijft nieuw boek: Moordspel, in *Rondom Klein-Brabant*, 26 april 2017

Pieter KESSELAERS, Alleen maar voordelen aan fusie Puurs en Sint-Amands, in *Rondom Klein-Brabant*, 21 juni 2017

KLEIN-BRABANT, Vereniging voor Heemkunde in Klein-Brabant, in *Kerk en Leven Bornem & Sint-Amands*, 78ste jrg., nr. 33, 16 augustus 2017 (Open Monumentendag; Frans Van Praet in De Notelaer; Havesdonckhoeve "De Heks van Nattenhaesdonck")

KLEIN-BRABANT, Voorstelling jaarboek 2017 Heemkundige Kring, in *Publi-Nieuws*, Puurs, Drukkerij Baeté, 22ste jrg., nr. 50, 13 december 2017, p. 4

Yarema KRAVETS, *Verhaeren en Oekraïne (Emile Verhaeren en Ukraine (critique, répercussions, traductions))*, Lviv, Triada Plus, 2016, 344 blz.

Jan LAMPO, Verhaeren, Maeterlinck, Rodenbach, Elskamp, Eekhoud Escout! Escout! In *Zuurvrij*, Antwerpen, Letterenhuis, juni 2016

LANDSCHAPSKRANT, Dendermonde, Regionaal landschap Schelde-Durme, najaar 2017, 16 blz.

LANDSCHAPSKRANT, Dendermonde, Regionaal landschap Schelde-Durme, Voorjaar 2018, 20 blz. (Rivierpark Scheldevallei Feestelijk van start; In het spoor van de Schelde; Eerherstel voor abdij Affligem & hopcultuur; Herinneringen aan een vlasrootput; Gloednieuwe brug op maat van huiszwaluwen)

Daniel LAROCHE, Verhaeren, un Everest de poésie, in *Le Carnet et les Instants, Revue des Lettres belges francophones*, Brussel, 29 november 2017

Lekker eten, drinken, logeren en genieten in Klein-Brabant 2018, Bornem, Toerisme Klein-Brabant-Scheldeland

MARIEKERKE, Religieus werk Marcel Notebaert in kerk Mariekerke, in *Publi-Nieuws*, Puurs, Drukkerij Baeté, 22ste jrg., nr. 24, 24 juni 2017, p. 6

Hans MEDART, Van orgelpijpen tot klokkenspel. Vlaamse Orgeldagen in Bornem laten ook de Puurse beiaard klinken, in *Kerk en Leven*, 78ste jrg., nr. 32, 4 augustus 2017, p. 13

MEDEDELINGEN van de Vereniging voor Heemkunde in Klein-Brabant vzw, Hingene, Vereniging voor Heemkunde in Klein-Brabant, nr. 28, mei 2017, 68 blz.

Marc MEES, Fernand Donnet en de inventarisatie van erfgoed in de provincie Antwerpen, in *Binnenkijken in de kerken van Klein-Brabant Vroeger en nu*, Hingene, Vereniging voor Heemkunde in Klein-Brabant, 2017, p. 7-10

Cisse MICHIELS, Jan Wauters: nog altijd een monument in de Vlaamse sportjournalistiek, in *De Vlaamse scriptiekrant*, Zellik, 5de jrg., nr. 2, juni 2017, p. 6

Serge MIGOM, De spektakels van Servandoni. Verlicht schilder, architect en decorateur, in *100 % EXPO*, Antwerpen, Provinciebestuur Antwerpen, juni-augustus 2016., p. 20-22 [over kasteel d'Ursel te Hingene]

Richard MILLER, Le "Saint Georges d'Émile Verhaeren/Émile Verhaeren en Sint Joris, in *Émile Verhaeren, Passé/Présent Verleden/Heden*, Mons, 2016, p. 17-25

MMMV, De zwarte poëzie van Emile Verhaeren, in *'t Pallieterke*, Antwerpen, 13 juli 2017

Martine MOENS, Bornem, Gouden priesterjubiläum van abt Leo, in *Kerk en Leven, Bornem & Sint-Amands*, jrg. 78, nr.13, 29 maart 2017, p. 1

Martine MOENS en Hans MEDART, Erik De Cock werd in 1997 diaken gewijd te Oppuurs, in *Kerk en Leven*, 78ste jrg., nr. 12, 22 maart 2017, p. 17

Martine MOENS, Binnenkijken in de kerken van Klein-Brabant: vroeger en nu, in *Kerk en Leven, Bornem & Sint-Amands*, 79ste jrg., nr. 6, 7 februari 2018, p. 1-3

Veerle MOENS, Brody Neuwenschwander: "Ik voelde me als een medium", in *Kasteel d'Ursel Magazine*, nr. 50, mei-juni-juli 2017, p. 15

Veerle MOENS, Vrijwilligers duiken in het archief, in *Kasteel d'Ursel Magazine*, nr. 50, mei-juni-juli 2017, p. 10-11

Veerle MOENS, Slapen met zicht op het kasteel, in *Kasteel d'Ursel Magazine*, nr. 52, november-december 2017-januari 2018, p. 12-13

Luc MORJAEU en Bruno DE ROOVER, *Het spook van Pukema*, Puurs, Gemeentebestuur, 2017, 40 blz. (stripalbum voor 725 jaar Puurs)

Musée Provincial Émile Verhaeren/Provinciaal Museum Émile Verhaeren, Émile Verhaeren en quelques mots/Émile Verhaeren in enkele woorden, in *Émile Verhaeren, Passé/Présent Verleden/Heden*, Mons, 2016, p. 7-13

Els MUYS, "Aimez toujours", in *Kasteel d'Ursel Magazine*, nr. 50, mei-juni-juli 2017, p. 14

Vic NACHTERGAELE, Rik HEMMERIJCKX, Emile Verhaeren De 'tentaculaire' dichter, in *Romaneske, Driemaandelijke uitgave van de Vereniging van Leuvense romanisten*, Leuven, 41ste jrg., nr. 2, 2016, p. 6-17

NATHALIE, Binnenkijken in Joodse en kerkse kringen, in *Kerk en Leven, Bornem & Sint-Amands*, 78ste jrg., nr. 45, 8 november 2017

Judyta NIEDOKOS, Émile Verhaeren et Kazimierz Filip Wize: la traduction polonaise des *Visages de la Vie* et des *Douze Mois*, in *Textyles n° 50-51*, 2016, p. 103-118

Nieuwsbrief nr. 45 van Heverstam, Verzamelkring Sint-Amands, Sint-Amands, jrg. 14, nr.1, mei 2017

Nieuwsbrief Toerisme Klein-Brabant-Scheldeland, Bornem, mei 2017. (Welkom op de Nieuwsbrief; Stem het 'stiltepad Hingene' tot wandelpad van het jaar; Te beleven evenementen; André De Clerck, erelid)

Nieuwsbrief Toerisme Klein-Brabant-Scheldeland, Bornem, juli 2017, (Dagtripbrochure; Tentoonstelling: Zwarte poëzie, Sint-Amands; Beiaardconcerten Puurs; Verklapt met Dimitri Leue te Hingene; Havesdonckhoevefeesten te Wintam; Maria Ommegang te Kalfort).

Nieuwsbrief Toerisme Klein-Brabant-Scheldeland, Bornem, augustus 2017, (In Memoriam Herman Seghers door Paul Servaes; In de kijker: Koffiebranderij Van Reeth te Puurs 160 jaar; Te beleven)

Nieuwsbrief Toerisme Klein-Brabant-Scheldeland, Bornem, oktober 2017. (Lancering van de Puurse strip "Het spook van Pukema"; Geef eens een streekproduct cadeau; "Last Best Hope" te Bornem; Vredesfeest te Puurs; Open Molenmuseum-namiddag te Sint-Amands; Proefstuk Klein-Brabant; Westernpoëzie te Sint-Amands; Binnenkijken in de kerken van Klein-Brabant)

Nieuwsbrief Toerisme Klein-Brabant-Scheldeland, Bornem. november 2017 (Winter in Klein-Brabant; Het "Warmste huis" in Bornem; Winterwandelingen; Puurs: winterbar en ijspiste 725; Een origineel kerst- of eindejaarsgeschenk)

Nieuwsbrief Vereniging voor Heemkunde Klein-Brabant, Hingene, Erfgoedhuis De Casteleyn, mei 2017, 2 blz.

N.N., Lena of de kunst van geschiedenis: Madonna, in *Mededelingen van de Vereniging voor Heemkunde in Klein-Brabant*, nr. 28, mei 2017, p. 34-40

Michel OTTEN, Nos lettres à Kiev, in *Textyles n° 50-51*, 2016, p. 275-276

Julien PAUWELS, Sint-Vincentius a Paulokerk te Branst, in *Binnenkijken in de kerken van Klein-Brabant Vroeger en nu*, Hingene, Vereniging voor Heemkunde in Klein-Brabant, 2017, p. 241-255

Ludo PERMENTIER & Rik SCHUTZ, *Met zoveel woorden. Gids voor trefzeker taalgebruik*, Antwerpen, AUP Davidsfonds Uitgeverij, 2016, 603 blz.

Ludo PERMENTIER, Hit & run van eigen kweek: "Oasak betettert!", in *De Standaard*, 26 oktober 2017

Ludo PERMENTIER, De kwestie: Van de kerk naar de slaapkamer, in *De Standaard*, 13 oktober 2017

Ludo PERMENTIER, Bron van taalplezier en schatkamer voor taalkunde. Wat verliezen we als de dialecten verdwijnen? in *De Standaard*, 26 oktober 2017

Ludo PERMENTIER, Maitresse is haar dakje kwijt, in *De Standaard*, 5 februari 2016

Danny POLFLIET, Sint-Lambertuskerk te Eikevliet, in *Binnenkijken in de kerken van Klein-Brabant Vroeger en nu*, Hingene, Vereniging voor Heemkunde van Klein-Brabant, 2017, p. 201-221

Gérald PURNELLE, Verhaeren diseur de ses poèmes: étude métrique et prosodique, in *Textyles n° 50-51*, 2016, p. 75-87

PUURS, 30ste Maria-ommegang Kalfort 2017, in *Publi-Nieuws*, Puurs, Drukkerij Baeté, 22ste jrg., nr. 16, 19 april 2017, p. 14

PUURS, Cathy Berx en Ruben Van Gucht promoten voortaan de asperge, in *Publi-Nieuws*, Puurs, Drukkerij Baeté, 22ste jrg., nr. 19, 10 mei 2017, p. 6

PUURS, De beiaard is er klaar voor, in *Kerk en Leven Puurs*, 78ste jrg., nr. 19, 10 mei 2017

PUURS, Beiaardlied en Beiaardhymne; Louis Callaert en de toren, in *Kerk en Leven Puurs*, 78ste jrg., nr. 20, 17 mei 2017

PUURS, Beiaardlied en Beiaardhymne, in *Publi-Nieuws*, Puurs, Drukkerij Baeté, 22ste jrg., nr. 21, 24 mei 2017, p. 17

PUURS, Zalig beiaardweekend, in *Kerk en Leven Puurs*, 78ste jrg., nr. 22, 31 mei 2017

PUURS, Beiaardier Tom Van Peer, in *Kerk en Leven Puurs*, 78ste jrg., nr. 25, 21 juni 2017

PUURS, Louis Callaert, Puurs en Kalfort tijdens WOII. Een kroniek, in *Mededelingen van de Vereniging voor Heemkunde in Klein-Brabant*, nr. 28, mei 2017, p. 9

PUURS, 2 juli 2017 Feestparade Puurs 725 1292-2017, Brochure bij de feeststoet, 60 blz.

PUURS, "De keure van Puurs" in boekvorm, in *Publi-Nieuws*, Puurs, Drukkerij Baeté, 22ste jrg., nr. 43, 25 oktober 2017, p. 42

Marc QUAGHEBEUR, *Histoire, forme et sens en littérature. La Belgique francophone. Tome 2 - L'Ébranlement (1914-1944)*, Bruxelles, P.I.E. Peter Lang, 2017, 412 blz.

Marc QUAGHEBEUR, Pour te sentir, Belgique, fût-ce à travers tes morts/ Om je kloppende hart te voelen, België, al was het maar via jouw doden, *Émile Verhaeren, Passé/Présent Verleden/Heden*, Mons, 2016, p. 47-52

John RASKING, Asperges twee tot drie weken vroeger dan normaal, in *De Standaard*, 11 april 2017, p. 21

Amaury RAUTER, De Bruxelles à La Plage: une écriture entre colonnes, in *Textyles n° 50-51*, 2016, p. 13-21

Amaury RAUTER, La Plage: dialogue entre lieux de sociabilité. Analyse et interprétation du journal mondain "La Plage" (1882-1883), masterproef Universiteit Luik, 2016 (Promotor: Denis Saint-Amand (over Emile Verhaeren en Georges Rodenbach)

Herwig REYNTJENS, Kerken teruggeven aan de samenleving, in *Kerk en Leven Bornem & Sint-Amands*, 78ste jrg., nr. 34, 23 augustus 2017.

Herwig REYNTJENS, Kerkenplan Bornem goedgekeurd, in *Kerk en Leven Bornem & Sint-Amands*, 78ste jrg., nr. 11, 15 maart 2017

Dirk ROCHTUS, "Wir müssen Belgien umbauen", in *Focus*, nr. 14/16, 2 april 2016

Dirk ROCHTUS, Duitse waardigheid tegen terreur, in *De Standaard*, 21 december 2016, p. 38

Dirk ROCHTUS, Uit de kring der verlichte geesten geweerd; Van die Europese boer geen eieren; 2-0 voor Merkel; Trump-bashing onderdeel van Duitse kiesstrijd, in *Doorbraak*, 8 april, 7 mei; 8 mei, 31 mei 2017

Dirk ROCHTUS, Populisme: scheldwoord of vijand?; De arm van Erdogan wordt alsmar langer; Eberhard Jäckel (1929-2017): Meester van de Holocaustherinnering; Ga uit mijn zon !; Dorst naar adalet/ gerechtigheid!; Jamaica's verzengende hitte in *Doorbraak*, 30 juli 2017; 21 augustus 2017; 24 augustus 2017; 25 augustus 2017; 31 augustus 2017, 26 november 2017

Dirk ROCHTUS, Geestelijk begeleider van de democratie [Karl Dietrich Bracher]; De kanselier en de "Groote Oorlog", 'Het wonder van Holland'; Strijdbaar filosoof [Miguel de Unamuno], in *ADV-n-mededelingen*, Antwerpen nr. 55, eerste trimester 2017, p.3; nr. 56, tweede trimester 2017, p. 3; nr. 57, derde trimester 2017, p. 3.; nr. 58, vierde trimester 2017, p. 3

Dirk ROCHTUS, Glansvol binnenkijken [in dichtershuizen]; AfD zoekt naampatroon; Houwdegen op zijn nummer gezet; Fatale avond in Berlijn voor Ernst Tergler. Links heeft zijn tijd gehad; Vaderlandsverrader die niet wil zwijgen, in *Doorbraak*, 26 december; 29 december; 30 december 2017; 4 januari 2018, 7 januari 2018; 26 maart 2018

Dirk ROCHTUS, '68: even over de grens kijken, in *ADV-n-mededelingen*, Antwerpen, Eerste trimester 2018

Luc ROCHTUS, Benny CROKET, Onze-Lieve-Vrouw-Hemelvaartkerk te Mariekerke, in *Binnenkijken in de kerken van Klein-Brabant Vroeger en nu*, Hingene, Vereniging voor Heemkunde in Klein-Brabant, 2017, p. 222-240

Hubert ROLAND, Un Verhaeren expressioniste. La traduction allemande des *Blés mouvants* (*Die wogende Saat, 1914-1917*) par Paul Zech, in *Textyles* n° 50-51, 89-102

Hubert ROLAND, "La bile se dissout de mon cœur" La controverse Verhaeren-Zech et l'utopie d'une réconciliation belgo-allemande en 1916, in *La Bataille de Charleroi. 100 ans après*, Bruxelles, Académie Royale des Lettres et des Beaux-Arts de Belgique, 2014, p. 309-320

Hubert ROLAND, Kulturtransfer und Nachdichtung, Über Autoren des belgischen Symbolismus und ihre Beziehung zur deutschen Literatur, in *Germanistische Mitteilungen, Zeitschrift für Deutsche Sprache, Literatur und Kultur*, Heidelberg, Universitätsverlag, Belgischer Germanisten- und Deutschlehrerverband, 2016, 42ste jrg., nr. 2, p.45-62

Hans ROMBAUT, Meer dan duizend jaar in handen van abdijen. Puurs als domein van de abdijen van Ronse, Cornelimunster en Hemiksem, in *De Keure van Puurs 1292-2017*, Puurs, Gemeentebestuur, 2017, p. 7-45

RUISBROEK, 1298 De keure van Ruisbroek, in *De Keure van Puurs 1292-2017*, Puurs, Gemeentebestuur, 2017, p.116-121

Caroline RYSSAERT, Nattenhaasdonk, archeologisch ontleed, in *Mededelingen van de Vereniging voor Heemkunde in Klein-Brabant*, nr. 28, mei 2017, p. 62-67

SAMAGAZINE, Sint-Amunds, Gemeentebestuur, 52ste jrg., nr. 154, mei 2017, 16 blz. (Ons onderwijslandschap in beweging. Eerste middelbare school in Sint-Amunds)

SAMAGAZINE, Sint-Amunds Gemeentebestuur, 52ste jrg., nr. 155, juli 2017, 16 blz. (Stappenplan voor een eventuele fusie; Het zomert op de Kaai)

SAMAGAZINE, Sint-Amunds, Gemeentebestuur, 52ste jrg., nr. 156, september 2017, 16 blz. (Fusie: Vier extra infomomenten vooraleer gemeenteraad beslist)

SAMAGAZINE, Sint-Amunds, Gemeentebestuur, 52ste jrg., nr. 157, november 2017, 16 blz. (Sint-Amunds en Puurs gaan voor fusie; Stefaan Van Marcke schrijft 'Op de kade' het zesde dorpsgedicht)

SAMAGAZINE, Sint-Amunds, Gemeentebestuur, 53ste jrg., nr. 158, maart 2018, 16 blz. (Maarten Inghels schrijft voor Sint-Amunds het dorpsgedicht in 2018)

SCHELDELAND JOUW VAKANTIELAND, Vakantieboek 2017, Dendermonde, Toerisme Scheldeland vzw, 2017, 146 blz.

Luc SCHOKKAERT, *Jozef Schokkaert 1927-2009 Mijn vader*, Kalfort, 2017

Luc SCHOKKAERT, Zondag 27 augustus 30ste Maria-omwegang Kalfort, in *Kerk en Leven*, 78ste jrg., nr. 33, 16 augustus 2017, p. 1

Luc SCHOKKAERT, Onze-Lieve-Vrouwkerk te Kalfort, in *Binnenkijken in de kerken van Klein-Brabant Vroeger en nu*, Hingene, Vereniging voor Heemkunde in Klein-Brabant, 2017, p. 149-163

Geert SEGERS, Sint-Pieterskerk te Puurs: Kunst in overvloed, in *Binnenkijken in de kerken van Klein-Brabant Vroeger en nu*, Hingene, Vereniging voor Heemkunde in Klein-Brabant, 2017, p. 18-69

Paul SERVAES, Hommage aan Emile Verhaeren te Moskou, in *Publi-Nieuws*, Puurs, Drukkerij Baeté, 21ste jrg., nr. 16, 20 april 2016, p. 30

Paul SERVAES, Een aanwinst voor de toponymie: het woordenboek van de Vlaamse waternamen, in *Mededelingen van de Vereniging voor Heemkunde in Klein-Brabant*, nr. 28, mei 2017, p. 60-61

Paul SERVAES, Sint-Amunds te klein voor twee grote schrijvers, in *Mededelingen van de Vereniging voor Heemkunde in Klein-Brabant*, nr. 28, mei 2017, p. 58-59

Paul SERVAES, Heel de "geschreven oorlog" samengeperst in 1024 bladzijden, in *Mededelingen van de Vereniging voor Heemkunde in Klein-Brabant*, nr. 28, mei 2017, p. 41-44

Paul SERVAES, Proeve van Klein-Brabantse bibliografie (deel 14), in *Mededelingen van de Vereniging voor Heemkunde in Klein-Brabant*, nr. 28, mei 2017, p. 47-55

Paul SERVAES, De boekenoogst van het Emile Verhaerenherdenkingsjaar, in *Mededelingen van de Vereniging voor Heemkunde in Klein-Brabant*, nr. 28, mei 2017, p. 10-14

Paul SERVAES, Klein-Brabant, Vereniging voor Heemkunde 80 jaar jong, in *Publi-Nieuws*, Puurs, Drukkerij Baeté, 22ste jrg., nr. 21, 24 mei 2017, p. 35

Paul SERVAES, Boek van Jan Van Droogenbroeck gratis op internet, in *Publi-Nieuws*, Puurs, Drukkerij Baeté, 22ste jrg., nr. 26, 28 juni 2017, p. 12

Paul SERVAES, "Ereburger" Frans Van Praet 80 en weer thuis, in *Publi-Nieuws*, Puurs, Drukkerij Baeté, 22ste jrg., nr. 26, 28 juni 2017, p. 31

[Paul SERVAES], Sint-Amunds: Wereldpremière in de kerk, Componist Jan Van Landeghem doctoreert in de kunsten op gedichten van Emile Verhaeren, in *Publi-Nieuws*, Puurs, Drukkerij Baeté, 22ste jrg., nr. 39, 27 september 2017, p. 13

Paul SERVAES, Sint-Amunds: Ongezien muziekevenement in kerk, in *Publi-Nieuws*, Puurs, Drukkerij Baeté, 22ste jrg., nr. 42, 18 oktober 2017, p. 12

Paul SERVAES, Emile Verhaeren blijft actueel ... in Spanje, in *Publi-Nieuws*, Puurs, Drukkerij Baeté, 22ste jrg., nr. 49, 6 december 2017, p. 50

Paul SERVAES, Klein-Brabanders in het nieuws, in *Publi-Nieuws*, Puurs, Drukkerij Baeté, 22ste jrg., nr. 50, 12 december 2017, p. 53 (Fort van Breendonk, Ludo Permentier, Jan Wauters). 23ste jrg., nr. 9, 28 februari 2018, p. 42 (Pieter Van Hoorick)

Paul SERVAES, Schrijf mee het erfgoedverhaal van Klein-Brabant, in *Publi-Nieuws*, Puurs, Drukkerij Baeté, 23ste jrg., nr. 9, 28 februari 2018, p. 42

Paul SERVAES, In memoriam Herman Seghers, in *Nieuwsbrief Toerisme Klein-Brabant-Scheldeland*, augustus 2017

SINT-AMANDS, Nouvelle exposition au Musée Verhaeren: "Poésie noire", in *Le Carnet et les Instants*, Brussel, 4 juni 2017

SINT-AMANDS, Een Verhaeren-buste: oproep!, in *Publi-Nieuws*, Puurs, Drukkerij Baeté, 22ste jrg., nr. 35, 30 augustus 2017, p. 12

SINT-AMANDS, *Tentoonstelling* Greta Rochtus, Tine Van Lent, Charlotte Boeman, Jeannine Van Wemmel, Gemeentehuis Sint-Amands, Gemeentebestuur van Sint-Amands, Cultuurdienst, april 2017, 12 blz. (Tentoonstellingscatalogus)

Lore STASSEN, 725 jaar Puurs, in *Mededelingen van de Vereniging voor Heemkunde in Klein-Brabant*, nr. 28, mei 2017, p. 15-18

Jos VANACHTER, Dirk ANDRIES, *Beiaardhymne*, Puurs, 2017

Jos VANACHTER, Kerkenplannen: beter vroeger dan te laat, in *Kerk en Leven. Bornem & Sint-Amands*, 79ste jrg., nr. 14, 4 april 2018

Andre VAN ASSCHE, Sint-Jozefkerk te Liezele, in *Binnenkijken in de kerken van Klein-Brabant Vroeger en nu*, Hingene, Vereniging voor Heemkunde in Klein-Brabant, 2017, p. 304-320

Bart VAN DEN BOSSCHE, Waar kom je vandaan? DNA-onderzoek, in *Mededelingen van de Vereniging voor Heemkunde in Klein-Brabant*, nr. 28, mei 2017, p. 55

Benedictus VAN DONINCK, Uit het oorlogsdagboek van Benedictus Van Doninck, in *Mededelingen van de Vereniging voor Heemkunde in Klein-Brabant*, nr. 28, mei 2017, p. 56-57

Nele VAN FRAEYENHOVEN, Sint-Bernarduskerk te Bornem, in *Binnenkijken in de kerken van Klein-Brabant Vroeger en nu*, Hingene, Vereniging voor Heemkunde in Klein-Brabant, 2017, p. 290-303

Wim VAN HOEYMISSEN, Seren Goeman (13) schrijft eerste boekje, in *Publi-Nieuws*, Puurs, Drukkerij Baeté, 21ste jrg., nr. 16, 20 april 2016, p. 8

Wim VAN HOEYMISSEN, Vervolgverhaal 03. Avathlon, in *Publi-Nieuws*, Puurs, Drukkerij Baeté, 22ste jrg., nr. 16, 19 april 2017, p. 25

Wim VAN HOEYMISSEN, Puurs: De vijftig beiaardklokken hangen in de kerktoren, in *Publi-Nieuws*, Puurs, Drukkerij Baeté, 22ste jrg., nr. 16, 19 april 2017, p. 36

Wim VAN HOEYMISSEN, Puurs Feestjaar 725 De klokkenkamer wachtte bijna driehonderd jaar op een beiaard, in *PublideLuxe Magazine*, Puurs, Drukkerij Baeté, 9de jrg., nr. 32, mei 2017, p. 18

Wim VAN HOEYMISSEN, Bornem: 1.612 handtekeningen tegen bouwprojecten aan de Wiel, in *Publi-Nieuws*, Puurs, Drukkerij Baeté, 22ste jrg., nr. 19, 10 mei 2017, p. 4

Wim VAN HOEYMISSEN, "Wie is nog van de partij?" is het tweede boek van Bram Wauters, in *Publi-Nieuws*, Puurs, Drukkerij Baeté, 22ste jrg., nr. 25, 21 juni 2017, p. 24

Wim VAN HOEYMISSEN, Tom Van Peer is de eerste Puurse beiaardier, in *Publi-Nieuws*, Puurs, Drukkerij Baeté, 22ste jrg., nr. 21, 24 mei 2017, p. 4

Wim VAN HOEYMISSEN, Emile Verhaeren schreef ook zwarte poëzie, in *Publi-Nieuws*, Puurs, Drukkerij Baeté, 22ste jrg., nr. 26, 28 juni 2017, p. 38

Wim VAN HOEYMISSEN, Adembenemende feestparade kleurt 725 Puurs, in *Publi-Nieuws*, Puurs, Drukkerij Baeté, 22ste jrg., nr. 27, 5 juli 2017, p. 4

Wim VAN HOEYMISSEN, Hingene: "De Jaarringen" zet werk Frans Van Praet in de kijker, in *Publi-Nieuws*, Puurs, Drukkerij Baeté, 22ste jrg., nr. 17, 5 juli 2017, p. 10

Wim VAN HOEYMISSEN, Kalfort: Vriendenkring Hof van Coolhem stelt maquette voor, in *Publi-Nieuws*, Puurs, Drukkerij Baeté, 22ste jrg., nr. 17, 5 juli 2017, p. 36

Wim VAN HOEYMISSEN, Welkom in P@jesland, in *PublideLuxe Magazine*, jrg. 9, nr. 33, september 2017, p. 38 (Interview met Parick Brisard uit Sint-Amands)

Wim VAN HOEYMISSEN, Groepstentoonstelling Licht 'N' Drift in Arts Monopole [te Sint-Amands], in *Publi-Nieuws*, Puurs, Drukkerij Baeté, 22ste jrg., nr. 32, 9 augustus 2017, p. 41

Wim VAN HOEYMISSEN, KUL-Alumni Klein-Brabant houden eerste bijeenkomst, in *Publi-Nieuws*, 22ste jrg., nr. 39, 27 september 2017, p. 8

Wim VAN HOEYMISSEN, Boek over Keure is kers op Puurse feesttaart, in *Publi-Nieuws*, Puurs, Drukkerij Baeté, 22ste jrg., nr. 48, 29 november 2017, p. 10

Wim VAN HOEYMISSEN, "Het bescheiden mostaardzaadje is uitgegroeid tot een sterke boom" [over het vertrek van de zusters Ursulinen uit Puurs], in *Publideluxe magazine*, Puurs, Drukkerij Baeté, 9de jrg., nr. 34, december 2017, p. 3-4

Wim VAN HOEYMISSEN, Louis Callaert krijgt cultuurprijs [van Puurs], in *Publi-Nieuws*, Puurs, Drukkerij Baeté, 22ste jrg., nr. 50, 13 december 2017, p. 49

Wim VAN HOEYMISSEN, Puurs, K.I.P. toont kunst in openbare ruimte, in *Publi-Nieuws*, Puurs, Drukkerij Baeté, 23ste jrg., nr. 2, 10 januari 2018, p. 6

Wim VAN HOEYMISSEN, Sint-Amands, Maarten Inghels is de nieuwe dorpsdichter, in *Publi-Nieuws*, Puurs, Drukkerij Baeté, 23ste jrg., nr. 6, 7 februari 2018, p. 10

Wim VAN HOEYMISSEN, 36 partners ondertekenen charter Rivierpark, in *Publi-Nieuws*, Puurs, Drukkerij Baeté, 23ste jrg., nr. 6, 7 februari 2018, p. 44

Wim VAN HOEYMISSEN, "p aarde n voelen mensen perfect aan, in *Publide-luxe*, Puurs, Drukkerij Baeté, 10de jrg., nr. 35, maart 2018, p. 28

Wim VAN HOEYMISSEN, "Hier ben ik alle dagen op congé" Feestjaar 180 jaar Zates, in *Publideluxe*, Puurs, Drukkerij Baeté, 10de jrg., nr. 35, maart 2018, p. 3

Wim VAN HOEYMISSEN, Frieda Van Dun vindt inspiratie bij Emile Verhaeren, in *Publi-Nieuws*, Puurs, Drukkerij Baeté, 23ste jrg., nr. 11, 14 maart 2018, p. 40

Wim VAN HOEYMISSSEN, Sint-Amands, Cathy Van Roy wint cultuurprijs 2017, in *Publi-Nieuws*, Puurs, Drukkerij Baeté, 23ste jrg., nr. 14, 4 april 2018, p. 20

Martine VAN KEER, Sint-Joannes en Sint-Amanduskerk te Oppuurs, in *Binnenkijken in de kerken van Klein-Brabant Vroeger en nu*, Hingene, Vereniging voor Heemkunde in Klein-Brabant, 2017, p. 256-276

Gert VAN KERCKHOVEN, Onze-Lieve-Vrouw & Sint-Leodegariuskerk te Bornem, in *Binnenkijken in de kerken van Klein-Brabant Vroeger en nu*, Hingene, Vereniging voor Heemkunde in Klein-Brabant Vroeger en nu, 2017, p. 78-119

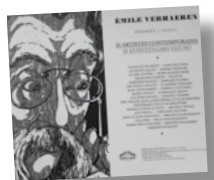
Sarah VANKERSCHAEVER, Aspergeteelt in Vlaanderen bloeit, in *De Standaard*, 4 april 2017, p. 13

Jan VAN LANDEGHEM, *Chansons de fou, een transversale compositie voor sopraan, orgel, viool/altviool, strijkkwartet en 4 dansers*, Bornem, 15 juni 2017 (muziek: Jan Van Landeghem; tekst: Emile Verhaeren)

Maurits VAN LIEDEKERKE, *Van Abbeeloos tot Zeppos, Anderhalve eeuw Pajottenland in 75 portretten*, Tollembeek, Uitgeverij De Draak, 2016, 268 blz. [ook portret van MARTHE MASSIN, kunstenares en echtgenote Emile Verhaeren]

Ann VAN SEVENANT, Een onuitgegeven Verhaeren, in *Staalkaart, Cultureel Magazine*, Puurs, nr. 32, maart-april-mei 2016, p. 94-98

Antoon VERBEECK, Sint-Amands: Huis De Saegher onder de hamer, in *Het Laatste Nieuws*, 6 april 2017

Hugo VERCAUTEREN, Dorp in de kijker, Landelijke Gilde Hingene-Wintam-Eikevliet, in *Kerk en Leven, Bornem*, 77ste jrg., nr. 6, 10 februari 2016

VERHAEREN en son temps, Dossier dirigé par Paul Aron et Jean-Pierre Bertrand, Textyles n° 50-51, Revue des lettres belges de langue française, Bruxelles, [Edition Samsa, 2016, 292 blz. (Le poète en société et dans la presse/Verhaeren journaliste; Le poète en mots et ses lecteurs/Verhaeren intime; Verhaeren à l'étranger: Au temps de Verhaeren. Varias)]

Émile VERHAEREN, *passé/présent Émile Verhaeren, verleden/heden, 30 artistes contemporains/30 kunstenaars van nu*, Mons, Mon's livre asbl, 2016, Présent/Heden, 71 blz.; Passé/Verleden, 81 blz. (Préface/Voorwoord: Tommy Leclercq- Catalogue des œuvres de 31 artistes contemporains/Catalogus van de werken van 31 kunstenaars van nu)

VERHAEREN à la Une, Les Dossiers pédagogiques de la bibliothèque royale, in *Le Carnet et les Instants, Revue des Lettres belges francophones*, 16 april 2017

Emile VERHAEREN, *Impressions d'Espagne*, Madrid, Casimiro, 2017, 61 blz.

VLAM, *Proef regio en traditie. Aan tafel met streekproducten!*, Brussel, 2018, 45 blz. (B&B 't Hoogste; Speculaas uit Bornem Vermeiren Princeps)

Bram WAUTERS [Puurs] (Redactie), Wie is er nog van de partij? Crisis en toekomst van partijleden in Vlaanderen, Leuven, Uitgeverij Acco, 232 blz.

WEERT, Opening 48ste jaar Zilverreiger, in *Publi-Nieuws*, Puurs, Drukkerij Baeté, 22ste jrg., nr. 17, 26 april 2017, p. 4

WEERT, Zorg voor behoud vlechttechnieken bij Zilverreiger, in *Publi-Nieuws*, Puurs, Drukkerij Baeté, 22ste jrg., nr. 19, 10 mei 2017, p. 22

Sien WEVERS, Ridders in Kalfort, in *Kerk en Leven*, 78ste jrg., nr. 33, 16 augustus 2017, p. 13

Jos WINCKELMANS, Sint-Stevenskerk te Lippelo, in *Binnenkijken in de kerken van Klein-Brabant Vroeger en nu*, Hingene, Vereniging voor Heemkunde in Klein-Brabant, 2017, p. 321-343

WINTAM, "Heks van Nattenhaasdonck" grootste uitdaging nieuw jaar, in *Publi-Nieuws*, Puurs, Drukkerij Baeté, 22ste jrg., nr. 17 april 2017, p. 10

WINTAM, Openluchtspektakel De heks van Nattenhaasdonck, in *Publi-Nieuws*, Puurs, Drukkerij Baeté, 22ste jrg., nr. 36, 6 september 2017, p. 16

Loekie ZVONIK, *Hoe heette de hoedenmaker? Met een nawoord van Jeroen Brouwers*, Amsterdam, Cossee, 2018, 221 blz. [over schrijver Dirk de Witte uit Sint-Amands]

Wie zijn of haar recente publicaties wenst opgenomen te zien in deze Proeve van Klein-Brabantse bibliografie wordt verzocht alle gegevens erover te bezorgen aan de samensteller, Paul Servaes, Puursesteenweg 82B2, te 2880 Bornem.

Het Puurse Juvenaat van de Broeders van Oostakker

Benny Croket

Broeder 'Clement' Gabriël Delbecke, archivaris van de Broeders van Onze-Lieve-Vrouw van Lourdes uit Oostakker, stuurde ons een reeks foto's betrekking hebbend op het Juvenaat van de Broeders in Puurs. Broeder Gabriël heeft zelf lange tijd les gegeven in Puurs – ook nog in Bornem trouwens waar hij eerst werkzaam was in de technische school en later broeder overste werd – en we zouden hem bijgevolg kunnen vragen hebben om een begeleidende tekst bij deze foto's. Maar we vonden in het archief van onze kring nog aantekeningen van wijlen ons bestuurslid Jan Peeters, gebaseerd op documenten die broeder Gabriël hem bezorgd had en we putten daar enkele gegevens uit.

Juvenaat is een woord waarvan de meeste mensen de betekenis niet kennen. Wie in zijn jeugd echter een beetje Latijn op school gehad heeft, ziet er direct "iuvenis" of zelfs "iuvenalis" in. Die laatste was niet alleen een bekend Romeins dichter van Satiren, maar betekent niets anders dan "van een jonge man" en het zelfstandig naamwoord iuvenis is dan "jonge man". En in de kloosterterminologie staat of stond juvenaat voor een opleidingscentrum-internaat voor jeugdige kloosterlingen in spe, in dit geval dan jongens in de leeftijd van 13 jaar die hoopten 'broeder' te worden. Na het juvenaat doorlopen te hebben moesten ze dan nog wel eerst het noviciaat doorworstelen om zeker te zijn van hun keuze.

In 1919 kwamen op vraag van deken Raeymaeckers de Broeders van Oostakker naar Puurs om les te geven in de net voor de oorlog gebouwde school in de Kerkstraat. Het woonhuis van de broeders stond echter in de Begijnhofstraat en het juvenaat, officieel gekend onder de naam Juvenaat Sint-Jacobus Lacops, zou daar aanpalend komen in een oude olieslagerij. Het meubilair kwam van het voormalig juvenaat van Ronse en van het gesloten Studiehuis in Sint-Niklaas.

Het huis van de Broeders in de Begijnhofstraat

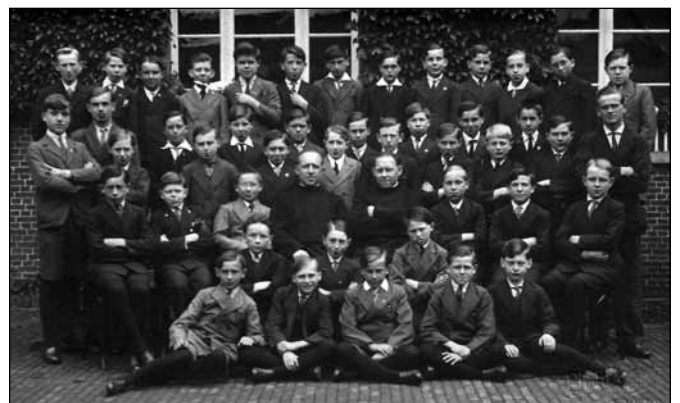
Contact tussen de juvenisten, ook aspiranten genoemd, en de andere leerlingen was in principe streng verboden. Toch volgden de aspiranten in 1920 al de dagschool, toen voor de andere leerlingen een vrije, maar te betalen school. De aspiranten zaten wel deels afgezonderd en na het beëindigen van de lessen moesten ze apart spelen. Er werd bovendien altijd gestreefd dat de aspiranten les kregen van een broeder in plaats van een lekenonderwijzer. In 1930 werd een nieuw juvenaat gebouwd met een studiezaal en ook een speelzaal, uiteraard nog een kapel en achter het gebouw een speelkoer voor de aspiranten.

Het juvenaat bleef in Puurs tot 1965, jaar dat de broeders Puurs gedwongen verlieten, om nog drie jaar te blijven bestaan in het klooster te Oostakker. Vele jongens, ook uit onze regio, hebben, voordat ze broeder werden, intern in het juvenaat van Puurs verbleven.

De foto's:

De juvenisten in 1919

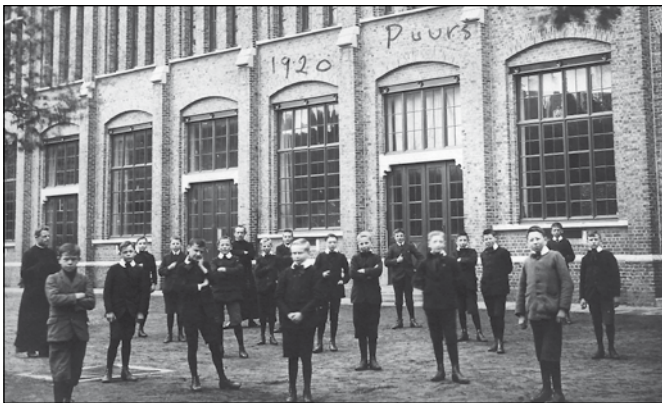
De juvenisten in 1920

De juvenisten in 1920

In de eetzaal in 1950

De juvenisten op de speelplaats van de Broedersschool in 1920

Vlijtig aan het werk in 1955

Aan het werk in de klas in 1950

De juvenisten voor de nieuwe gebouwen in 1956

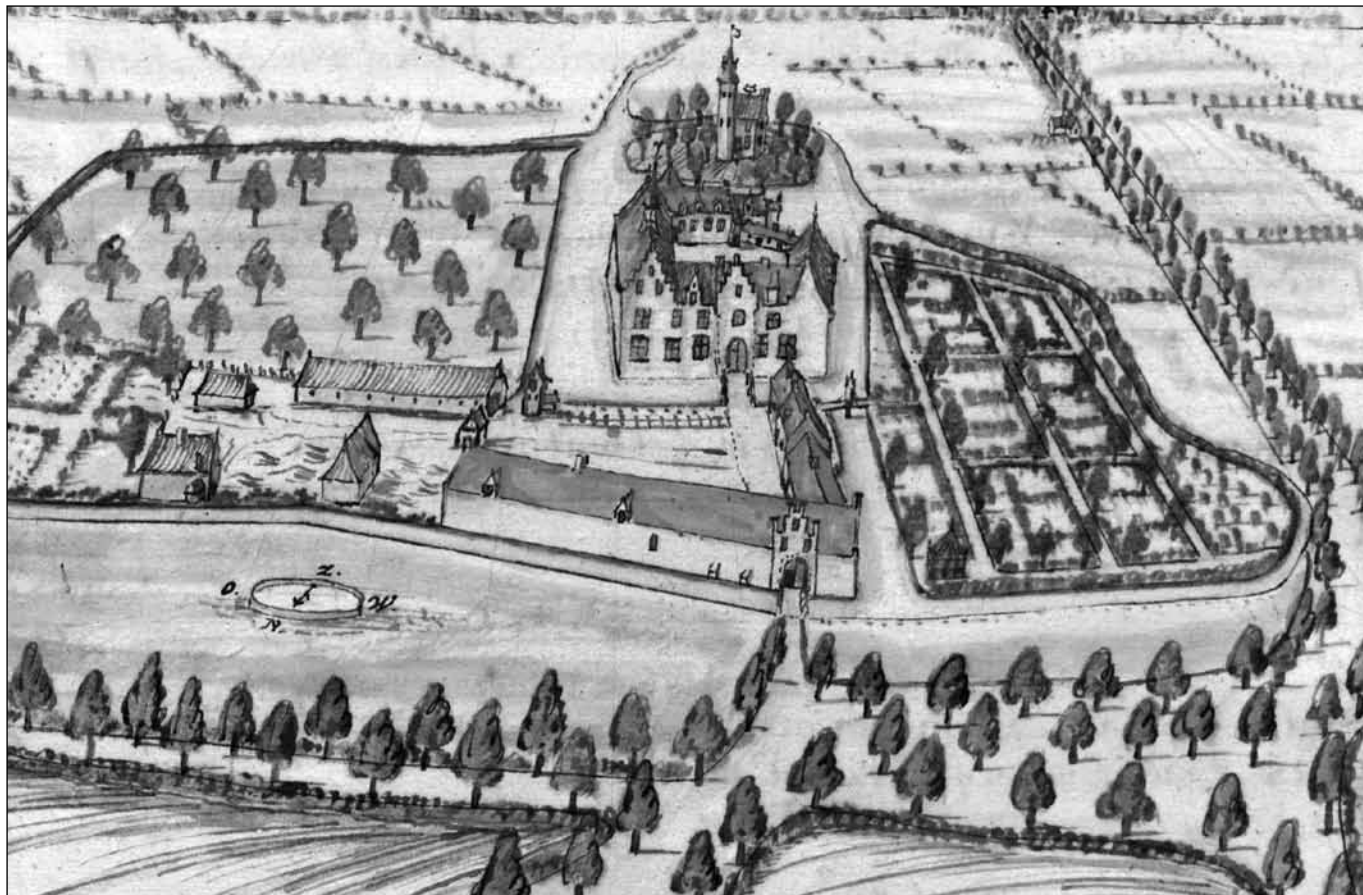
Oproep

Beste lezer, u merkt dat "Mededelingen 29" weerom een extra dik nummer geworden is. Als waardering voor het feit dat u in de voorbije jaren regelmatig een jaarboek van onze vereniging hebt aangekocht en interesse toont in onze werking, ontvangt U deze Mededelingen gratis. Het is onze manier om u als trouwe koper te belonen. Wel is het als vzw elk jaar een moeilijke financiële oefening om de door iedereen geapprecieerde kwaliteit van onze publicaties te handhaven. Bovendien willen we de bezoekers in Erfgoedhuis De Casteleyn

op een professionele manier ontvangen en begeleiden. Ook hieruit ontstaan diverse kosten. Het verwerven van extra-inkomsten blijft dus een noodzaak. U kan de activiteiten van onze vereniging financieel steunen door vrijblijvend een gift over te maken op rekeningnummer BE63 0682 0091 4208. De Vereniging voor Heemkunde in Klein-Brabant vzw is u zeer erkentelijk voor uw gift.

In het winkelkarretje van abt Blijleven: de aankoop van het Hof van Coolhem (1470)

Chris Apers

Het hof van Coolhem ten tijde van Judocus Bal, circa 1669 (©Bornem, Oud Archief Sint-Bernardusabdij, Register 337)

Ieder die een beetje geïnteresseerd is in de geschiedenis van Klein-Brabant weet dat de abdij van Sint-Bernards in 1470 het domein Coolhem kocht van Hendrik van Oyenbrugge alias van Coolhem. Het werd het geliefde buitengoed van de abt en bovendien vond de volledige kloostergemeenschap er tot twee keer toe onderdak toen de paters hun abdij in Hemiksem moesten ontvluchten. Abt Blijleven had het pand kort na de aankoop in 1470 laten uitbreiden met twee nieuwe gebouwen met cellen voor de paters, een poorthuis, een nieuwe paardenstal, een keuken en een kapel. Volgens een beschrijving uit 1480 bestond de aankoop uit 28 bunder landbouwgrond en 7 bunder beemd, grof gerekend samen goed voor 44 hectare.¹ Dat is veel want het huidige domein is 13,5 hectare groot. Wat had de eerwaarde abt er dan nog bijgekregen in 1470?

De meest toegankelijke bron om meer te weten te komen over deze verkoop zijn de achttiende eeuwse kopieën van de verkoop uit het abdijsarchief en de kaartboeken van de abdij die in 1666-1671 werden opgemaakt.² Die kaartboeken werden samengesteld door Judocus Bal, de provisor van de refugie van de abdij in Antwerpen. Het archief van de abdij bevond zich toen in die refugie en hij kon dus met kennis van zaken de kaartboeken aanvullen. Bal somde de eigendommen van de abdij op en waar hij kon

vermelde hij er de herkomst bij. Maar op die manier blijft het zoeken, het is onoverzichtelijk en bovendien wist Bal niet altijd met welk perceel de kavels uit de verkoop precies overeenkwamen. Jan Verbesselt baseerde zich voor zijn studie van de geschiedenis van Puurs en meer bepaald voor de verkoop van Coolhem op de achttiende eeuwse kopieën.³ In zijn boek gaf Verbesselt een paar passages uit de verkoopdocumenten weer, in los verband, waardoor de logische samenhang verloren ging. Aan zijn betoog is trouwens te merken dat hij een en ander niet juist begrepen had, hij vroeg zich namelijk af of het hof van Coolhem een leen was of een vrijheerlijk bezit. Teruggaan naar de bron en de originele stukken raadplegen biedt de meeste kansen op objectiviteit. Dat kan, want de documenten uit 1470 zijn ook intact gebleven. Ze bevinden zich in de chartercollectie van de abdij Sint-Bernards, die bewaard wordt in het Rijksarchief van Antwerpen.⁴

De verkoop werd vastgelegd in twee afzonderlijke oorkonden op perkament, allebei opgemaakt op woensdag 14 november 1470. De eerste oorkonde bevat de transactie van de bezittingen die onder feodaal statuut vielen, ze waren leenplichtig hetzij aan het leenhof van Ronse hetzij aan het leenhof van Grimbergen. Die twee leenhoven waren op hun beurt bezit van de abdij van Sint-Bernards en Hendrik van Oyenbrugge alias Coolhem

vertegenwoordigde de abdij als hoofd van deze leenhoven. Met andere woorden, hij trad in die oorkonde tegelijk op als verkoper én als plaatsvervangend hoofd van beide leenhoven om de overdracht van de lenen te ratificeren. De volledige tekst van deze oorkonde luidt aldus:

Wij, Henrick van Oeyenbrugge die men heedt van Coolhem, stadhouder ende maendere van leene des Eerweirdichs Vaders in/ gode, des abts van Sinte Bernaerts, in zynen eygdomme ende leenhoven van Puerse, te wetene deen Hof geheeten van Ronst/ ende dander van Grimbergen, ende wij, Andries van Heyst, Gheerd Tuback, Jan Boeye ende Gheerd de Rycke, mannen van leene/ aldaer in beyden hoven, ghesamender handt doen condit eenen ieglycken dat comen is voer ons in propren persoene/ Henrick van Oeyenbrugge voirscreven, kinde ende lydde by zynen vryen wille dat hy vercocht heeft omme eene somme van penninghe,/ daer hy hem af kende wel vernuecht ende te vollen betaelt [te syne], [aene] mynen heere van Sinte Bernaerts, tot behoef ende proffyte/ van zynen goitshuyse, zekere perseelen van leenen hier na volghende. Te wetene den hof van Coolhem, alle zyn mannen ende alle zyne/ chuysen binnen Puerse, binnen Calfoert ende binnen Oppuersse ende den vifschoof. Item noch neghen dachwant lands op Colemer/ velt in drie perseelen ghelegen ende [die] zyn leenen van Grimbergen. Item d'blochuys ende 'thof van Coolhem metten bogaerd/ ende rumaegie achter thof, zo dat aen een ghelegen is, met vier buender moers in Colemer moer gheleghe. Item de heye/ voer thof, int gheheele zo dat geleghen is, vutghedaen een buender erfs inde selve heye ghelegen. Item een stuck bemds inde/ Brucxkens gelegen neven den Vliet ende [die] zyn leenen van Ronst. Welke voirscreven leenen de voirscreven Hendrick heeft gederft ende wettelic/ vertegen metten halme, hem kennende vernuecht ende mette meer rechts aen vermetende dan ghelyck eenen vremde. Ende/ daer na op ghedraghen ende inne ghegoet mit vonnisse meester Gheert Hillemanne, tot behoef ende proffyte vanden voirnoemde goitshuyse,/ ghelyck ende in alder manieren, zo dat behoort ghedaen te zyne na de costuyne ende usancen van onsen leenhoven. Aldus/ ghedaen ter manissen van ons rechters die hier sculdich op was te manene ende by vonnissen van ons leen mannen bovengenoemt/ die hier sculdich op waren te wyzene ende met achter ghelaten dat denen mach int recht alle saken sonder fraude oft/ argheleste. Ende om dat wy, stadhoudere ende mannen voirscreven hier by ende over waren daer dese wettelicheyt gheschiede/ ghelyck voirscreven staet, so heb ic, Henrick, als stadhoudere ende maendere van leene ende over min selven als vercooper van/ desen, mynen zeghele hier aen doen hanghen ende wy, mannen na elck onser zegele hier aen doen hanghen vut neerstelicke/ versucke van tpartyen diet aen ghinck, int jaer duysent vierhondert en tseventich, des goensdaeghs viertien/ daghen in november.

Met de beschrijving van de eerste kavel, "het hof van Coolhem, al zijn mannen en al zijn cijnzen" bedoelde men niet het gebouw, de herenwoonst, maar het orgaan waardoor Hendrik van Oyenbrugge zijn herenrechten liet uitoefenen. In dit geval ging het om cijnsrechten die Hendrik van Oyenbrugge hief op cijnspercelen. De cijnzen, in hedendaagse termen renten, werden mee verkocht en ze moeten een aanzienlijk bedrag vertegenwoordigd hebben want deze kavel werd als eerste vermeld. Cijnsgronden ontstonden door verkaveling van grote landerijen in perceeltjes die door de eigenaar-grootgrondbezitter voor onbepaalde duur in gebruik gegeven werden tegen een vaste vergoeding in natura en karweien ofwel in geld. Het konden ook stukken moerasgrond of rivieroeveren zijn die uitbesteed werden tegen een kleine jaarlijkse grondcijns, met de bedoeling ze te la-

ten droogleggen, zoals het geval was in het Eikerbroek in Hingene. Daar verklaarden Gwijde van Dampierre, als heer van Bornem, en Godfried I van Perweys, heer van Grimbergen en voogd van Puurs, op 22 februari 1254 dat ze het moeras Eikerbroek, welk ze in gemeenschappelijk beheer hielden, aan 144 mannen in gebruik gaven, tegen de jaarlijkse betaling van een denier per spada grond.⁵ Het gebruik van die percelen was erfelijk en kon zelfs doorverkocht worden. De cijns bleef echter verbonden met de percelen. Zo evolueerde dit vruchtgebruik naar een vorm van grondbezit. De percelen werden "erfelikheden" of kortweg "erven". De eigenaars van de cijnspercelen werden cijnsmannen genoemd. Het waren deze cijnsmannen die men bedoelde met "al zijn mannen en al zijn cijnzen".

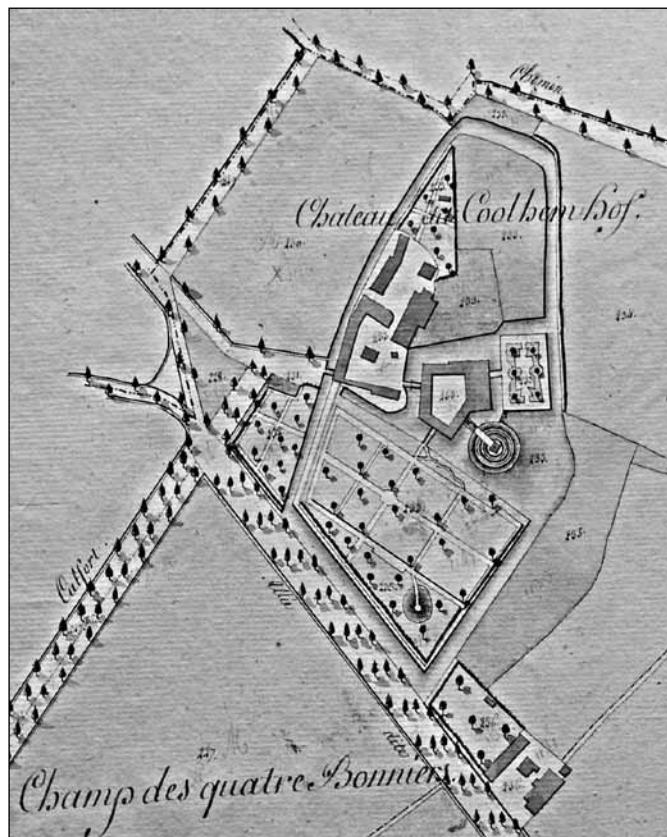

Detail uit schilderij in Sint-Bernardusabdij Bornem met een aantal abten; de linkse persoon is vermoedelijk abt Blijleven

Ter vrijwaring van hun grondcijnzen stelden die grootgrondbezitters laat- of cijnshoven in en onderwierpen hun cijnsgronden aan die hoven. De verkoop van een cijnsperceel werd pas officieel na bekrachtiging voor het cijnshof door de eigenaar-grootgrondbezitter en zijn mannen. De bevoegdheid van zo'n cijnshof was beperkt tot het bekrachtigen van de transacties van de cijnspercelen, een vrijwillige rechtspraak die tot de lagere rechtsmacht behoorde. Het was die macht die een hof – de woning – het predicaat "heerlijk" bezorgde, althans bij sommige oude geschiedschrijvers. Voor een eigenaar die enkel een cijnshof bezat was de handhaving van die macht wellicht niet altijd vanzelfsprekend. Misschien was dit een reden waarom eigenaars hun oorspronkelijk soevereine hof onderwierpen aan een hoger gezag, door het als leengoed op te dragen aan een machtiger leenheer. De bijhorende cijnzen konden variëren naargelang de financiële toestand van de eigenaar, die kon cijnzen bijkopen of verkopen. Hij kon er natuurlijk ook zodanig veel verkopen dat er geen overbleven en dan hield het cijnshof op te bestaan. Ten tijde van de verkoop rustten ze op erven in Kalfort, Puurs en Oppuurs.

Het cijnshof van Coolhem was zelf leenplichtig aan het leenhof van Grimbergen, evenals de vifschoof op sommige percelen – levering van een vijfde part van de oogst der schoven aan de heer – en negen dagwand land op Coolhemveld. Een tweede kavel geheten "hof van Coolhem" – ditmaal werd wel degelijk de herenwoonst bedoeld – met de bijhorende boomgaard was dan weer afhankelijk van het leenhof van Ronse, samen met een blokhuis, een stuk grond er achter, vier bunder in het Coolhem moer, een stuk heide voor het hof en een perceel beemd in de Brucxkens tegen de Vliet. Vermeldenswaard is dat er twee gebouwen genoemd werden, het hof en een oud hof. Dit oud hof is ongetwijfeld gelijk te stellen

met het eerder genoemde blokhuis. In het hoger vermelde document uit 1480 stond dat abt Blijleven een nieuw stenen huis had laten oprichten "op de berg", met drie "zolders" (verdiepingen) en een wenteltrap. De abt had het geheel, het oud hof met de boomgaard en de nieuwe gebouwen, doen omringen met een gracht. Voordien was dat alleen het geval met de berg: 'thof doen omgrave anderwerf eender gracht (anderwerf: ten tweede male). Die berg met het blokhuis was wellicht het restant van een middeleeuwse motte. Vermoedelijk was dit het ronde landschapselement dat te zien is op de Gigault-kaart, naast het hoofdgebouw van de refugie.

Het hof van Coolhem begin negentiende eeuw. Detail uit de Gigault-kaart, Puurs Sectie D. (Gemeentearchief Puurs)

De verkoop van de overige percelen werd in een gewone schepensbrief vastgelegd. Deze transactie werd geregistreerd door de schepenen van het dorp Puurs. Van de bekrachtiging door een hoger leenhof of door een afgevaardigde van de abdij van Sint-Bernards was geen sprake. Dit waren gronden die aan geen enkele heer of vorst leen- of cijsplichtig waren, met andere woorden, het waren vrijheerlijke of allodiale gronden. Het eigendomsrecht over een allodium was absoluut, in principe behoorde een allodiaal landgoed noch tot het graafschap Vlaanderen, noch tot het hertogdom Brabant en in dit geval ook niet tot de abbatiale heerlijkheid in Puurs. De schepenen registreerden het aldus:

Wy, scepenen van Puersse, ghemeynlic doen condit ende kenlic eenen ieghelijken dat comen is voer ons in/propren persoene Henrick van Oyenbrugghe diemen heedt van Coelhem, kende ende lyde by zynen vryen/wille datte hy vercocht heeft [aene] mynen heere van Sinte Bernarts tot behoef ende proffyte zyns gotshuys/ om een somme van penninghen daer hy hem af kinde wel vernueght ende ten vollen betaelt [te syne] zeker/perseelen van erven hier na volghende. Item inden iersten twee bunder ende twee ghemeten op tRot gelegen./ Item noch vijf dachwant opter

Gesellen Velt gelegen. Item en half buender opte Sirect gelegen. Item op selve/ velt noch en half buender gelegen. Item noch en half buender op tSevelt gelegen. Item den hof, groot een/ ghemet tusschen beyde hoven ghelegen. Item drie buender op Poerte Velt gelegen. Item vier buender op/ Colemer Velt voer tHof geleghen tot eenen stuck. Item een dachwandt den Raephof geheeten. Item zeven dachwant/ op Eezender Velt gelegen. Item noch thien dachwandt op t selve velt ende van desen gilt een gemet ende hout/ Robbrecht de Hane. Item zesse dachwandt Inde Veldekene gelegen. Item noch zesse dachwandt op Winckele/ gelegen. Item een ghemet op Molen gracht gelegen. Item een gemet neven den coestale van den ouwen hove./ Item tVeldeken aende heye, een gemet oft daer ontrent. Item noch een buender inde heye voer tHof gelegen/ onverdeylt.

Welke vorengheenoemde erfgoede die voirscreven Henrick heeft op gedragen [aene] meester Gheerd Hillemanne tot/ behoef ende proffyte vanden voirnoemde goitshuys ende daer na wettelic vertegen metten halme, ghelyc vonnisse/ wysde. So dat behout gedaen te zyne na costuyme van onser vierscaren, hem daer niet meer rechts aen te/ vermetene dan gelyck eenen vremden. Aldus gedaen ter manissen van ons rechters die hier sculdich op was/ te manene ende by vonnissen van ons scepenen die hier sculdich op waren te wysene, na alle volcomen/ bekenen recht ghelyc dat van erfgoederen behoort gedaen te zyne ende niet achter gelaten dat denen/ mach int recht alle zaken zonder fraude oft argelist. Ende om dat wy scepenen voirscreven hier by ende/ ov[er] waren daer dese wettelyckheyt geschiet is gelyck voirscreven staet ende vut neersten versuck van partijen/ diet aen ghinc, so hebben wy scepenen onsen ghemeynen zeghele hier aen doen hanghen int jaer/ duusent vierhondert tseventich den viertiensten dach tsgoendaechs int november.

De meeste toponiemen die genoemd werden zijn gekend dankzij het kaartboek van de abdij of door beschrijvingen in notariële akten.⁶ Bijgevolg kunnen we veel van die percelen in grote trekken situeren.

1. De hof, ditmaal in de betekenis van tuin, tussen het oude en het nieuwe gebouw gelegen, was allodiaal of vrijheerlijk goed. Opmerkelijk is dat die tuin omringd werd door leengoed, het oud en het nieuw hof. Volgens provisor Bal zou dit later het perceel geweest zijn welk voor de uitgang van het Neerhof van de Voorste hoeve lag. Aan de andere kant van het oud hof, tegen de koeiestal, bevond zich terug een gemet allodiale grond.
2. In de heide voor het hof lag zowel een bunder leengrond onder het hof van Ronse als een bunder allodiale grond.
3. Achter het hof, in het moer, lag een perceel van vier bunder, ook leenplichtig aan het leenhof van Ronse.
4. Het Brucksens veld, gedeeltelijk veld en gedeeltelijk beemd, lag aan de Vliet tussen de Eikse Amer en de Kleine Amer. Daar werd een stuk beemd verkocht dat eveneens leenplichtig was aan het Leenhof van Ronse.
5. Het Coolhem Veld was een groot veld tussen Coolhem en Kalfort, aan de huidige Coolhemstraat. Op dit veld verkocht van Oyenbrugge negen dagwand, verdeeld in drie percelen, leengrond onder het hof van Grimbergen. Op hetzelfde veld lag ook vier bunder vrijheerlijk zaailand. Volgens provisor Bal vormde dit het grootste perceel op Coolhem veld.
6. Op het Rotveld lag een allodiaal perceel van twee bunder en twee gemeten. Het Rot was akkerland ten oosten van de Coolhemdreef, tussen het hof van Coolhem en het hof Echelpoel. Provisor Bal beschreef een perceel op dat veld, De Twee Bunder, ten westen grensde het aan de Coolhemdreef en het reikte tot aan de landerijen van hof Echelpoel, maar Bal wist niet zeker hoe de abdij dit perceel had verworven.

7. Het Gezellenveld strekte zich uit ten noorden van de Lichterstraat en grensde in het westen aan het hof Echelpoel. Daar bevond zich een perceel allodiale grond.

8. Het Strickt veld lag naast het Gezellenveld aan de Lichterstraat. Hier bevonden zich twee percelen van elk een half bunder allodiale grond.

9. Het Winkelveld in Puurs was een groot veld ten zuiden van Kalfort dorp. De huidige Winkelstraat werd ernaar genoemd. In de tijd van provisor Bal bevond zich daar een perceel zaailand dat bij de Merlegathoeve hoorde. Volgens Bal was het verworven bij de koop van Coolhem. Dit was toen ook allodiaal bezit.

10. Tegenover het Gezellenveld, tussen de Lichterstraat en de Aspot, lag het Eseren veld of Esender veld. Daar bevonden zich zeven dagwand allodiale grond.

11. Het Veldeke lag ook aan de Lichterstraat, voorbij het veld Het Strickt, in de richting van Breendonk. Daar ging zes dagwand allodiale grond van de hand.

12. Het toponiem 'tSevelt in de schepenbrief is een samentrekking. Waarschijnlijk bedoelde men het Steenveld. Dat lag ten westen van de Essendries en de Vossenholen. Ook daar werd een half bunder allodiale grond verhandeld.

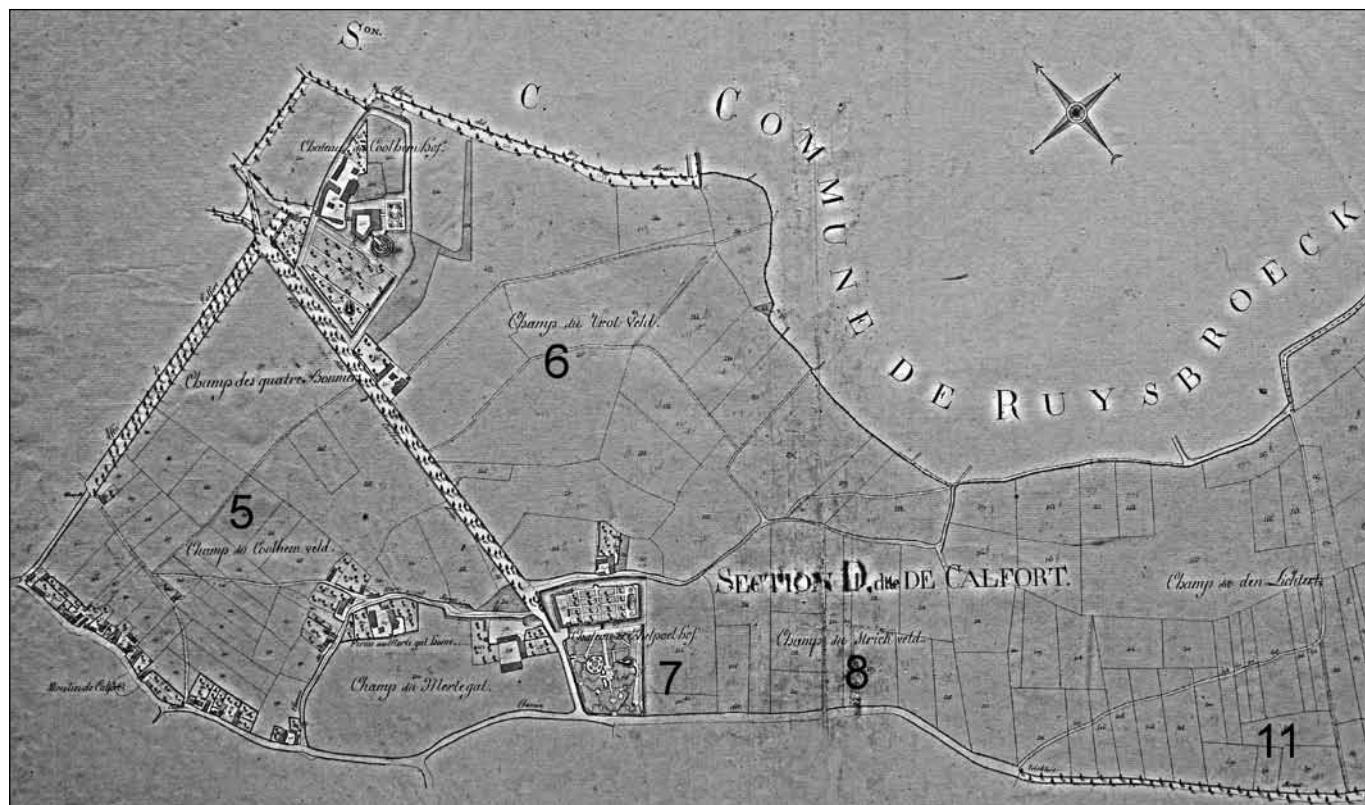
13. Op Molengracht, een veld aan de zuidelijke grens van Puurs tegen Liezele, lag een gemet allodiale grond.

14. Het Poortenveld lag naast de Molengracht, aan de grens met Liezele. Daar bevond zich een perceel van drie bunder allodiale grond.

15. Tenslotte blijft nog het allodiale perceel Den Raaphof over, een dagwand groot. De ligging is niet teruggevonden, maar in de buurt van de Essendries is wel een Raapveld gekend.

De meeste verkochte kavels waren vrijheerlijk goed. Ze bevonden zich verspreid op de as tussen het Coolhem veld en Kalfort en tot aan de grens met Liezele. De leengoederen lagen meer geconcentreerd in de omgeving van het domein Coolhem. Het verkochte cijnshof ressorteerde onder het leenhof van Grimbergen. Vlak vóór het hof, op Coolhem veld, lag een groot perceel dat onder hetzelfde leenhof viel. De twee gebouwen, het nieuw en het oud hof, waren onderworpen aan het leenhof van Ronse, maar ze werden omringd door allodiale percelen. Vooral dat laatste, het kluwen allodiaal goed en leengoed van Ronse, wijst erop dat Coolhem zelf ooit één allodiaal geheel had gevormd. Een allodiaal goed kon immers gemakkelijk omgezet worden in leengoed, maar andersom, van leengoed naar allodiaal bezit, kwam nagenoeg nooit voor, tenzij de leenheer een van zijn lenen kocht en het zelf in gebruik nam, zoals het geval was met het hof van Coolhem. Vanaf de verkoop in 1470 maakte het hof van Coolhem namelijk deel uit van de abbatiale heerlijkheid Puurs. Aangezien de abdij de heerlijkheid Puurs in vrijheerlijk eigendom hield, ging Coolhem er volledig in op en werd ook terug allodiaal. Daarom kwam dit pand na de verkoop nooit voor in de leenregisters van de abdij.

Het gehucht rond Coolhem moet ooit een puzzel gevormd hebben van territoria waarin verschillende heren de macht naar zich toe hadden getrokken, een typisch verschijnsel in de middeleeuwen, en abt Blijleven had er tenslotte gezegevierd. De aankoop van 1470 was een van de laatste grote zetten waardoor de abdij van Sint-Bernards haar bezit in Puurs vervolledigde. Wie er eerder allemaal de plak had gezwaaid zal maar pas duidelijk worden als ooit de oorspronkelijke eigenaars van de leenhoven gevonden worden. Duidelijk is wel dat nog niet alles over de middeleeuwse geschiedenis van Puurs boven water is gekomen.

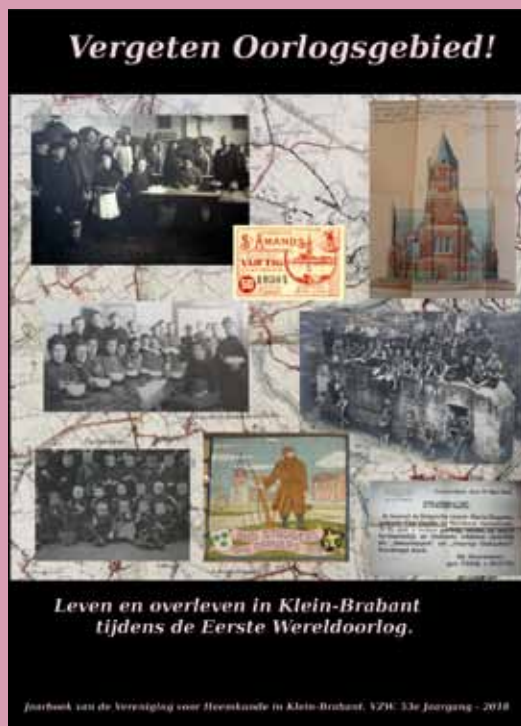
Het Coolhemveld, het Rotveld, het Gezellenveld, het Strickveld en het Veldeken. Detail uit de Gigault-kaart van Puurs. Sectie D. (Gemeentearchief Puurs)

Verwacht begin november 2018

Nieuw jaarboek VHKB

Op 9 november stellen we ons nieuw jaarboek voor in de kerk van Hingene:

Vergeeten Oorlogsgebied! **Leven en overleven in Klein-Brabant tijdens de Eerste Wereldoorlog**

In het verleden en ook nog bij meer recente herdenkingen is nooit veel belang gehecht aan de inbreng van de Klein-Brabantse forten in de oorlogsvoering tijdens WO I. Met dit boek wil auteur Jos Winckelmans hun bijzondere betekenis aantonen en bewijzen met authentiek kaartmateriaal en documenten uit onder andere het Moskou-archief.

Maar beginnen we bij het begin. Dit rijk geïllustreerde werk vangt aan met een schets van het leven in onze regio aan de vooravond van de Eerste Wereldoorlog. Hoe de bouw van de forten de spanning deed toenemen, maar ook hoe een project als de buurtspoorweg 'Smaal Brabant' naar de prullenmand werd verwezen en nog veel meer.

Over het strijdverloop zijn al diverse boeken verschenen, maar deze historische studie focust vooral op de problematiek van de burgerbevolking onder de Duitse bezetting: het ondergaan van bedreigingen en opeisingen, het platbranden van de huizen nabij de forten, de impact van het aanleggen van militaire bruggen in Ruisbroek en Wintam, de onderwaterzetting van hun gronden, de situatie van de oorlogskinderen en uiteraard de honger, de onzekerheid en het vluchten voor zijn leven. Dat alles terwijl ontheemden uit de Westhoek hier een onderkomen vonden en solidariteit genoten.

Natuurlijk vergeten we de gevechten in de wijde omgeving niet, met aandacht voor zowel burgerlijke als militaire slachtoffers. En de tragedies met de zelfmoord van de Bornemse fortcommandant, de dood van een Amerikaans-Belgisch oorlogsvrijwilliger in Lippelo en het fabeltje van de Duitse soldaat Paruchke op Letterheide komen eveneens aan bod. Ook de spionage in Klein-Brabant en omliggende hielden we onder de loep.

Meer politieke fenomenen waren de 'Flamenpolitiek' en het activisme en we durven een vergelijking maken van onze nogal terughoudende gemeenten met omliggende broeihaarden en een portret schetsen van Vlaamse voorvechters als Juul Mees, Mgr. De Wachter, Jan Hammenecker, Robrecht Schampaert, Emmanuel De Bleser, Jozef Pluym en de Vlaamse Buitenlanders. Van een andere orde waren enkele Klein-Brabantse vrouwen die zich ten dienste stelden van de bevolking. De Wapenstilstand bracht niet voor iedereen vrede en geluk: het conflict tussen de Vlaamse Oud Strijders (VOS) en de Nationale Strijdersbond (NSB), de juridische strijd tussen de fortcommandanten van Liezele en Letterheide, de twisten om de gedenktekens, de vele ongevallen met oorlogsmunitie. En dan moest de heropbouw nog beginnen.

U kan dit boek nu al bestellen aan voorintekenprijs. Tot 10 september 2018 betaalt u slechts € 35 daarna wordt de prijs € 39; allebei exclusief eventuele verzendkosten. U bent dan ook welkom op de boekvoorstelling op 9 november. De voorintekenaars worden vermeld met naam en woonplaats. Voor meer info: zie hieronder.

Voor inlichtingen en bestellingen:

Vereniging voor Heemkunde in Klein-Brabant vzw • p/a Secretariaat VHKB • W. d'Urselstraat 5, 2880 Hingene-Bornem

GSM: 0486 07 40 66 • E-mail: heemkundekleinbrabant@gmail.com • Rek. nr: BE63 0682 0091 4208

Erfgoedhuis De Casteleyn, W. D'Urselstraat 5, 2880 Hingene-Bornem

Check ook even volgende website: www.heemkunde-klein-brabant.com